

Előretölt

helyőrség

IRODALMI-KULTURÁLIS MELLÉKLET

4 Brenner János
beszélgetése
Lovas Ildikóval

10 Bordás Győző:
Mozaikkockák
Trianontól a
Kalangyáig

18 Fehér István:
Úton

2020. december 19. III. évfolyam 12. szám

vezérvess

Banka Gabriella

Békesség néktek

Békesség néktek szegénységben,
gazdagságban, egészségben.

Békesség néktek kóros lázban,
templomokban és iskolákban.

Békesség a nehézségben,
békesség néktek, reménységben.

Békesség az otthonodban,
a szívedben és homlokodban.

Békesség néktek a bezártságban,
e békétlen világban.

tárca

EGY SORBAN AZ ANGYALOKKAL

Verebes Ernő

„Az angyalokat Isten küldi, a démonok maguktól is jönnek” – olvastam mostanában egy okos könyv okos lapján, olyan helyen, ahol az angyalok és effélék még hozzáférhetőek. De mivel ilyenkor az „effélék” általunk meg nem nevezve, ezáltal magukra nem ismerve sértődötten elvonulnak, hagyatkozunk csupán a szellemvilág szárnyas segítőire. Az ő jelenlétük egyébként éppen a szavak szintjén természetes. Ha idejük eljön, halkan olvasva, lassan kimondva képesek benépesíteni gyermekünk képzeletünk titokzatos tájait. De megtalálhatók tapintható formában is: szárnyas szobrokként évszázados síremlékeken, piciny kegytárgyakként zárandokok zsebében, fejüket kecsesen oldalra billentő női porcelán-szobrocskák alakjában templomi búcsúk korhadt standja-

in vagy egy elejtett selyemsálban, mely kéjesen vonaglik az őt felkapó szélben.

Most pedig *itt* van egy hely, ahol találkozhatunk velük. Ahol éppen olvashatunk róluk, ahol nekünk megjelennek, vagy inkább, ahogy értünk eltűnni vágnak – újság hasábjairól menekülve, nyomtatásból kikerekedve, szólamoktól megszabadulva. Mert számukra a hely maga a mód, az idő pedig maga a tett. Nem mindegy tehát, hol és mikor találkozunk velük. Míg maszkban sorban állunk az akárhová való bejutásra várva, önkéntelenül is időt áldozunk rájuk. Legalábbis jó lenne erre gondolni, hisz néha megjelennek előttünk vagy mögöttünk, furcsa álarcaik mögé bújva, felismerhetetlenül. Tekintetünkkel rajtafedkezni valakin az ő jelenlétük bizonyítéka.

Ha lélek van, idő is van, mondotta Arisztotelész, s bár ezt az urat vagy ismerték, vagy nem, kijelentésére csak bólogatni tudnak, hisz éppen onnan jöttek: a lélek vidékéről. Vagyis ahol idő van, ott munkálkodnak ők, az időtlenséget szerényen más, talán magasabb rendű szellemtársaikra bízva. Munkálkodnak, méghozzá oly természetességgel, hogy ezzel a mi okosnak és ügyesnek vélt földi manőverezéseinket is lehetővé teszik. Hát hogyne, hiszen teremtetett lények ők is, akik *valamikor* lettek, idejük viszont soha nem ér véget. Olyanok, akár a vektorok. Nyilak, amelyeknek kezdőpontja meghatározott, irányultságuk látható, éppen ezért végpontjuk nincs. Folyamatosan mutatnak valamire, s így e betájolódás életük pillanatról pillanatra történő meghosszabbítását jelenti.

(Raffaello képein akár Amóré is lehetne ez a ravasz kis szúróeszköz, amely szerelemmel fertőzötten kilövésre vár – minden mindennel összefügg, ugyebár.)

Nehéz kikerülni azoknak az ismereteknek a felsorolását, amelyek az *angelológiára* (angyaltan) támaszkodva biztos tájékozódást nyújthatnának az angyalok erdejében nekünk, embereknek. S bár folyamatosan definíciókat gyártunk annak érdekében, hogy ősi tudásunkat (angyallátásunkat) tudományos posztulátumok alá rejtjük, ezúttal maradjunk a „felszínes” megközelítésnél. Mert más dolog angyalokról szólni, és más – sokkal egyszerűbb – angyalként szólni; olyan emberként, aki időnként egy sorban áll és vár velük. Vár velük valamire. Talán arra, hogy felismerjük egymásban a másikat.

Hogy néznek ki valójában az angyalok? Sehogyan sem néznek ki, mert az ő kinézetük a látás maga. Ábrázolásuk pedig nem más, mint fiktív alakjuk térbeli leképezése. Tehát a mindenféle ívek és metszéspontok, görbületi arányok és szögekkel behatárolt alakzatok mind ugyanazt a célt szolgálják: hogy saját valóságukon túl műalkotássá váljanak, és angyalokat próbáljanak meg ábrázolni, a maguk megragadhatatlan mi-voltában.

A képalkotás angyali természete ez. Ennek köszönhető, hogy ezek a lények rajzok, festmények és szóképek formájában jelennek meg, amelyeknek betűi, vonalai és színei alatt, a képernyő, papír vagy vászon rejtett mélységeiben ott lapulnak az *igazi ők*, a szemmel láthatatlanok, kiket csak a buja és ártatlan képzelet hívhat meg közös ünneplésre.

DEVIÁNS ÉLETUTAK

Tóth Eszter Zsófia

Ebben a részben olyan menekült-életutakat ismerhetünk meg, amelyek furcsán, nem szokványosan, deviánsan alakultak. Előfordulhat ugyanis, hogy a kényszerült vándorlás, menekülés nem a legjobb oldalukat hozza ki az emberekből.

1927-ben egy szélhámós cipészsegéd, Berény András karrierje hozta lázba a sajtót. A jó megjelenésű szabadkai fiatalember – Bíró utca 26. szám alatti lakos – Birinyi Adalbert de Berény néven bebarangolta a világot. Nyolc nyelven beszélt, bárónak és diplomatának adta ki magát. Mindig a nők segítségével érvényesült, levett mindenkit a lábáról, előkelő társaságokba is bejutott, főúri barátait kisebb-nagyobb kölcsönökkel becsapta. A pénzt elmulatta, elkártyázta. Több ország rendőrsége is körözte mint csalót, szélhámóst. Letartóztatása előtt visszatért Szabadkára, és tengerésztszinek adta ki magát. Ott is becsapott embereket, például Copkó László szabót, akivel öltönyöket csináltatott magának, de elfelejtette kifizetni. Ezután Zágrábba ment, ott fogták el a feljelentések nyomán.¹ 1927. október 13-án már a szabadkai ügyészség fogházában őrizték az ekkor 33 éves férfit.² Berény András az eljárás során tagadta a vádakot, azt állította, Buenos Airesben jól jövedelmező hajózási irodája van, és az első világháborúban a Kaiser Franz Joseph hadihajón teljesített szolgálatot. A szabadkai törvényszék egyéves börtönbüntetésre ítélte, amelyet letöltött. 1928. október 24-én, amikor szabadult, a fogház előtt már detektívek várták, akik megbilincselve útnak indították, és áttették a magyar határon. Budapesten jóformán azonnal letartóztatták, körözés volt ellene érvényben, és mint kiderült, a kommün idején a vörös őrség első zászlóaljának első politikai megbízottja volt, az ezért kapott börtönbüntetést letöltötte.³ Előbb négyévi, majd háromévi fegyházra ítélték. Börtönbüntetése letöltése után Csehszlovákiában is tartózkodott, ott házasságszédelgésért ítélték el, de megszökött a börtön kórházából.⁴

Legközelebb 1935-ben hallott magáról Berény András – Birinyi Albert: akkor már Buenos Airesben élt, de hazalátogatott apja sírjához. Édesapja, Birinyi György 1920-ban hunyt el, főka-

lauz volt, akit elüldöztek Szabadkáról. Jánoshalmára került, ott halt meg tisztázatlan körülmények között. Fia akkor, 1935-ben tett feljelentést Londonban, hogy vizsgálják ki édesapja halálának körülményeit. A vizsgálat eredményeiről már nem tudósított a sajtó, valószínűleg nem derült ki semmilyen bűncselekmény. Ekkor tervezte a szélhámós, hogy megírja tengerészkalandjait könyvben.⁵ Mindeközben dél-amerikai komlóültetvényesnek és bélyeggyűjtőnek adta ki magát. A bélyeggyűjteményével szándékozott az angol királyhoz bejutni Londonban. Úgynevezett bélyegképeket is festett: kicsiny bélyegekből, bélyegrészletekből rokokó dáma portréját alkotta meg. A dáma legyezőjét osztrák bélyegekből, a karját magyar bélyegekből állította össze.⁶

1935 decemberében visszatért Szabadkára egy hathengeres Studebaker magánautóval. A volánnál sofőr ült, a hátsó ülésén tipp-topp úriember vastag bőrszivarral. Berényi de Birinyi Adalbert meglátogatott egy szerkesztőséget, hanyag eleganciával osztogatta a fémtokba zárt valódi Havanna szivarokat.⁷

Egy Szabadka határában levő szőlőbirtok megvásárlásáról tárgyalt, majd hirtelen távozott a városból.⁸ Az 1936. májusi híradás szerint Birinyi a brazil rendőrség vendégszeretét is élvezte, miután kiutasították az országból, visszatért Argentínába, immáron bélyeggyűjtemény nélkül.⁹ 1943 októberében bukkant fel ismét Szabadkán. A csendőrség Szentfűlöp községben fogta el, rokonlátogatás közben, mert újra körözés alatt állt. Ekkor német útlevelel rendelkezett, amelybe foglalkozásként tengerészkapitány volt bejegyezve. Azt állította, hogy részt vett a spanyol polgárháborúban, Franco oldalán, majd a belga kereskedelmi tengerészetnél szolgált, utána a németnél a második világháború alatt. A franciák fogságába is esett, ahonnan megszökött.¹⁰ Későbbi sorsa nem ismeretes.

Szabadkáról származott az a Novák János, akinek édesapja malomtulajdonos volt, ő pedig Budapesten egy faárucéget vezetett. 1926 tavaszán János elvesz-

tette állását, hazatért Szabadkára, majd néhány hét múlva Győrbe távozott, ahol a furnérgyárban kapott állást. Néhány héttel később Szabadkáról a budapesti főkapitányságra sürgöny érkezett, amelyben a szabadkai rendőrség kérte Novák elfogatását. Thurzó Gyula és Schmidt Vilmos szabadkai kereskedők jelentették fel őt. Thurzó azt állította, hogy Novák ellopott tőle 15 millió dinár értékű ékszert. Schmidt pedig azt mondta, hogy Novák tőle 6000 dinár készpénzt lopott el. 1926 júliusában le is tartóztatták Novákot, és megindult a kiadatási eljárás. Nyolc hónapot volt Novák vizsgálati fogságban, amikor végre megállapították magyar honosságát, a kiadatását megtagadták, és nyomban szabadlábra helyezték. A Pest Vidéki Törvényszék tárgyalásán bizonyítékok hiányában felmentették.¹¹

Révész József kommunista ügyvéd édesapja a szabadkai ügyvédi kamara titkára volt. Révész ügyvédjelölti időszakát már Budapesten töltötte, majd letette az ügyvédi vizsgát, és 1925-ben bejegyezték a budapesti ügyvédi kamara névsorába. Kezdetektől a kommunista perekben védőügyvédként szerepelt, többek között Vidéki Alice védelmében is, aki inzultálta Andréka Károly főkapitány-helyettest. 1930 márciusában a rendőrség megfigyelte, majd házkutatást tartott Révész Prohászka utcai irodájában. Itt találták például a berlini Rote Hilfe (Vörös Segély) segélyeivel kapcsolatos dokumentációt, amelyet börtönben raboskodó kommunisták és családtagjaik megsegítésére küldtek. Révész rendszeresen látogatta

a börtönökben levő kommunista foglyokat és hozzátartozóikat. Berlinnel és Moszkvával is kapcsolatot tartott, ezután letartóztatták.¹² Tehát úgy védte a kommunistákat, hogy maga is kommunista tevékenységet fejtett ki. 1930. május elején óvadék ellenében szabadlábra helyezték.¹³ Ügyében három tárgyalás folyt, ő azzal védekezett, Révész ügyvéd arra hivatkozott, ő kizárólag védői kötelességét teljesítette, és a hozzátartozók kívánságára felvilágosítást adott védenek ügyéről. Azt, hogy ezeket az adatokat egyesek külföldre juttatják, nem tudta. Elmondta, hogy a nagy perek védői felosztották egymás közt a munkát, így ő mások védenek ügyében is eljár. Kovács Miklós törvényszéki bíró felmentette az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatása vád alól, mivel arra nem volt bizonyíték, hogy ügyvédi tevékenységén túlnyúlóan járt volna el.

A vándorlások kutatásának viszonylag elhanyagolt területe a visszatérés. Pedig nem minden falusi bevándorló marad abban a városban élete végéig, ahová először megérkezett. Akadnak, akik visszatérnek szülőföldjükre, és vannak, akik máshová költöznek el.¹⁴ A visszavándorlók életútja többféleképp értelmezhető. Az egyik szerint azok térnek vissza, akiknek nem si-

került integrálódniuk a városi társadalomba, ezért életútjuk megtört a visszaköltözéssel. A másik ábrázolásmód nem a visszavándorlók sikertelenségét hangsúlyozza, hanem éppen ellenkezőleg: azt a sikert, amit a városban szerzett tapasztalatok átadásával a helyi társadalomban elértek. A nők közül sikertelen visszavándorlónak tartják a „megesett lányt”, aki a városban teherbe esett, majd visszatért szülőhelyére, hogy ott családtagjai segítségével nevelje fel gyermekét. A ténylegesen visszavándorlók elbeszéléseinek visszatérő fordulata, hogy akkor döntöttek a visszatelepülés mellett, amikor valamilyen tragikus esemény történt életükben. A trianoni békediktátum miatti menekülés esetén a visszatérésre kis esély mutatkozott, de mint láthattuk, még a szélhámósok, a nagyvilági deviáns kalandokban megfáradt bűnözők is visszatértek szülőföldjükre, egyrészt eldicsekedni sikereikkel, amelyek anyagi javakban és presztízsből fejeződtek ki, másrészt újabb bűncselekményeket elkövetni. Így a tisztavirág-életű dicsőség gyakran a rendőrségen, a fogdában, majd a bíróságon fejeződött be. Maga a jelenség mindenképpen figyelemreméltó: hiába férközött be, legalábbis állítása szerint, Berény András az előkelő, külföldi körökbe, akár királyi udvarokba is, mindennél fontosabbnak érezte, hogy szülőföldjén elismerjék. Természetesen a trianoni békediktátumban érintettek elenyésző töredékét tették ki a szélhámósok, ezek az esetek kivételt képeznek, és megmutatják az emberi természet kevésbé ismert, sötét arcait is.

¹ Reggeli Hírlap, 1927. október 13. 4. o.

² Esti Kurír, 1927. október 13. 11. o.

³ Magyar Hírlap, 1928. november 7. 7. o.

⁴ Délamerikai Magyarország, 1936. január 18. 5. o.

⁵ Délamerikai Magyarország, 1935. december 26. 9. o.

⁶ Délamerikai Magyarország, 1935. december 31. 9. o.

⁷ Keleti Újság, 1943. október 12. 4. o.

⁸ Délamerikai Magyarország, 1936. január 18. 5. o.

⁹ Délamerikai Magyarország, 1936. május 28. 7. o.

¹⁰ Keleti Újság, 1943. október 12. 4. o.

¹¹ Est, 1928. január 18. 2. o.

¹² Új Nemzedék, 1930. március 11. 1. o.

¹³ Az Est, 1930. május 7. 5. o.

¹⁴ George Gmelch: Migration and Adaption to City Life. In George Gmelch – Walter P. Zenner szerk.: *Urban Life. Readings in Urban Anthropology*. Illionis, Waveland Press, 1996. 192. o.

AZ ÜGYVÉD ÉS A GYÓGYSZERÉSZ

Tóth Eszter Zsófia

Sikertörténetek

Menyhért az 1880-as évek közepén született, az volt az álma, hogy ügyvéd lesz. Ambiciózus, kiváló joghallgató volt.¹ Nem kerülhette el az első világháború viharait sem, de igaz hazafiként úgy érezte, a csatatéren a helye. Mint mindent az életben, ezt a küldetését is tökéletesen szeretete volna véghez vinni, kétszer is kitüntetéssel ismerék el haditetteit.² Gyalogezredde minden front legsúlyosabb küzdelmeiből kivette a részét a Kárpátok védelmében, a doberdói és az isonzoí csatákban. Az ezred „megfogyva bár, de törve nem” harcolta végig a háborút. Az ezred jelvényén a „négyfejű tüzet okádó sárkánnyal”, szuronyával küzdött a hatalmas magyar baka.³ A háború második felében jótékonyági rendezvényekkel segítették hősi halált halt bajtársaik özvegyeit, árváit.

Aztán jött az összeomlás, a minden hiába érzése, a menekülés Szabadkáról, út az ismeretlenbe. Dunavecse lett az első lakhelye a csonka Magyarországon,⁴ itt azonban nem tudott gyökeret verni, idegennek érezte a tájat, az embereket, így Szabadzallásra költözött. Úgy érezte, nemcsak az ország sorsa pecsételődött meg Trianonnal, hanem az övé is. Szabadzalláson azonban új otthonra talált, ügyvédként és végrehajtóként dolgozott.

Árverési hirdményei rendszeresen megjelentek a Kecskeméti Közlönyben, például ez is: „Szabadzallás 212. házszám szám alatt leendő árverés (...), mely 1932. évi november 3-ra tűzetik ki, amikor a bíróilag lefoglalt bútorok, borjúk, tehének, üszők, birkák, páva, disznók, kályha, bor, sonkák s egyéb ingóságokat a legtöbbet ígérőnek készpénzfizetés ellenében, esetleg becsáron alul is, de a kikiáltási ár kétharmadánál alacsonyabban nem – el fogom adni” – hirdette Menyhért.⁵ Páva, igen, egy páva is a részese volt az ingó vagyonnak 1932. október 20-án. Szerencsére készpénzfizető vevő érkezett, és megvette becsáron az ingóságokat. Máskor előfor-

dult szecsckavágó és varrógép is az ingóságok között. Változatos munkát végzett, szívesen csinálta. Mindezzel anyagi biztonságot is teremtett a családjának, így nem jelentett számára gondot lányának kiházásítása sem. Aznap este, amikor Menyhért a tornácán pipázott, mellette felesége az Új Időket olvasta,⁶ azon töprengett, vajon min múlik, mely tényező az, amely egy helyet otthonossá varázsol számunkra. Meg volt győződve arról, hogy az emberi életútban a szerencse is fontos tényező, és persze a barátságok. Az, hogy bármerre is vetette a sors, mindig sikerült kapcsolatokat építenie. Határozott és magabiztos maradt egész életében. Egész további életét Szabadzalláson töltötte el, ügyvédként. Pályáját 1949-ben, megöregedvén, egészségügyi okokból fejezte be, ekkor törölték az ügyvédek névsorából.⁷ Menyhért életútja egy az ezres nagyságrendű értelmiségi menekülteké közül, akik Szabadkát kényszerűen otthagya, másutt sikeres egzisztenciát építettek fel.

Cornélnak 1906-ban nem sikerült aranyérmert nyernie. De az ezüsttel is beírta, hiszen Magyarország második legjobbja lett súlyemelésben.⁸ Aztán gyógyszerésznek tanult, bár máshogy tervezte, de nem bánta meg, hogy így alakult. Szabadkán a Szent Antal gyógyszerárban dolgozott, legnép-

szerűbb terméke az Amor bajsuzpedrő volt. Árusított Amor hintőport és kenőcsöt, fogfájásra Amor cseppet, rühesség ellen Contraculin kenőcsöt.⁹ Hirdetéseiben a katonákat célozta meg, azokat, akiknek izzadt a lábuk, vagy frontsebesüléseikből épültek fel. Szabadkán szilvóriumot is lehetett venni a patikájában. Majd menekülnie kellett neki is.

Budapesten próbálta folytatni életét, a Wesselényi utcában nyitott patikát.¹⁰ Akárcsak Menyhértnek, neki sem az első hely hozta meg a sikert. Szeretett volna lakást vásárolni, modern, négy-öt szobásat, de nem talált megfelelőt,¹¹ így Miskolcra költözött családjával, feleségével, Bertával és lányával, Elzával. Megnyitotta a Farkas drogériát a Búza téren.¹² Leányát, Elzát magyar királyi honvédszázados jegyezte el 1928-ban.¹³ 1931-ben már a Magyar Gyógyszerész lap kiadója, tulajdonosa és főszerkesztője.¹⁴ 1936-ban nőknek adott kozmetikai tanácsokat az Új Barázda hasábjain arról, hogyan tartsák tisztán az arcukat, gátolják meg azt, hogy idő előtt öregedjen a bőrük: „A bőr, de különösen az arcbőr még szabadszemmel

is látható kis nyílások (pórusok) számtalan sokaságával van telítve, mely kis nyílások száma négyzet-centiméterenként egyénekenként változik. Ezen nyílásoknak (pórusoknak) sokféle rendeltetése van, de legfőbb rendeltetése azonban az, hogy lélegzést végezzen (bőrlégzés). Mint ilyenek, tehát, mint légző szerveknek nagyon fontos, hogy ezek állandóan nyitva legyenek s mint nyitott ablakon keresztül a levegő állandóan be- és kiáramolhassék. Legnagyobb gondot arra kell fordítani, miszerint a pórusok állandóan nyitva álljanak, azok el ne duguljanak, mert akkor a lélegzés elmarad. A lélegzés elmaradása a bőr fonnyadását s így az arcbőr elszíntelenedését, az arcbőr sorvadását idézheti elő. Ezt kell tehát megakadályozni, illetve a bőrlégzést fokozni. Ezt pedig az arcbőr tisztántartásával érhetjük el. Tisztántartás alatt természetesen nemcsak a mosakodást kell érteni, hanem azt a műveletet is, mi a pórusok állandó nyitvatartását segíti elő, sőt a már bedugult pórusok megnyitását. Az arcot ezért lehetőség szerint törülgessük át hígított alkoholba mártott vattával. Mivel azonban az alkohol a zsírt jól oldja és így zsírelvonó hatása van s talán kiszáritaná az arcot, ezen művelet után masszírozzuk át, illetve gyöngén töröljük át az arcbőrt a világhírnévnek örvendő NÍVEA-krémmel, mely tudvalevőleg Eucerint tartalmaz, mely Eucerin a legjobban és leggyorsabban felszívódó anyag. A pórusok bezáródása

bőrtákkák, mittesszerek képződésére a legalkalmasabb lehetőség. Mindezekből nyilvánvalóvá válik, hogy az arcbőr tisztántartása a szépségápolásnak mily fontos kelléke.”¹⁵ 1937-ben már sikerült visszatérnie Budapestre, a József körúton nyitott drogériát.¹⁶ További sorsa nem ismeretes.

Ügyvéd és gyógyszerész: értelmiségiek, akiknek életében nagy törést okozott a trianoni döntés. Ott kellett hagyniuk szeretett városukat, Szabadkát, ahol sikereket értek el, egzisztenciát építettek. Mindent a nulláról kellett újrakezdeniük. Az első lakóhely egyikük számára sem vált be, de kitartásuk, szorgalmuk és egy másik lakóhely meghozta a békét és a révbe érést mindkettőjüknek. Még akkor is, ha egész életükben hiányzott a szülőföldjük.

Mín múlik a sikeres beilleszkedés? A család összetartó erején? Nyilván azon is, mindketten házások voltak. Fontos tényező lehetett azonban tudásuk, valamint az is, hogy mindketten olyan szakmát műveltek, amelyben fontos a kapcsolatremetési képesség az emberekkel. Az ügyvéd és a gyógyszerész is sok emberrel találkozik, nem mindegy, hogyan kommunikál velük, és milyen híret viszik a világban az ügyfelek és a vásárlók. Feltételezhető, hogy mindketten sikeresen építettek emberi kapcsolatokat, ez elengedhetetlennek bizonyult szakmai sikereikhez.

¹⁵ Új Barázda, 1936. április 12. 8. o.

¹⁶ Magyarországi, 1937. május 2. 29. o. Távbeszélő hálózatok betűrendes névsora, 1939. 72. o., 1942. 82. o.

⁶ Új Idők, 1930. 23. sz.

⁷ Magyar Közlöny, 1949. október 18. 3. o.

⁸ Sportvilág, 1907. 39. 334. o.

⁹ Friss Újság, 1916. december 17. 10. o.

¹⁰ Friss Újság, 1919. október 10. 4. o.

¹¹ Borsszem Jankó, 1919. szeptember 7. 15. o.

¹² Reggeli Hírlap, 1927. augusztus 24. 2. o.

¹³ Nemzeti Újság, 1928. augusztus 24. 7. o.

¹⁴ Sajtóalmanach, 1931. 91. o.

¹ A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Almanachja, 1904–5, 1905–6, 1906–7.

² Legfelsőbb elismerés. Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. 1916. Személyes ügyek. 818. o. Legfelsőbb elismerés újjólag a kardok egyidejű adományozása mellett. Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára. Személyes ügyek. 1917. 2610. o.

³ Pécsi Napló, 1917. október 11. 3. o.

⁴ Budapesti Közlöny, 1923. május, 8. o.

⁵ Kecskeméti Közlöny, 1932. október 20. 4. o.

beszélgetés

„ÉRZÉKENY ANYAGGAL DOLGOZOM:
VALÓS, EGYKOR LÉTEZETT EMBER ÉLETÉVEL”

Brenner János

Az idej, több tekintetben is kaotikus év végéhez közeledve jelent meg Lovas Ildikó legújabb regénye a Forum Könyvkiadó Intézet gondozásában, *Amikor Isten hasba rúg* címmel. Négy év elteltével, a 2016-ban megjelent *Rózsaketrec* című prózakötet „esszéisztikus tárcanovellái” után most egy merőben más formanyelvvel – azt nem merjük megkockáztatni, hogy „teljesen más műfajjal” – lép olvasói elé a szerző, s abban biztosak vagyunk, hogy rögtön idekívánczozik az alcím is, vagyis a *Rekonstruálás*.

– A beszélgetésre készülve akarva-akaratlan elővettem az előző kötetedet, a *Rózsaketrecet*. A hátlapon a következő idézet szerepel a műből: „Természetesen ez, a legfontosabb lecke, pontosan annyit ér, amennyit az utolsó lehetünk, amivel a nemlétbe zuhanunk: semennyit. Hiszen eltűnünk. Azonban nem mindegy, honnan zuhannunk.” – Rögtön arra gondoltam, hogy ez a megállapítás összeegyeztethető jelen műved alkotói intencióival, amelynek központi alakja elsősorban a polihisztor Csáth Géza, azaz dr. Brenner József – valamint a hozzá legközelebb álló családtagok. A nevek hallatán sokak tudatába azonnal „a morfinista író”, „az elvonókúrák gyakori látogatója”, a „feleséggyilkos” szavak, kifejezések, gondolatok aszociálódnak. – Azt mondd tehát, „(...) nem mindegy, honnan zuhanunk”. Mégis honnan és hogyan kezdődik és kit-kiket érint az irodalmi értelemben vett „belső” és az ezen kívül álló „külső” rekonstruálási folyamat?

– A szónak abban az értelmében, hogy irodalmi mű, a rekonstruálás belső folyamat, írói munka. Ugyanakkor a világ felé, vagyis kifelé is jelezni szerettem volna: helyreállítási szándékom van, másképpen mondhatom úgy is, ez a rekonstruálás – kifelé – tiltakozás a beskatulyázás ellen, amely megtörtént Csáth Gézával nem egy, hanem nagyon sokféle értelemben. Régóta érdekelt, mi motiválta unokatestvérét, Kosztolányi Dezsőt, hogy alig két hónappal Csáth halála után megírja a *Nyugatba* azt a szöveget, amely, mai szóval élve, inkább karaktergyilkosság, semmint emlékezés. Tisztelgésnek pedig semmiképpen sem ne-

vezhető. Ugyanakkor az is érdekelt, miért nem tudta megírni Kosztolányi a *Mostoha* című regényt, vagyis Csáth Géza életét, amire maga Csáth kérte. Nem a rokon, (unoka)testvéri szeretet gátolja Kosztolányit, ez egyértelmű, ha elolvassuk a próbálkozásokat, a *Mostoha* cím alatt megjelent variációkat. Nem vagyok lélekűbűvár, nem is áll szándékomban erre ilyen módon választ adni. De választ adni akartam – ezért írtam meg ezt a könyvet. Azt állítom tehát, hogy Kosztolányi 1919-ben a lehető legrészletesebben a közvélemény elé tárva Csáth függőségét és halálát, illetve a függőségi önkívületben elkövetett cselekedetét, szándékosan beskatulyázta Csáth Gézát, amire aztán, a halála után eltelt hetven évet követően ráerősített a naplója, a naplói, amelyek, ugye, nem a hozzátartozóinál voltak. Nem véletlen a hetven év, aminek letelte után megjelenik az első napló. Nem kellett hozzá engedély a hozzátartozóktól. Aztán mire megjelent gyermekkori naplója, addigra az irodalmi köztudatba teljesen beleáztatták, beleégették – úgy értem, újra és újra ugyanazt, amit Kosztolányi megírt. Miközben a család mindezt egészen másként élte meg. Vagy mondjuk úgy, fel sem merült, miképpen éli ezt meg a család. Éreztem ebben némi kegyetlenséget. Vagy legalábbis nemtörődömséget. Úgy gondoltam, valakinek a történet ezen oldalával is foglalkoznia kell. Főleg, hogy szinte alig tudható valami a családról – ellentétben például Kosztolányiékkal.

Tehát a család. De kik azok? Az évek folyamán nemegyszer tettem fel irodalmi esten olvasóknak, diákoknak, irodalmárnak készülő fiataloknak ezt a kérdést, de alig valaki tudta a választ. Csáth Géza alakja világít, a család homályba vész. Ennek az okai is érdekelték. Utánajártam. A válaszaim, amelyek természetesen érintik az irodalomtörténetet, leírtam. Beírtam a könyvbe. Ugyanakkor nem akartam elkövetni ugyanazt, amit Csáth Gézával szemben folyamatosan és szándékosan elkövetnek, csak én most a másik oldalról, mintegy Csáth Géza mellett. Éppen ezért a válaszaim kizárólag írói válaszok.

Ugyanakkor tisztában vagyok azzal, nem véletlen, hogy nem használják, nem ismerik széles körben Kelevéz Ágnes nagyszerű interjúját, amelyet 1997-ben készített Csáth Géza lányával. Ez az interjú a könyvem egyik alappillére. Gondolom, sejtem, feltételezem, hogy amikor irodalomtörténészek meghallgatták a beszélgetést, akkor tisztában voltak azzal,

milyen kemény kijelentéseket fogalmazott meg az író lánya a hagyaték körül folyó viselkedés kapcsán, aminek eredményeképpen az nem hozzá került. Neveket is mond az író lánya, megnevez irodalomtörténészeket, konkrét eseményeket mesél. Ezeket én nem használtam fel, nem tartozik rám, most is csak azért jegyzem meg, mert feltételezem, ez lehetett az oka annak, hogy nem használták ezt az egyébként nagyszerű, a kérdező-válaszadó között kialakult bizalomra épülő beszélgetést, amelyből sokat megtudhatunk a Brenner család életéről és az író lányáról is. Aki egyébként került a nyilvánosságot, tehát ez a Kelevéz-interjú emiatt is nagyon értékes.

– Ha már említetted az interjút, térjünk át a kompozícióra! Mint utaltál rá, *könyved egyik alappillére a Csáth Géza lányával, Székely Endréné Csáth Olgával készült interjú, de nem mehetünk el a mellett a tény mellett sem, hogy a kötetben felhasználad a Csáth-korpusz egyes szöveghelyeit, felelevenednek allúziók többek között Koncz István, Kosztolányi Dezső, Gárdonyi Géza, Mécsy Miklós révén – hogy most tényleg csak véletlenszerűen utaljak egy-két szerzőre. Az interjúval (is) ellenpontozni kívánod a fikciót (lásd például: *Spanyol menyasszony*), vagy a Csáth-életmű utóéletével kapcsolatban óhajtod merőben másra helyezni a hangsúlyt, ismeretlen csomópontokat tárva fel (akinek íróként „főleg a halálát ünneplik, nem az életét” – írod). És itt most alapvetően nemcsak a megbélyegzett író-képzőművész-zenész-orvos negatív közösségi megítélésére gondolok, hanem akár az érintett szakmai viszonyokra-viszonyulásokra is. Vagy ez a már említett rekonstruálás „módszerével” függ össze, annak szerves része?*

– Igen, ellenpontozni a fikciót. Ahhoz mindenképpen szükséges volt az interjú, ahogyan a regőcei feleséggyilkosság esetében a Csáth Gézáéknál szolgáló cseléd lány visszaemlékezése, amely szintén megjelent interjú formájában. Kellenek ezek a kasparkodók, kell a lefordulás. Hiszen érzékeny anyaggal dolgozom: valós, egykor létezett ember életével.

Ezt nem fogalmaztam meg hangosan sohasem, de így van, Csáth Géza közösségi megítélése és a szakmai viszonyulás – természetesen a kettő nemcsak összefügg, hanem utóbbi

alakítja az előbbit – felülvizsgálata nagyon fontos volt nekem. Tisztában vagyok vele, azzal, hogy megírtam ezt a könyvet, sokat nem fogok változtatni, talán semmit sem, ahogyan különösebb hatást sem fogok gyakorolni, de nem is ez volt a célom. Nem volt ilyen szándékom, mert nem is lehet ilyen szándékom, ehhez sokféle PR-eszköz kellene felhasználni, amivel alapvetően két gondom van: egyrészt az irodalomból én kihagyom a PR-t. Az irodalom nekem a könyv. És hiszek abban, hogy a könyv különösebb felhajtás nélkül is előbb-utóbb megtalálja az olvasóját. Igaz, hogy abban az író nem sütkérezhet annyira, mert az már a könyv-olvasó relációban zajlik. De szerintem ez így van rendben. Másrészt ha elkezdem a témát „bulvárosítani”, akkor nem ugyanazt teszem, ami ellen a könyvet írtam? Akkor elveszik a rekonstrukció, és marad a rombolás. Így tehát a szerves része, ahogyan a kérdésedben megfogalmaztad, de kívül is marad. Nincs más mód.

– Ha most úgymond a könyveden, az irodalmon kívüli rekonstruálásnál maradjunk, mindenki előtt világos, hogy Csáth képe – ráépülve az előzőleg elhangzottakra – ezernyi dokumentumból, naplóból, feljegyzésből, kottából, rajzból stb. áll össze – majdhogynem úgy is fogalmazhatunk, hogy önmagát „dokumentálta”. Jómagam az általad már érintett, a „szabadkai kertvárosi fészkerből származó, bőröndnyi” hagyatékot – immáron a mű tekintetében – vezérmotívumként kezelem. Ez kerül ugye Olgához, a lányához: méltó kezekbe, mint azt az általad forrásként használt Kelevéz-interjúban maga Olga elmesélte. Visszatérve a fenti fejtegetésekhez, logikusnak és jogosnak tűnik, hogy mindez csak őt illeti/illetné meg – mégis, életrajzi forrásokból is tudjuk, sokan rátenyereltek a „többire”, noha ezt maga Csáth nem akarta. Mi ellen küzdesz leginkább a regényben, a regény által? A Csáth köré épített hazugságkontextus ellen, vagy a körülmény ellen, hogy akaratán kívül ez történt Csáth hagyatékával? Ha most – engedelmekkel – elkanyerodhatunk ismét a regényvilágtól... Majd e „hagyaték-részlet” titkait feltárva Olgában is elkezdd „összeállni a kép” apjáról, a családról. És „kint” maradván – feltételezem – benned is megerősödtek a korábbi feltételezések, ismeretek. Biztos va-

gyok benne, hogy számos körülmény téged sem hagyott nyugodni, hisz tudjuk, és említetted is, igen gyakran fordulsz Csáthhoz, mélyen behálózza az életművedet, életed.

– Azt a kérdést tetted fel, amire a könyvben sem akartam direkt módon válaszolni, és most sem szeretnék ezzel konkrétumaimban foglalkozni. Valóban Csáth Géza akaratán kívül. Ezt hagyjuk is ennyiben. Viszont arról tényleg beszélünk kell, hogy a család, az apa, a mostoha, a két édestestvér miképpen nem tudta vagy miképpen tudta feldolgozni ezt a szégyent, ami velük gesgett. Pontosabban a szégyenek sorozatát, aminek a végén a két hatalmas, feloldhatatlan halálos bűn, a gyilkosság és öngyilkosság. Az apát és mostohát nem a fájdalom határozta meg, hanem a szégyen. És hát ennek a bizonyítéka a kislány volt, az unoka. Csáth öccsét és húgát a szeretet határozta meg, az összetartozás. Ez volt számomra talán a leginkább megrázó. A testvérek közötti feltétlen szeretet, amelyben a korán elhunyt édesanya az összekötő kapocs. Egyébként eleinte elsősorban és csakis Brenner Dezső szeretete és törődése, felelősségvállalása tartotta életben, az tartotta meg az életnek Csáth Géza lányát. Tegyük mindehhez hozzá, 1919-ben és azt követően. Amikor az egész világ és az egész addig ismert élet gyökeresen és örökre megváltozik. Óriási dolognak tartom azt, amit Brenner Dezső végigcsinált. Megkerülhetetlen emberi cselekedetnek.

Amikor megkerestem a dédunokát, akkor megismertem az unokát is. Vagyis Csáth Géza lányának a lányát, aki egy nagyszerű személyiség. Ők olvasták elsőként a kéziratot, tehát nem a könyvet, hanem a kéziratot. Mielőtt a kiadónak leadtam, nekik mutattam meg. Nekem ez fontos volt, nemcsak a tisztelet miatt, de elsősorban mégis erről van szó. És az egy évszázad óta megvont, a családnak mindenképpen kijáró kegyelet miatt is. Sokat leveleztünk Csáth Géza unokájával, egyebet nem is tehetünk, a járvány miatt találkozásról nem lehetett szó. Elküldött nekem néhány levelet, amit Csáth Géza húga írt az öccsének Csáth lányáról, aki náluk tartózkodott. Ezek a levelek azért fontosak nekem, mert visszaigazolták azt, amit és ahogyan a könyvben, írói elképzeléseimre hagyatkozva leírtam a testvérek egymás iránti viszonyulásáról.

– Nem tehetjük félre a formanyelv egészen egyedi megoldásait: miközben egy nem hagyományos értelemben vett „balladisztikus”,

Lovas Ildikó

hét részből álló családregényt tart a kezében az olvasó, mégis a drámai szövegekre jellemző, azokra emlékeztető tördelést, párbeszédet – de talán nem tévedek, ha így fogalmazok: „egymás mellett beszéltetést” – láthatunk, a kötet elején felsorakoztatott szereplőlistával, azzal a csavarral, hogy egyeseknek egy szerepük van, másoknak kettő, illetve van egy ifj. Brenner Józsefből Csáth Gézává alakuló hősünk. Összefügg ez azzal a körülménnyel, hogy Urbán András egy évvel ezelőtt azt nyilatkozta, hogy készül egy darab, amelyhez a szöveget a Kosztolányi Dezső Színház számára írod – vagy ezt teljességgel el kell vetni, és az általam előszeretettel alkalmazott és mesterien úzótt műfajköziség „esztétikájára” koncentrálnunk inkább?

– A könyv az életről és a halálról szól, a születésről és az elmúlásról. Ilyen értelemben a családtagok több nézőpontot jelenítenek meg. Nem tettem mást, mint leképeztem az életet, a valóságot. Igyekeztem ezt a leghitelesebben, a legkevésbé csorbítva, ami az olvasó számára, addig, amíg okvetlenül tudni akarja, hogy ki beszél, nehéz, talán követhetetlen. Amikor azonban elengedi ezt, akkor feltárulnak azok a dimenziók, amelyek a család fogalmát kiteljesítik az időben. Nem az emberi életben, hanem az időben. Csak így lehetséges, hogy a halottak, akik sokszor jobban meghatározzák az életet, mint a körülöttünk járkáló élő családtagok, megszólaljanak. A család teljessége bennünk valósul meg, ahogyan az egyéni traumák, fájdalmak is a családhoz kötődnek. Ezt nem lehet sem elkerülni, sem behelyettesíteni, sem átugrani. A kérdés inkább az, hogy amikor a művészet a család kérdésével foglalkozik,

mire helyezi a hangsúlyt, mi-ből teremt divatot, vagy miképpen követi a divatot. Az, hogy én mire helyeztem a hangsúlyt, kiderül a könyvből. Nem akarom átmesélni.

Ami Urbán András nyilatkozatát illeti, pontos. Valóban ő kért fel engem arra, hogy írjak egy monodramát. Mivel korábban két kiváló színésznő is szóba hozta ezt, mármint hogy szívesen venné, ha írnék számára szöveget, nekiálltam. A cím azonos volt e kötet címevel, írás közben azonban képtelen voltam arra menni, amerre akartam. Teljesen letaglózódtam. Fel is adtam. Aztán újrakezdtem azzal, hogy mondtam Urbánnak, ez nem az lesz. Most itt tartunk.

– Említettem a műfajköziség kérdését, most a lírai szílat domborítanám ki, ugyanis a sok-sok visszatérő kép közül fel-felbukkan egy igazán különleges, mégpedig egy vegyület, az ezüst-nitrát vagy más néven a pokolkő. Elmondanád, hogy ez mit szimbolizál, hogyan kerül a „történetbe” – nem egyedüli vegytani kategóriaként?

– A megbélyegezettséget, az emlékezést, a nyomok hagyását, a nyomok eltüntetését – Csáth Gézát, ahogyan önmagát látta és láttatta, meg azt, ahogyan őt láttatták.

– Számos további remek képi síkra térhetnénk még ki, de hagyjuk meg őket az olvasóknak! A testiség mellett azonban még nem mehetünk el szó nélkül, különösen azért sem, mert a fedőlapon egy áldott állapotban levő anya testének diszkrét részlete látható, s ott a cím: **Amikor Isten hasba rúg. Úgy érzem, a regény ellentétei, egymásnak feszülő erővonalai igen nagy arányban épp a „másállapotban” levő testbe**

kulminálódnak, újabb feszültségcövek adva a szövegvilágnak, ebből adódóan pedig a jelentésadásnak is. A világrajövetel megismételhetetlen egyedisége ezekben a mondatokban csúcsozódik ki: „Amikor Isten hasba rúg, megszületik a gyermek. Onnantól megoldódik a legfőbb kérdés: kire hagyjam az életem? Amikor Isten hasba rúg, a fájdalom nem ártó szándék, hanem jutalom.” Vagy: „Elnehezült testem már börtönöm nekem, nem édes és bizsergető álmok varázslatos kastélya. Nincsenek titkos, felfedezésre váró és meghódításra váró zugok. Csak egy hatalmas nagy tömb van, ez vagyok én.” (Brenner Józsefné Decsy Etelka szájából elhangozva.) Utaltál rá, a könyv életről és halálról, születésről és elmúlásról szól. Mély, expresszív erővel felvértezett mondatokat idéztem ide tőled, ezek akár József Attila *Kései siratójának* utolsó négy sorát felvillantva magunkban, azzal együtt olvasva különös és megismételhetetlen elegyet alkotnak, amelyekben ott van az „eredendő” mentelmi körülmény, az egyetemes emberi: a világrajövetel, majd e világ kegyetlen körülményei – azt gondolom, már ez elég ahhoz, hogy ne csak a regényvilágban alapozódjon meg a rekonstrukció, hanem akár talán bennünk, olvasókban is.

– Ha ez így érthető és érezhető, akkor rendben van, mert szándékom szerint való lenne, hogy az olvasóban is megtörténjen ez a típusú rekonstrukció. Szélesíteném annyival, hogy – értelemszerűen – Csáth Géza és az általam említett József Attila mellé Pilinszky Jánost és Mészöly Miklóst emelném be. Az ő művészetükből és emberi magatartásukból megismer-

hetjük azokat a határvonalakat, amelyeket sohasem léphetünk át szavainkkal, mert a szó is cselekedet, és az emberi kegyetlenség, borzalom sohasem válhat erősebbé az egyetemes emberinél. Megismerhetjük azokat a peremvidékeket, amelyekre ha eljutunk, próbának vetjük alá saját emberségünket. Megismerhetjük azokat a belső imperatívusokat, amelyek nem teszik lehetővé a bűn relativizálását, ugyanakkor nem húznak hasznát az emberi esendőségből és boldogtalanságból, kiszolgáltatottságból. Sorolhatnám tovább, de itt megállok. Annyit azért megjegyzek még, hogy a gyermek születésének nemcsak primer jelentése van, de az is van, sőt megkerülhetetlenül fontos. És inentől mindenki a maga értelmezése szerint halad tovább. Aki ismeri Mészöly és Polcz Alaine történetét, az a gyermektelenségre is másként fog tekinteni. Ahogyan mondtad is: mentelmi körülmény az egyetemes emberi: a világrajövetel, majd e világ kegyetlen körülményei. Fontos volna az irodalmi művek értelmezésénél is visszatérni a megfelelő színvonalra. Amíg azonban más nézőpontok és hangsúlyok az uralkodók, addig csakis a művek lehetnek kapaszkodók, amelyek önmagukban hordozzák a válaszokat.

– A „családtörténetiségnek” – ha most használhatom ezt a szót – van egy újabb mozzanata, azonkívül, hogy Csáth unokájának és dédunokájának is megmutattad a kéziratot. A könyved szempontjából olyan értelemben, hogy illusztrációit a dédunoka, Czér Fanni készítette a felkérésedre. Hogyan zajlott a vele való munka? Az én olvasatomban minden, az adott fejezet elején található illusztráció egy amolyan vizuális felütés, amelyekhez nagyon szorosan kapcsolódnak az adott fejezetek szövegei. Mély élményszerű társul ehhez az együtt látáshoz, együtt olvasáshoz. Ismered korábban az illusztrátor munkásságát?

– Fontos volt nekem, hogy a család elolvassa a kéziratot. Pontosabban a dédunoka, akit azért kerestem meg, hogy felkérjem, illusztrálja a szöveget. Közös munkának éltem meg ezt a több hónapig tartó folyamatot. Azt hiszem, nem került volna sor rá, ha maga a szöveg, amit írtam, nem talál el Czér Fannihoz, ha nem éri adekvátnak azt, ahogyan megírtam a családtörténetüket, annak a nagyanyjával záruló részét.

Nem ismertük egymást, csak a munkákat. Én láttam az ő Csáth Gézához kötődő munkáit, ő olvasta a *Spanyol menyasszonyt*, így tehát nem voltunk egészen ismeretlenek egymás számára. Az út, amelynek ezek a

képzőművészeti alkotások lettek az eredményei, nem volt rövid és nem volt egyszerű, a legkevésbé azért, mert nem ismertük egymást. Sokkal inkább amiatt, hogy le kellett zúzni minden tudást, előítéletet, meggyőződést, le kellett hántani minden berögződött, Csáth Gézához tartozó jelzöt, kifejezőeszközt, és fel kellett építeni valami egészen mást. Ebben, úgy éreztem, volt felelősségem. Óriási súlya volt a levelezésnek, a magam részéről azt is hajlandó voltam kockáztatni, hogy nem törjük át a falat. Viszont mégis sikerült. Olyan műalkotások születtek, amelyek tisztelegnek a dédapa emléke előtt, ugyanakkor mindent fellillantanak abból a tehetségből, amely az hommage jellegből a műalkotásba viszi át a munkákat. Ez a dolog képzőművészeti része. Az, hogy illusztrációról van szó, tehát a szövegemre komponálódtak, megrázó erejű élmény a személyesség miatt. Éppen amiatt, hogy Csáth Géza dédunokájáról van szó. Lélektől lélekgig visznek az utak, a művészetben is. Ugyanakkor a szó nem értelmében földre is kívántam rántani ezt a Csáth-családregényt, valóságossá tenni, megmutatni, hogy a „történet” nem fejeződött be sem a Regőcén, sem a határ felé menet. Hanem emberi küzdelmek árán és művészi tehetséggel máig létezik. Meg akartam ezt mutatni. Belső kötelességemnek éreztem. Évtizedek óta foglalkozom Csáth Gézával, csak éppen nem úgy, mint mások. Ebben a könyvben sikerült megmutatnom, én hogyan foglalkozom vele.

– Szerény meglátásom szerint valóban sikerült elénk tárnod, milyen egyedi oldalról is foglalkozol vele. – No de újra éveket kell várunk a következő alkotásod megjelenéséig? Vagy foglalkoztat most is valami? Mik a terveid a jövőre nézve?

– Megjelenés előtt áll egy Szabadkáról szóló tárcakötet, ugyanakkor vissza-visszatérek egy regényhez, amelynek főhőse Szép Amália, egy cseléd. Az ő *legendáját* írom. A helyzet nem egyszerű, hiszen meg kell tudnom, miért is legenda. Miért éppen ez ugrott be nekem, amikor elkezdtem írni a könyvet. Sokféle válaszom van erre, még egyikkel sem vagyok elégedett. Persze ha nem ragaszkodtam volna a legendához, akkor már régen befejeztem volna a regényt, az azonban nem kellő válasz a bennem megfogalmazódó kérdésekre. De azért szeretnék lassan a végére jutni, mert az anyag egyre csak gyűlik. Ami nem baj, mindig jó, ha van miből kihúzni, az teszi lehetővé a szöveg feszességét.

– Kitértő munkát kívánok, jó egészséget – és köszönöm szépen a beszélgetést!

novella

FILM-SZAKADÁS

Tóth T. Szilárd

Ma is valami olcsó filmet vetítenek. Cafatosan lóg a plakát az üvegajtó bejáratánál. Robotok meg egy félpucér nő. Még címe is lehetne. A papírt átsugározza a hallban vörösen égő pár neoncső vagy ilyen színben sakkozó lámpa. Sáros a szőnyeg az üvegajtó előtt, lehetnek bent páran. Már húsz perce megy a vetítés. Adri két kezével szorosan maga ráhúzza a kabátot, könyökkel nyitott be a Klauzál mozi halljába. A kabátjáról fehéren és gögösen verődött vissza a vörös lámpa csúcsfénye. Megtörölte a lábát. Kint megint esik. Ki az a félnótás, aki ilyen filmre ilyen időben még bevonszolja magát a belvárosba? Most csak ez a vörös lámpafény ingázott a hallban, sötét kell hogy legyen, minimális fényhatás, ne zavarja semmi a mozitermet. A mosdóból enyhe sírás halatlatszott ki, csempés szipogás. Valaki már megint...

Kolcsuvek néni a márványpadlót mossa, amely fehér egyébként, most maszatos rózsaszín. Mintha csak ezt a hússzint akarta volna lemosni a kövekről. Megtörölte a homlokát, lekoppantotta a felmosórúd alsó csúcsát a márványkőbe, a mosófejről a víz végigcsurgott a karján. Nadrágjába törölte, és mechanizált, robotolt csak tovább. Nála ez köszönés. Késett megint. Adri szedte a lépteit a hall végén feltörő lépcsőkhöz. Ha majd befejezte, akkor a kulcs a szekrényben van, akassza majd vissza a portára. Motyogta berregő tónussal Kolcsuvek néni Adri után. Jó. Miért kell ezt minden alkalommal elmondani? Mintha nem tudnám.

A lépcsőfordulónál égett a vörös lámpa. Ahogy Adri bevette a kanyart, a szőke haján vércseppeket mímelt a fényre az, ami eddig gyöngy volt az eső permetében. A sírás még mindig fel-felszökött a hallból. A mozi emeletén, rögtön a lépcső mellől Adri leemelte a kulcsot, és az első ajtóba nyomta, kettőre van zárva mindig. Nagy kulcsosomó, az emeleten mindig egyik ajtóba passzol egy. Adri felkapcsolta a villanyt, de csak az egyik égő gyulladt meg. Remek. Amilyen lebugy ez a hely... nincs kedvem kicserélni, majd leszólok a portára. Csak el ne felejtsem. De úgysem érdeklí őket, amit mondok. A szoba hideg volt, és üres. Egy radiátor lógott az ablak alatt, de Kolcsuvek néni tiltja, azt nem szabad bekapcsolni. Rávágok a kezére, édes fiam, ha azt a radiátort piszkálja. Én az ujjait töröm. Mit gondol, kinek a béréből vonják le azt is? Mártirka néni. Adri erre az esetre tartott a szekrényben egy tépázott bézs pulóvert. Levetette a

kabátot. Vacogott. Gyorsan húzta fel magára, és vissza a kabátot, megfújta az ujjait meleg leheletével. Nem sokat segített. Pír lepte ujja begyét a hideg levegőn. Az ajtó alól a vörös lámpa sávot húzott a szoba szőnyegére, vörös volt a homálya a szobának is. Az ablakra verődtek az esőcseppek, koppantak a maszatos üvegen.

Szürke a fal, alulról mállik a vakolat, eszi az egy szál szekrényt és asztalt a feketé, mocsárszínű penész. Adri kivett egy elhasznált rongyot a szekrényből. Persze Kolcsuvek néni megint nem mosta ki. Mert miért is tenné. Neki csak a hallban kell a padlón még inkább szétkenni a sarrat. Remek munkát végez, olyan jót, hogy még a dereka is fáj két pihenés között. Mikor mehetek már innen? Unom, hogy itt, meg hogy így... egyszerűen csak... Eszébe jutott, amikor a lépcsőházaknál dolgozott. Annak rémes bűze volt, ahogy mindenbe befúrta magát. A végén már maszkot húzott, de akkor sem bírta. Ki tud így élni?

Veri az eső az ablakot.

Adri a szutykos bordó törülvéllel kell hogy nekifogjon. Kihalásznia a spricces üveget a szekrényből, hátulról. Ettől lesz mindennek kórház- és kevésbé penészsága. Az ablakkal kezdi. Kettőt fúj rá, a problémán nem segít. A keret aljáról már folyik be a víz. Kigyózik, először csak körbenéz, előrefelé szaglászik az ablakpárkányon, aztán végigcsurog a falon. Szívacsot kell odatenni. Nincsen szivacs. Adri addig törölgeti az üveget, amíg homályosan, de magát nem látja a reflektálódó felületen. Az utcai lámpát nézi, amely köhögve pislákol. Kialszik majd lassan. Kecses kezén feltűri a kabátot, amíg csak tudja. Finom a bőre, még nem ette ki a spricc kemikáliája. Az ablakot nem nyitja ki. Arra még úgyis esik az eső. Finom kopogásokkal mossa a hullámzó üvegfelületet, mintha csak az utca patogna a szél botszerű ujjain a körmével.

Adri most az asztalt mossa. Erre három spriccel az üvegből. Steril szag párolog az arcába. Finoman hajol előre, búzamezősín haját hasonló finom mozdulattal akasztja füle mögé mindkét oldalon. Az íróasztalt nézi mereven, fújtat. Bar-na az asztal, és bordóra festi az a fény, amely az ajtó alól sikít be a penészepte emeleti szobába. A félfordulatú lámpa elhanyagolható a térben. Hirtelen foltok jelennek meg az asztalra. Piros festék. Apró körök, kis bolygók, mint egy gyermek pöttyös labdáján. Először csak egy, talán kettő. Adri szétkeni a cseppeket az asztalon, de azok utat festenek maguk után. Egyre több élénkörös csepp veti magát az íróasztalra a magasból, hangosan. Lassan már egy ütemben az eső verésével. Asztal-kopp, ablak-kopp. A kopogásra visszakopognak. Már cernán folyik a piros lé. Adri az orrához kap. Kezén vörös maszat marad, mintha egy festékesvödörbe mártotta volna. Homályos a szoba a monoton zajtól, az ajtó alól őrjítő vörös fény egyre beljebb tör, szinte már feszül tőle a beltér, pengeként vágja a sarkokat, pergeti le a penészt a falakról. Veri az eső az ablakot. Lentről, a mosdóból még hallani a tompa sírást.

Nehéz koppanás fentről, mint egy vetődés szántja végig a felmosó parkettjét a hallban, ahol a gyöngyök piros ruhában keringenek a száradásra. Kolcsuvek néni még hozzáüti a felmosónyél csúcsát a márványhoz. Reggelre biztosan megszárad minden.

mese felnőtteknek

ÖRDÖGLÁMPÁS

Mirtse Zsuzsa

Ott ültél velem szemben, apró orrodon tenger sok szeplő, csavargattad a hajad, ahogy én is szoktam. Alig vártuk mostanában, hogy este legyen. Ezekben a napokban a találkozásaink adtak értelmet, célt nekünk. Úgy láttam, szívesen hallgattad a történeteket, bár néha talán nem értetted, miért éppen azt mesélem, amit. Aztán az egyik este mind a tizenhárom évéd bátorságát összeszedve végre megszólaltál.

– És te valóban szeretsz engem? – kérdezted.

Jaj, már te is ezzel gyötörsz... – gondoltam magamban. A szót sem szerettem, kerültem, mint az izzó lávakövet – ráadásul milyen különös is ezt a te szádból hallani... Tőled, aki a kislánykori másom vagy.

– Hát persze hogy szeretlek, hogy jut eszedbe ilyet kérdezni! Nem is tehetnék mást, hiszen mi egyek vagyunk – válaszoltam gondolkodás nélkül.

– Biztos vagy ebben? – néztél mélyen bele a szemem közepébe, és én nem tudtam kitérni a tekinteted elől.

Abban biztos voltam, persze, hogy egyek vagyunk, hiszen ő én leszek, én pedig ő voltam tizenhárom évesen. De hogy valóban szerettem-e, s hogy jól szerettem-e, ebben hirtelen elbizonytalanodtam. Mert ha valóban szerettem volna, akkor nem hagynom el, nem felejtsem ott sehol, nem hazudom el őt soha, senki kedvéért.

– Igazad van. Azt hiszem, nem szerettelek igazán. Kérlek, ne haragudj rám. Illetve: haragudj nyugodtan, minden okod megvan rá, de... Tudod, mit? Eszembe jutott egy történet, elmesélem neked.

Élt egyszer egy kicsi meseváros kellős közepén egy lány. Nem is volt olyan kicsi az a város, amelyben élt, és most jut eszembe, annyira mesebeli sem volt.

A lány mindig egyedül sétált a girbegurba utcákon, olyan árván és magányosan járt-kelt a világban, mint egy ruháról leszakadt cernaszál. Az ilyen lányok nyomába hamar szegődnek éhes farkasok, az ő nyomába is odaszegődött a férfinép, mert azt hitték, nincs senkije. Mások bezeg úgy jártak, mint a gerlék, mert az volt a szokás, a rend, hogy mindenki találja meg a párját, és ha megtalálta, onnantól kezdve együtt menjenek, ahová csak lehetséges, mintha valami láthatatlan ragasztó tapasztaná őket össze. A lány erre képtelen volt, és nyomasztónak is találtta volna ezt. Persze, igazából sosem volt egyedül, volt ebben valami hamisság, de ha valamennyire el is tudott maga mellett fogadni valakit, mindig letagadta, megtagadta őt. Nem lehettek bolygók körülötte, csak ideig-óráig világitotta meg őket csálka fényével.

Én azonban tudok valamit, amit szinte senki nem tud róla: hogy nemcsak a másikkal nem volt elégedett soha, hanem saját magával sem. Egészen kicsi korától nyomorgatta az, hogy nem hasonlított a többi kislányra, nem volt ugyanolyan kiskocka a sorban. Amíg gyenge a váll, addig ez nem könnyű útravaló, inkább nehéz batyu. Hallgatag volt, kerülte a többi gyereket. Lányok között különösen rosszul érezte magát, mert az ő haját nem lehetett csinosan megfésülni, sőt egyáltalán megfésülni, szégyellte a szeplőit is, azt gondolta, ő soha nem lesz a világközepe senkinek.

– Nagyon is megértem őt. Én is ettől félek legjobban mindig...

– Ugye, milyen ismerős! De hallgasd csak tovább a mesémet, mert most jön még a java. Szerintem talán ezért történetet meg az vele, hogy hamar elvadult, elkezdték érdekelni a fiús játékok, a csavargások.

Ahogy teltek-múltak az évek, a kicsi lány almái mégiscsak szépen beérték: szeme ígérettel volt tele, teljében lett a szépségnek, annak a bűvös erőnek, amellyel szemben a férfinép védtelen. Amikor megérezte ezt a hatalmat magában, használni is kezdte, néha helyes dolgokra, de megesett, hogy helytelenekre is. Gyakran volt kedvetlen és szeszélyes, bántotta azokat, akik mellette akartak lenni. Szigorú szabályok tömlöcbe zárták őket, mégis, azok megpróbáltak kitarítani mellette. Nem tudták, hogy ez teljesen reménytelen. Ha pedig lázadni kezdtek, lett is belőle rögtön csetepaté, veszekedés, márpedig a lány a veszekedéseket és az ajtócsapkodásokat kifejezetten utálta. Inkább egy másik, felébott indát kapott el. Így élt indáról indára kapaszkodva.

Szeretett így élni? Nem. Elátkozott, elvarázsolt királylánynak érezte magát, aki ítéletnapig ül a saját átkába burkolva, s azt is érezte, hogy ebből az átkból nem lesz, aki megszabadítsa. Nem lesz olyan herceg, királyfi vagy, üsse kő, akár kisinas, aki ki tudja bontani álruhából, hiszen maga is csupa álkirályfival vette körül magát, nem valódi hőssel. Nem is voltak képesek valójában harcolni érte, inkább csak mindig megalkudtak azzal, amit elérhettek. Az elszégyellt idővel.

Rájött, hogy céljai sincsenek. Hogy napra nap telik úgy el, hogy csak vetődik, sodródik ide-oda. Nem tart még ott, hogy kikössön – ezzel mentegette magát mindig. De most arra is gondolt, hogy füttyülni fog arra, hogy éppen hol nem tart még.

Sosem fogok „ott” tartani, mert úgysem tudom, mi az az „ott” – gondolta, és ettől megnyugodott.

Arra is rájött, hogy nincs saját ereje: kölcsönörikből él. Pedig amíg nem áll meg a saját lábán, addig nem is várhatja, hogy olyan ember jöjjön vele szemben, akivel nem csak elherdálni akarja az idejét.

Egy reggel elhatározta, hogy nem kapaszkodik újabb indába, nem szökdécsel fejről fejre a zombékokon, hanem magában marad.

Az első hetek borzalmasak voltak. Igaz, nem is lehettek mások, hiszen nem történt vele semmi. Nem volt mit elfogadnia, ő viszont nem tudott a saját képzeletbeli tálcájára tenni semmit sem.

Elhatározta, hogy feljegyzéseket készít a napjairól. Beleír mindent, ami megtetszik neki, ami megérinti őt. Az első időszakban elég soványka volt az eredmény, csak pár sorra futotta. Arra gondolt, hogy engedékenyebb lesz magával: nem vár nagy dolgokat, hanem az egész piciket is jegyezni fogja. Megszámoltatta a gyümölcsök gerezdeit, próbálta kiismerni titkos rendjüket. Megörült, amikor észrevette, milyen szép erezte van a hétéből kifordult diónak.

Elkezde figyelni a viselkedését. Mikor fél oktalanul, mikor tesz nagyító alá egy sérelmet. Meg meri-e védeni az igazát. El meri-e mondani, amit gondol, vagy inkább csak mindent kútmélyen eltemet magában. Ki mer-e állni saját maga mellett? Egyáltalán: van-e saját akarata.

mese felnőtteknek

– Jó, jó, de meddig járkal még egyedül? – kérdezted türelmetlenül. Beláttam, hogy neked ez nem túl szórakoztató, ehhez még kicsi vagy. Én pedig elfáradtam, kedvem lett volna abbahagyni a mesélést.

Szótlanul néztem csak magam elé. Nem tetszett ez neked. Előkaptad a színes ceruzáidat, mert megígérted még a mesekönyv elején, hogy ha bajba kerülök, segítesz. Hogy te nem hagysz magamra úgy, ahogyan én tettem veled. Valamit sebesen rajzolni kezdted, de eltartad a kezdeddel, hogy ne lássam, mi lehet az. Amikor készen lett, így szóltál:

– Most már abba ne hagyj! Menj tovább!

Tovább folytattam hát a mesélést, ahogy kérted.

...Így teltek a hetek egymás után. Naponta más feladatokat adott magának. Kitalálta, hogy össze fogja gyűjteni azokat a tárgyakat, növényeket, amelyeken piros színt lát. Elhatározta, hogy felmegy a közeli hegyre, az állatfejes kősziklákhöz. Fel sétál a régi fürdő melletti úton, végigmegy az utca végéről nyíló ösvényen, és máris az egykori kőbányánál lehet. Oly sokszor járt ott, de egyedül még soha! Onnan fog lenézni a városra, a parányi lámpásokként világító házakra. Aztán meglátogatja a fehér nyárfa tündérét, és kimegy újra az erdőbe is, hiszen ott mindig jól volt, ott mindig jól érezte magát – mégis, csak akkor ment oda, ha valaki elhívta. Egyéb napokon soha. Pedig minden évben legálabb százhuszonhatzszor volt pompás idő, sőt előfordult olyan év, amikor többször is. És az esős napok is izgalmasak, meg amikor kövér jégcsapok lógnak a faágakon, azok is! Ha ezeket is beleszámolom, háromszáz jó nap fölött tartunk. De ha nem veszi észre őket, a lehetőségeit, csak megannyi veszteség...

Újra kell tanulnia a világot, úgy kell újra elindulnia, mint kicsi korában, amikor még a mamája kezébe kapaszkodhatott. Most nincs mamakéz, a saját kezét kell megfognia. És akkor azt érezte, hogy egy kislány is felé nyújtja a kezét. Eleven kislány volt, orrán maréknyi szeptől, éppen úgy nézett ki, mint te!

Tehát, kimegy az erdőbe – s mert titokban te is vele leszel, így nem fog félni már. Elhatározta, hogy elhívja magával az ürességet is, mert rájött, hogy egyetlen igazán régi és kitartó ismerőse van: az üresség. Vele meghiúsította kapcsolata volt nagyon, nagyon régóta. Barátságának nem nevezhetném, mert a barátok nem kínozzák egymást, ez a testetlen, megfoghatatlan, alakatlan valami viszont sokszor kínozza, gyötörte őt. Gyakori vendég volt nála. Sokszor próbálta megszólítani, szóba állni vele, mert bár sosem látta őt, sosem jelent meg neki, mégis szinte mindig, mindenhol ott volt. Úgy érezte, hogy kitölti a testét: tőle nem fér belé senki és semmi sem. Hogy miért belőle táplálkozott, ő pedig miért hagyta, hogy ilyen nagyra hízzon benne, azt nem tudta. Azt tudta csak, hogy ha sokáig eteti még magából, akkor előbb-utóbb el fog fogyni, és akkor nem lesz többé a világban. Igen ám, de ha az üresség egy napon mégis kihátrálna belőle, mi lesz a helyén? Mivel fogja feltölteni azt?

Elhatározta, hogy összeírja magának, hogy mi mindent fog megcsinálni a jövőben. Például megkeresi az ezeréves tölgy maradványait Zsennye határában. Holnap pedig meglátogatja nagymamát, csak úgy.

Amikor odaért nagymama házához, azt látta, hogy nem egy, hanem két faajtó van a házon. Szakasztott egyforma mindkettő.

Nem értette, hogy lehet ez, hiszen annyiszor járt már nála, ismerte a házat, az ajtót, most mégis két ugyanolyan ajtót látott egymás mellett, mintha ikertestvére nőtt volna a másikkal, pedig biztos volt abban, hogy nem káprázik a szeme. Nagymama csak az egyik mögött lakhat – de vajon melyik mögött? Találomra benyitott az egyikben. A kapu mögött illatos kert terült el. A kertben egy tündér ült, feslő pipacsok között.

– Gyere csak, gyere! – integetett felé a tündér. – Nagy bajban lehetsz, ha hozzám jöttél.

A lány erre a mondatra felkapta a fejét, hiszen csak úgy benyitott egy ajtón, és hogy miért éppen azon a kettő közül, arról fogalma sem volt.

A tündér hófehér haja kontyba volt öszszefogva, parányi orrán szemüveg.

– Ül csak ide mellém, örülök, hogy itt vagy. Szívesen bemutatkoznék neked, de sajnos nem emlékszem a nevedre. És te ki vagy? Hozzám akkor jönnek az emberek, amikor azt érzik, hogy megfeneklett az életük. Hogy léket kapott a hajójuk, kútba esett az aranyorsójuk, érted, mire gondolok, ugye?

– Értem, persze. Köszöntelek, Tündér, bevallom, megleptek a szavaidd. Hogy nagy bajban vagyok-e, nem tudom. Biztos vannak nagyobb bajok is az enyémnél.

– Meglehet. Látod, én jól vagyok, pedig egyedül vagyok. Nagyon, nagyon régóta vagyok egyedül. Sokszor nem is emlékszem arra, hogy milyen volt előtte. Most sütöttem levendulás süteményt, kérsz belőle? Aki ebből eszik, annak könnyebb lesz felejtenie. Vagy emlékeznie.

– Kérek – felelte a lány. – Hogy ki vagyok? Azt éppen magam sem tudom, de talán nem is fontos.

– Magam is így vagyok vele: én sem tudok sokszor magammal kapcsolatban alapvető dolgokat. Mondd csak, mit keresnél tulajdonképpen, amikor benyitottál ezen a kapun?

– Semmit. Nem keresek már nagyon régóta semmit, és hiába is keresnék, úgysem sikerül semmi nekem.

– Semmi sem sikerül? Akkor hogy tudtál bejönni egyedül ezen az ajtón?

– Miért, ez siker?

– Az ám! – mosolygott a tündér, és egy tálca süteményt nyújtott felé. Ismerős, virág alakú, lekvárral összeragasztott süteményeket látott a tálcán, pontosan olyat, amelyet a nagymamája sütött gyerekkorában. Igaz, levendulának hírt sem hallotta ez a sütemény, de ezt nem tette szóvá, úgy megörült a látványnak. Nagymama már régóta nem süt ilyet, mert nem emlékszik arra, hogyan kell virág alakú süteményt sütni. Vagy bármilyen süteményt. Arra sem emlékszik, hogy létezett ilyen egyáltalán. A tündér viszont pontosan ezzel kínálta meg, és ettől jókedve lett.

– Aki idejön, az mind azt mondja, hogy ismer, hogy emlékszik rám. Te is emlékszel még rám? – kérdezte a tündér. – Ezt csak azért kérdezem, mert én nem emlékszem rád. Ha viszont bemutatkozol, akkor rövid ideig talán meg tudom jegyezni a nevedet. Igaz, ha legközelebb jössz, újra be kell majd mutatkoznod, mert addigra el fogom felejteni sajnos.

– Azt tudod, hogy hány éves vagy? – kérdezte a lány.

– Hány éves? Biztosan nagyon sok. Tudod, itt, ebben az örök kertben, ahol élek, nem számít az idő. Egyik nap olyan, mint a másik, csak ritkán történik valami változatosság. Mondjuk, ha olyan kedves vendégem jön, mint amilyen te vagy. De tényleg, elmondod azért mégis, hogy ki is

vagy tulajdonképpen? – mosolygott rá a tündér, aki, ha kicsit ráhunyorított, egyre jobban kezdett hasonlítani a nagymamájához.

– Az előbb már mondtam neked – füllentett a lány, mert hirtelen nem is tudta, mit mondjon.

– Hát persze – kacagott a tündér –, persze hogy mondtad, csak biztos ezt is elfelejtettem. Kérsz levendulás süteményt? Most sütöttem. Aki ebből eszik, annak könnyebb lesz felejtenie. Vagy emlékeznie... – ismételte el újra a mondatokat, mintha akkor jutottak volna az eszébe.

A lány elsomorodott hirtelen. Mi is az ő baja ehhez képest...

– És mivel töltöd itt a napjaidat?

– Ó, mindenféle fontos dolgom van. Tele van a fejem régi képekkel, ízekkel, színekkel. Közöttük bolyongok, amikor egyedül vagyok, az emlékeim között élek, azt mondják. Ezek is halványodnak, fakulnak bennem persze, ezért sokszor nézegetem újra és újra a régi képeket azokról, akiket nem szeretnék elfelejteni. Ők úgy élnek bennem, ahogy a képeken látom őket. Megállt bennük az idő. Azt mondják, később azt sem fogom tudni, hogy ők a régi élettemhez tartoztak. Nem fogom tudni megkülönböztetni azt, ami már elmúlt, attól, ami éppen van. Kínáltalak már levendulás süteménnyel?

– Mondd csak, nem nézegetjük ezeket a képeket együtt is? – kérdezte a lány.

– Nagyon szívesen, mindjárt hozom mind! – mondta a tündér, pár percre eltűnt, és egy csatos dobozkával tért vissza.

– Nézd csak, ők mind hozzám tartoztak egykor – mutatta fel az egyik képet. A lány felismerte rajta saját magát.

– Te nagyon hasonlítasz rá! – mutatott a tündér a képen látható kislányra: ő maga volt az, talán tizenhárom évesen. – Nagyon hasonlítasz, de nem vagy ugyanaz. Téged nem ismerlek. Ő csupa tűz volt, olyan, mint az ördöglámpás: belülről világított. Kár, hogy nem ismerheted, mert talán ő segíteni tudna neked. Nem ismerte az ürességet, a céltalanságot. Mindig volt elég ideje, még rám is. Rég nem láttam őt, sem a többieket. Amióta ebben a kertben lakom, mindig csak annyim van, amennyi éppen megtörténik velem. Minden csak abban a pillanatban létezik. Ha valaki benyit az ajtómon, örömet érek. Ezekért a pillanatokért élek – akkor is, ha tudom, hogy másnapra elillannak nyomtalanul. Már nem lesz belőlük emlék sajnos. Mégis, ezek a pillanatok a legfontosabbak nekem.

– Te így is képes vagy örülni nekik?

– Persze. Hiszen a pillanatot sosem ismerhetem ki, az az igazi meglepetés. Lám, milyen szerencsés vagyok, hiszen most itt vagy velem, megint van vendégem! Olyan ez, mint a pipacsok a kertemben. Nagyon rövid ideig virágoznak, mégis megéri várni rájuk egész évben. Mondd csak, mi nyomta a szívedet, amikor hozzám jöttél? Mert amikor jól van valaki, nem látogat meg, elfelejt. Úgy, mint én őt másnap, mégis máshogy.

– Azt hiszem, értelek – mondta csendesen a lány. – Tulajdonképpen már nem érdekes, hogy miért is jöttem. Most nem érzem olyan fontosnak, hogy beszéljek róla. Az a fontos, hogy itt lehetek veled. Nagyon finom volt a süteményed, máskor is sütsz nekem?

– Persze. Bármikor jössz, ezzel foglak várni. Ha eszembe jut, hogyan kell csinálni – nevetett. – Nézd csak, csomagolok neked belőle párat, vidd magaddal, és ha hiányzom, egyél belőlük!

A lány betette a kicsi süteményes dobozt a hátizsákjába, megölelte a tündért, akinek parányi válla szinte eltűnt az ölelésében. A tündér pedig azt a kislányt ölelte meg benne, akit a képen látott, hiszen arra emlékezett tisztán – ő pedig hirtelen fontosnak érezte, hogy ezentúl nagyon vigyázzon arra a kislányra magában.

Becsukta maga mögött a fakaput. Sötétedett már, nem is vette észre, hogy így elment az idő. Visszanézett még a házra, de már csak egyetlen ajtót látott ott: amely mögött a nagymama lakott.

Hazafelé útközben megakadt a szeme egy növényen, amely mindig is nagyon tetszett neki. Régóta érezte, hogy a termése megszólítja őt, de eddig nem gondolkodott azon, hogy miért. Hívták ezt a növényt ördöglámpásnak is, hólyagcseresznyének is. Törékeny, hártyszerű csészelevelei között fényes, piros színű boggyó világitott.

Ilyennek látott... – gondolta. Hirtelen megmagyarázhatatlan izgalmat érzett. Mintha olyan állomáshoz ért volna, ahol vizet adnak, élelmet, erőt a folytatáshoz. Hogy megtalált valami fontosat, ahogy a varázsgömböt, a forrást szökták.

Úgy sétált haza, mint akinek kincs van a zsebében – pedig le sem szedte a termést, nem akarta birtokolni, megfosztani az élő szárától, elég volt neki, hogy csak maga elé képzelte. Újra és újra meglátta benne magát. Annyira jókedve lett mindentől, hogy amikor otthon kinyitotta a hátizsákját, az sem zavarta, hogy nem volt benne semmilyen süteményes doboz. Hát persze hogy nem volt, hiszen nagymama már régen nem tud sütni... Majd ő viszi neki süteményt, ez a dolgok helyes rendje.

– Szóval vigyázni fogsz rám... – szóltál meg a mese után. – Mert te vagy az a lány, ugye? És akkor innentől kezdve rendben ment az életed?

– Én azt nem tudhatom – válaszoltam neked, mert becsapni nem akartalak. – Abban egészen biztos vagyok, hogy az a lány sokszor el fog még tévedni, de valamit mégis egészen bizonyosan tud már.

– És mit? – néztl rám kíváncsian.

– Azt, hogy már sosem lesz egyedül. Hogy rád számíthat – és te mindig ott leszel vele, ha bajban van. Ahogy te is számíthatsz rá. Ez pedig nagyon fontos dolog. Ketten együtt többre lesztek képesek.

– Tényleg? – kérdezte egykori magam éppeni magamtól.

– Tényleg – bólintottam komolyan.

vers

Pejin Lea

Lejtő

lázás vagyok
olyan lázas
hogya a testem
beleremeg
hol a lábam
hol a kezem
tapogatja
a sötétben
hol a lábad
hol a kezed
holnap szeress
ha ma nem megy
ha nem megy hát
addig vezess
vakon sántán
el ne engedd
insta posztom
belerejtem
minden táncot
benned lejték

lejt a mellem
lejt a hang
olyan apró
nyugodt vagy
olyan gyenge
olyan rút
ez a szem
rég megvakult

MonDÓka

Hajadon nő
hajamon férfi
hajadon nő
hajadon férfi
karodon szőr
karomon férfi
karodon nő
karomon néni.

Ez a test más,
ezt csak nézik,
azt meg néha
megidéznek.

Feljön a hold,
az már térdel,
ez épphogy csak
megebédelt.

Ez a test más,
ezt csak mérik,
azt meg néha
kiherélik.

Hajadon nő, oda-
csatolva jó,
hatalom nélkül be-
hatolna jól.

Lüktet a hangfal-
ja be minden,
felér az egész
egy mélyrepüléssel.

Hajadon nőtlen
férfi.

Hajamon-
dó
re, mi.

Ember, ne mérgeledj!

Kinek fontos? Neki nem, hogy
nekem jó lehet.
Ki nem honos, annak helye
ingyen ne legyen.

Idővel majd minden magyar
új házra talál.
Hogy ki a macska, nem tudom,
de nagyon unom már.

A játékszabály megváltozott,
senki sem nevet.
Az asztalon max öt év múlva
lesz gulyásleves.

Nem hiányzik,
de a szárma...
íze számba
költözött. Csak
évi egyszer,
hogy igazán
jó magyarba

öltözött.

Bence Lajos

A hóember búcsúja

Nem kell tőle félni,
nem árt az a légynek sem,
szokta mondani nagyapa.
Nem is találkoztak még!
Jó is lenne egy ilyen találkozó:
én a légy vagyok, én meg
a tavalyi Hóember,
örvendek!

Szóval jó ember
a Hóember, szereti is
minden gyerek; szénfekete
szemek, mindig piros orr,
füle is van, meg sálja,
meg fazékból kalapja,
kezében seprű és lapát.
Ezzel lapogatja, ha viszket
a háta (s ha jön a nátha).

Ha esik a hó,
akkor van elemében,
– gyertek, gyerekek,
játszani! –
kint ilyenkor szuper jó!
Vár a domboldal,
siklik a zsák-szán,
szalad a hinta-ülőke...
Csuda jó, csuda jó!

S ha beesteledett,
oly szomorú a szeme,
könnye is kicsordul,
orra is lekonyul...

Tavaszdóván csintalan
szellőlányok bújnak inge alá,
nincs már, ki foldozza süvegét,
megtépázott öltönyét,
s barátai is elhagyják,
levitézlett harcosként
áll, talán a könnye is
kicsordul.

S ha már végképp
nem telik új ruhára,
s elfogynak
hó-csillagos éjszakák is,
karon fogja egy
Napsugárlányka,
s elballag vele egy
másik bolygóra.

Lackfi János

A túlvilági útlevel
zsoltára

Megteremtéd, Uram, a világot,
benne mindent,
növényt, állatot, embert,
az anyag fel-alá örvénylő,
egymást lerontó, egymást építő,
egymást kiszorító masszait,
tüzet, vizet, fényt, levegőt,
engeded,
hogya a levegő fellobbantsa a tüzet,
hogya a tűz eloltsa a vizet,
hogya a tűz és a levegő felszárítsa a vizet,
hogya a fény megfessen mindent,
és láthatóvá tegye a láthatatlant,
a sötéttséggel nyakon öntött létezőket.
Aztán halhatatlan létedre
halandóvá teszed magadat,
túlvilági útlevelel zsebedben
átléped e világ kapuját,
a mérhetetlenből
átlendülsz a mérhetőbe,
és megpróbálsz
úgy ontani kincseidet,
hogya érzékeljük,
ez több, mint emberi,
de azért ne égjen ki az agyunk,
ne süljön ki a rendszer
a befogadhatatlan isteni bőség miatt.
Szaporítsz kenyeret,
de csak annyit,
hogya beláthatóan hatalmas
mennyeiség jöjjön létre,
ötezer férfinak és pereputtyának való,
tizenkét kosárnyi maradékkal.
Így érzékeljük, milyen aránytalanul
áradó a te hatalmad,
mégsem fulladunk bele.
Simán képes lettél volna
azóta is működtetni a jelenséget,
titokzatos kenyérforrás
ott, azon a szent helyen,
nap nap után, egyik évről másikkra
sülnének ki a kenyerek a semmiből,
a semmi közepén,
aki csodát látni akar,
oda zarándokoljon,
soha ki nem apadó kenyérforrás.
Viszont milyen az ember, Uram,
megszoknánk ezt is,
mint ahogy azt a döbbenetes tény,
hogya a föld mélyéből víz fakad,
s nem apad el soha,
hogya a föld mélyéből tűz fakad,
s nem apad el soha,
ugyan már, nem nagy dolog,
vonunk vállat okosan,
tektonikus rétegek,
karsztvíz, búvópatakok,
párák és csapadékok körforgása,
lerágott csont,
tudományos evidencia,
nincs itt semmi látnivaló,
mintha a csodát kioltaná
a szakszerű magyarázat,
mintha lehetne szomjat oltani
tudományos értekezések levél.
Adod magadat, ontod és árasztod,
mi pedig lemásoljuk jól-rosszul
egy-két technikádat,
apró dobozokba zárjuk
az ugrabugra képeket,
a robbanásokat, fortyogó fényt,
tündöklő káprázatot,
és dobozkáinkat bámuljuk
világod helyett,
mit sem törődve azzal,
hogya te közben szüntelenül
adod, csak adod, csak adod
a mannát, melyet kutyüzés közben
csipsznek elropogtatunk,
természetesnek véve,
hogya mindegyikünk
személyre szabottan
a saját kedvenc
ízeit élvezni benne,
pedig az égi kenyér ugyanaz.

EGY TÁRSAS KARANTÉN MAGÁNYOS ÉS HITELES TÖRTÉNETE

Ficsku Pál

Közeleg a karácsony, valószínűleg nagyon sokunknak a legszomorúbb, legmagányosabb karácsonya. Én mindenesetre egyedül leszek. Az édesanyámhoz Miskolcra nem mehetek, meg-egyeztünk, amíg nincs vakcina, nem megyek haza. Az ikreimmel sem találkozhatok Pécsen. Milyen személyes dolgot adhatok, kérdeztem tőlük. Nagyon egyedül vagyok. Apa, írd meg azt a történetet, amit annyiszor elmeséltél már, szomorú, de a végén mindig nevetünk. Azt mondtad, még soha nem írtad meg. Hát írd meg nekünk most, legyen az a mi ajándékunk. Hát legyen így.

Ezerkilencszáznyolcvanöt december hatodikán határoztam el, hogy szétlövöm a nagykanizsai Dózsa György laktanya őrtornyát. Hozzon nekem halált vagy szabadságot a Mikulás! Pedig nem kellett volna semmi más, mint hogy hazaengedjenek karácsonyra vagy szilveszterre a szerelmemhez. Nem engedtek. Hogyan magarázhattam volna el a századosnak, hogy a szerelmem az egyik legjobb barátommal, akit nem vettek fel filozófia szakra, így nem kellett bevonulnia, most kettesben filozofálgat otthon, Miskolcon. Lehet, hogy nem is ülve filozofálgatnak. Mindenképpen szét kellett lőnöm az őrtornyot. Őrségben. Belülről. Fel az égbe. Utánanézttem, leendő tettemnek három következménye lehetett. Berontva az őrtornyba, ha a fegyver nálam van, agyonlőnek. Ha az orvosi bizottság úgy ítéli meg, leszerelnek, és soha többé nem lehetek katoná. Igaz, rendőr sem. Ha nem úgy ítéli meg, akkor kettőtől öt évig terjedő katonai börtön (futkosó) Nagyatádon, és az életem végéig Magyarország összes egyeteméről való kitiltás. Nem én döntöttem. A szerelem.

Misi bácsi, iszik egy kis savanyúlevet? – kérdezte Gyurika. Misi bácsi hörög. Gyurika már tölti is a savanyúlevet egy vizespohárba, és közelít a hörögő Misi bácsi felé. Még csak második napja vagyok itt, ez az első reggelem, nem tudom, hogy minden reggel így kezdődik, hogy Gyurika hozza Misi bácsinak a savanyúlevet. A savanyúlevet az édesanyja hozza be neki. A töb-

biek már tudják, mi fog történni, húzzák a fejükre a takarót. Én az ablak melletti ágyon fekszem, jó hely, egyszerre jön rám a radiátor melege és a huzat, még néhány nap, és tüdőgyulladás, bónusz az elmebajra. Mellettem fekszik Misi bácsi, nyugdíjas szénbányatröszt-igazgató, túl a kilencvenen. A drága unokái minden évben mikulástól vízkeresztig befektetik a nagypapát, hogy el tudjanak menni síelni, és ne kavarjon otthon karácsonykor. A fal mellett Józsika lakik, műtős a megyei kórház koraszülöttosztályán, amíg a műtőben volt, meghalt a nyolc hónapos kisfia. A telepi kiserdőben találta meg egy kutyát sétáltató nő hajnalban, még élt. Kétnaponta látogatja meg a felesége és az anyja, őket beengedik, mindannyian szakmabeliek. Később tudom meg, hogy mindig hoznak neki egy kis üveg Pitralon nevű arcszeszt. Az a legbrutálisabb. Főleg nyugtatóra. Józsiának nyugalom kell. Velem szemben üldögél az ágy szélén Gyurika. Gyurika olyan húszas éveit végén járó, kövérkés, puffadt, mosolygós arcú fiú. Állandóan azt kérdegetti: nővérke, mikor jön már az édesanyám? Naponta úgy ezerszer. Azért tartották bent, mert meg akarta fojtani az édesanyját. Mellette Kerozin feküdt. A taszári katonai repülőtéren szolgált, agyonvert egy őrnagyot, azt állítja, nem volt magánál, előtte megivott egy kanna repülő-üzemanyagot. Ezért hívják Kerozinnak. Terheléses agyvizsgálatnak vetik alá. Fél liter barackpálinkát kell meginnia, egy húzásra. Aztán vizsik koponya-CT-re. Három nap múlva egy felesel kevesebbet, utána már csak négy decit. Kórtermünk csak úgy illatozott. Gyurika savanyú hűgyszaga keveredett száraz öregségszaggal és bódító pálinkaillattal. Meg egy kis hipóéval. Kerozin mellett, bent a falnál feküdt a Hipós. Bányaművelés történt, a férfi túlélte, sokan meghaltak, valaki nagyon fontos is, megivott egy fél flakon hipót. Oxigénmaszk, infúziók, csak a két szemé látszott ki. Fogalmunk sem volt, mit kerestek a pszichiátrián. Hát így nézett ki a mi 6-os kórtermünk a pécsi katonai és bányász kórház zárt osztályán 1985 decemberében. Az, hogy ide bekerültem, az első lépést jelentette a szabadságom felé. Ahogy azt akkor hittem.

Néhány napig magatehetetlenül feküdtem. Magatehetetlenül, mert depressziót akartam színelni. Nem kellett. Olyan menyiségű nyugtatót és infúziót nyomtak belém, hogy olyan kábának éreztem magam, a vécére alig tudtam kitámolyogni, a vizsgálatokon leestem a székről, majdnem elvittek elektrosokra is. Feküdtem az ágyon, néztem ki az ablakrácsra a szabad világra. Ezt akartam? Harmincöt hülyével társas karanténban

magányosnak lenni? Bezártni magam? Totális magányban lenni? Betegek, haldoklók, gyilkosok, öngyilkosok között feküdni? Megér-e ennyit a szabadság? Megér-e ennyit a fogadalmam, hogy én nem leszek a rothadó szocializmus katonája? Nem tudtam a választ. Inkább aludtam.

Héj! Nincs egy kis arcszeszed? Józsika ült az ágyam szélén. Megittam az összes Pitralont, és holnap nem jön az asszony. Tartogattam két teli üveg Fabulon arcszeszt, az egyiket a szüleim hozták néhány napja, amikor meglátogathattak. És néhány Pipolphen a gyufásdobozból? Láttam, hogy a nyelved alá dugod, mintha lenyelte volna, aztán berakod egy gyufásdobozba. Na, csak néhány szemet. A Fabulonra. Józseffel néhány nap alatt igazi kórházi barátok lettünk. Állandóan anekdotáztunk. Nekem, tizenkilenc éves gyereknek túl sok történetem nem lehetett, de ő, aki a koraszülöttsztylon dolgozott, ontotta a halálos történeteket. Tényleg őriztem egy doboz Pipolphen-t, nem nyeltem le, nem akartam a teljes bódultság állapotába kerülni. Adtam neki egy bontatlan üvegcese Fabulont, és odaadtam a gyufásdobozt is.

Józsika aznap nem ebédelt. Csak feküdt az ágyon, olyan arccal, mint aki valahol máshol jár, más utakon. Már vártam, hogy felemelkedjen az ágyról, és lebegjen. Az éjjeliszekrényén a kiürült fabulon üvegcese. A gyufásdobozban is csak a tabletták fele lehetett. Valahol az eltűnt csecsemőjét kereshette. Hirtelen elkezdett remegni, résnyire nyílt az ajka, előbb fehér hab folyt ki rajta, aztán elkezdett habzani, és mintha csoda lenne, apró is buborékok jelentek meg, olyan volt a szája, mint a gyerekek buborékfújója, színes illatos buborékok szálltak felfelé, egyre jobban remegett, megpróbálta elkapni a buborékjait. Illatozott minden. Eltűnt a savanyú hűgyszag, a lejárt szavatosságú öregszag, a hipó sem kavarhatott be, Hipós már meghalt. A 6-os kórterem plafonja lassan megtelt buborékkal. Gyurika elkezdett sikítani, hogy emberek! Józsika buborékol! Csoda történt! Józsika buborékol! Kinyitotta az ablakot, most már ordított, édesanyám! Gyereek! A Józsika buborékol! A többi kórteremből is jöttek a csodára. Kicsit késve megérkezett az orvos és az ápolók is. Álltak dermedten. Nézték, ahogy az ágyon Józsika önkívületben remeg, próbálja elkapni a buborékjait, mintha meg akarná akadályozni, hogy szétszóródjanak az ő kicsikéi. A doktor nem tudott mit csinálni, ilyen esetet nem szimuláltak hajdanán az egyetemen. Ha bekötik a száját, nagy esélye lehetett, hogy Józsika felfúvódik, fellebeg a plafonig. A buborékjai a nyitott ablakon a rácsok között elkezd-

tek kiszállingózni. Józsi az ágyhoz kötötték, ágyastul csak nem lebeg el. A kórházzal szemben, a Jugoszláviába vezető főút másik oldalán volt Pécs legnagyobb temetője. Józsi csak buborékol, a buborékok kiszálltak a nyitott ablakon, szálltak a temető felé, beborították az eget. Három nap maradt még karácsonyig. Gyurika valahogy felkapaszkodott az ablakpárkányra, az ablakrácsot rángatva üvöltött a lassan eltűnő buborékok után, Jézus! Ne hagyj itt! Harmadnapra támadj fel! Vigyél el! Jézuska! Ne hagyj el! Az egyik ápoló megunt. A harmadnap az húsvét! Gyurika! Három nap múlva karácsony lesz. Ha nem mászol le, elintézem, hogy húsvétig nem jön az anyukád. Gyurika lemászott, szipogott az ágy szélén ülve. Sanyi ápoló! Mikor jön az édesanyám? Józsi már régen feloldozták. Talán még a kicsikéiről álmodott.

A karácsonyi ebédet az orvosok és a nővérek ebédlőjében tartották. Kiengedtek minket is az üvegfal mögül. Nagy eseménynek számított ez, a legtöbben csak a vizsgálatokra mehetek ki. Részt vettek nők is, a női pszichiátriáról és sebészetről. Szép volt a karácsonyfa is. Teli angyalkával, szalmakatonákkal és ünnepelőbe öltözött csokibányászokkal. Minden tányér mellett apró mikuláscsomag lapult. Engem Misi bácsi és Gyurika közé ültettek biztonságból. Miközben lemezzajásról karácsonyi énekek szóltak, sikerült megakadályoznom, hogy Gyurika belecsempésszen Misi bácsi halásléjébe egy evőkanálnyit Erős Pistát. Este szépen elaludtunk. Még soha nem karácsonyoztam egyedül.

Várakozással teltek a napjaim. Megtudtam, hogy csak januárban ül össze a leszerelési bizottság, akkor derül ki, hova kerülök. Haza, futkosóra vagy vissza a laktanyába. Addig megfigyelés alatt tartanak. Megfigyelhetek szilveszterkor is. Az egyetlen tévé a folyosó végén működött, oda vihettük ki a kis fehér stokijainkat. Délután öttől nyolcig lehetett tévét nézni, szilveszterkor megengedték, hogy tízig nézzük. Kilenckor már majdnem mindenki aludt, amikor emlékeztem őket, mindjárt kezdődik a *Dr. Bubó*. Akkor még nem ismertük a flashmobot. Így szerintem én rendeztem meg az első magyar pszichiátriai flashmobot. Az ápolónők és egy Eszter nevű végzős pszichiátergyakornok, ő volt az ügyeltes, a folyosón ült, és nézték az adást. Aztán kilenc előtt tíz perccel el kezdtek szállingózni a betegek, stokival a kezükben, kispárnával a hónuk alatt.

És akkor jött a főcímszene doktor Bubóval és Ursulával, és úgy huszonöt hülye ugrált, és dobálta a plafonra a kispárnákat, és ordította a zárt osztály folyosóján, hogy nem segíthet rajta, csak a pszichológus! Nem segíthet rajta,

csak a pszichológus. És dobáltuk fel a magasba a kispárnákat. És jött a szuri meg a tripla altató. Másnap délután úgy ebredtünk, mint valamikor a kinti életben egy átmulatott éjszaka után.

Miért lőtte szét az őrtornyot? – kérdezte a leszerelőbizottság elnöke, egy orvos ezredes.

Hogy megvédjem a hazámat – mondtam.

És mi az Ön hazája? Magyarország? Vagy tán Jugoszlávia? Fízettél kém Ön, közlegény?

Úgy éreztem magam, mintha egy James Bond-filmben lettem volna, egy pillanat alatt kellett kitalálnom, hogy mi az én hazám.

A lélek tisztasága – feleltem. – Az a Hazám. Nagy hával. A lélek tisztasága.

Egymásra nézett, majd összeborult és pusmogott az öttagú bizottság.

És hogyan védi meg a lélek tisztaságát?

Legnagyobb kincsünket, a magyar nyelvet védem az imperialista hatásoktól. Például nem azt mondom, hogy hot dog, hanem hogy forró kutya. Vagy toalet helyett, hogy budi. Mindenáron meg kell védenünk a magyar nyelvet. Jó, hogy a jugók elleni védelemből ásunk lövészárkokat, de akkor Sztahorván őrmester Belgrád helyett miért nem mond Nándorfehérvárt? Vajon tiszta a lelke ezek után Sztahorván őrmesternek? Mostanában ilyeneken gondolkodom naphosszat. Ártatlanul néztem a látszólag megzavarodott bizottságra. Mosolyogtam.

Ez nem szimuláns, ez tényleg hülye, hallottam, ahogy az egyik orvos egy másik fülébe súg.

Még egyszer kérdelem, közlegény, miért lőtte szét őrségben az őrtornyot?

A jugók miatt, ezredes elvtárs – feleltem. A jugók miatt és a hazám miatt. Amikor megjelent a harmadik biciklis égi hadtestük, és a laktanya felé közeledtek az égen, hosszú lila pelerinben, egy kézzel fogva a kormányt, a magasba tartott másik kezükben levő gépfegyverrel az ég felé tüzelve, nekem is lőnöm kellett. Azt hiszem, hármát el is találtam, amikor elájultam, még láttam, hogy továbbzsonguldanak Budapest felé. Tényleg, ezredes elvtárs, elesett már Budapest?

A szabadságnak nagy ára van, suttogtam a szerelmem fülébe 1986. február 2-án Miskolcon az Augusztus 20. strandfürdő termálmedencéjében. Sötét volt már, a forró vízből felszálló párában nem láthatott meg senki minket. Kiderült, hogy a barátommal tényleg csak filozofálgattunk.

Hát így történt, drága gyermekeim. Hajnal van. Várom, hogy kivilágosodjon, és a tükörbe tudjak nézni, nem sárgultam-e még be. Remélem, nem ez az utolsó írás, amit olvashatok tőlem.

MOZAIKKOCKÁK TRIANONTÓL A KALANGYÁIG

Bordás Győző

Bevezető

Immár ötven éve, pontosabban, amióta irodalommal foglalkozom, gyűjtöm a tizenhét, majd a Trianon utáni időszaknak a vajdasági magyar irodalmára és művelődésére vonatkozó írásokat, tanulmányokat, véleményeket, megjegyzéseket, vitákat, esszéket, jegyzeteket, cikkeket... Egész kötetnyi anyag gyűlt már össze, s eljött a pillanat, hogy belelapozzunk dossziémba. Remélem, nem minden tanulság nélkül. Bevezetőül Bányai Jánost (1939–2016) idézném, aki a *Kisebbségi magyaróra* (1996) című nagyszerű kötetében a *Kultúra és önismeret* tanulmányában hívja föl a figyelmünket: „Nem jár romokon, aki a jugoszláviai magyarság nemzetiségi (kisebbségi) tudatának, nemzeti önismeretének kérdéséről tesz fel, és a kérdésre felelet vagy feleletek után kutat. De nem jár rózsaszínű fellegek között sem. Csúszós talajon közlekedik tények és adatok, eszmék és tapasztalatok, emlékek és reménységek között. Rejtett csapdák és váratlan akadályok is útjába kerülhetnek.” Bányai Mészöly Miklóst is citálja, aki egy 1982-ben írt tanulmányában veti föl: „Nem tudunk szabadulni a kérdéstől, hogy mi a magyar, mi a helye a világban, van-e sajátos célvilágunk, s ha van, miért olyan, amilyen. Alapvető gond, hogy milyen identitás-egyensúly lehetne kívánatos *egyén* és *patrióta*, tudat és nemzettudat között.” Mészöly az „idegenben élő magyarok számára előfeltétel” tevése kérdésére mondja, miszerint látnunk kell, hogy a határon túl élők – az élet rendje szerint – szükségszerűen vállalják és elviselik miliójüket, és jogos önérzettel tudják a magukénak, de meglátása szerint „van itt egy döntő mozzanat: a határon túl élő magyarok döntő többségénél... ez egyáltalán nem jelenti a magyarságtudatuk *ilyen vagy olyan formájának* a feladását”.

Ebben a röpke bevezetőben irodalomról, művelődésről gondolkodva eszünkbe kell, hogy jusson Bori Imre (1929–2004) hatalmas életműve is, amelyben a magyar közéletben (Trianon és a második világháború után) oly gyakori „magunk elsiratása” helyett a cselekvést vállalva sokszor akár újraértékelte az egyetemes magyar irodalom egyes korszakait, a jugoszláviai (vajdasági) magyar irodalomtörténetet pedig egy személyben meg is írta. S tette azonos rangba mind a romániai, mind a szlovákiai magyar irodalommal; egyben Újvidéket is – a kolozsvári-marosvásárhelyi és pozsonyi mintára – irodalmi centrummá avatva. Nézetei miatt sok vitája is volt vezető magyar és külhoni irodalomtörténészekkel, de csatáit rendre meg-

vívta. Kántor Lajos (1937–2017) neves romániai magyar irodalomtörténész *Fehér kakas, vörösbőr* című, 2016-ban megjelent tanulmánykötetében írja, miszerint egy pedagóguskongresszuson a pódiumon Borival egymás mellett ültek, s míg a határon túli irodalomról értekeztek, „elém csúsztatott egy papírdarabkát, köröket rajzolt rá, egymást metsző köröket, ezek a különböző országokban létező magyar irodalmat jelképezték – de nem voltak koncentrikusak. Sokáig őriztem az irodalomtörténetinek vélt fecnit”. Bori Imre még egy gondolatát idézném, mégpedig az *Ezredéve itt* című, délvidéki olvasókönyvnek szánt kötet bevezetőjének zárómondatát: „Nincs a Kárpát-medencének földdarabja, amelyet anynyi vér és könny áztatott, mint az, amelyről könyvünk beszél. A történelem mintha hóhérmunkát végzett volna, és az abban részt vevők, még a nemes lelkek is elborzadtak a látottaktól. Mi szeretnénk, ha *békévé oldaná az emlékezés* mindazt, ami ezer éven át történt velünk!” Hacsak az utóbb száz „trianoni” eszterdőre gondolunk, akkor is érvényesek ezek a gondolatok. Némi-lyen más vizekre evezve „a békévé oldódást” kiegészíthetnénk Szeli Istvánnak (1921–2012) *Az erózió ellen* (1986) című tanulmánykötetének egyik fontos konklúziójával, miszerint „új intézményekkel, elvek és eszmék hirdetésével és felmerülő kérdések megválaszolásával és/vagy újrafogalmazásával meg lehet állítani a nemzettudatban működő eróziókat, amelyek az itteni magyarság önismeretét, önmegismerési folyamatait, nemzeti és kulturális értékeit, történeti értékét bomlasztják”.

A gyökér és/vagy gyökértelesség kérdése körül itt a Vajdaságban is Trianon óta tart a vita, s jelen van talán a mai napig, noha a legmegnyugtatóbb választ Bori Imrétől a több kiadást is megélt és állandóan bővült *Irodalmunk évszázadaiból* (1975) kinőtt, *A jugoszláviai magyar irodalom története* (legutóbbi kiadás 2007) könyveiből, majd a 2004-ben megjelent *Ezredéve itt* című délvidéki olvasókönyvből kapunk. Mélyebbre ásva meg kell állnunk Szenteleky Kornél (1863–1933) posztumusz életműsorozata *Új életformák felé* című (1999) köteténél, mert a húszas évek elején írt tanulmányai, cikkei megkerülhetetlenek, akár csak Herceg János *Összegyűjtött esszék, tanulmányok I–III.* (1999–2004) köteteinek számos írása. Jelentős munka Utasi Csaba (1941–2010) *Irodalmunk és a Kalangya* (1984) című disszertációja is. A már említett szerzőkön és könyveiken kívül önazonosságunk kérdéskörében értékes

válaszokat kaphatunk Kalapis Zoltánnak (1928–2005) a háromkötetes *Életrajzi kalauzából* (2002–2003), továbbá Gerold Lászlónak (1940–2016) a *Száz év színház* (1990) és a *Vajdasági magyar irodalmi lexikon* (1918–2014) című, ugyancsak egyszemélyes munkájából, és ide sorolnám Bodor Anikó (1941–2010) *Vajdasági magyar népdalok* című ötkötetes sorozatát (1997–2016), amely népzenénk tudományos feldolgozásához ad támpontokat, mert ahogyan a szerző írja, „a vajdasági tarka eredetű magyar népesség népdalkincsének színe-java” benne foglaltatik. Nem kevésbé fontos munkának tartjuk Balázs-Arth Valéria *Délvidéki magyar képzőművészeti lexikonját* (2007), továbbá Hódi Sándor és Hódi Éva 2010-ben megjelent *Vajdasági magyar ki kicsoda* című kiadványát, amelynek második kiadása mintegy ezerkétszáz személy életrajzát, munkásságát és arcképét tartalmazza. Fel kellene sorolni azoknak az íróknak, történészeknek, régészeknek, képzőművészeti kritikus-festőknek, színházi rendezőknek, irodalom- és egyháztörténészeknek a nevét is, akiknek kötetei szintén önmagunk jobb megismerése körébe tartoznának. A teljesség igénye nélkül (de a még alkotók nevének elhagyásával) említenék meg Raichle J. Ferenc, Mészáros Sándor, Szekeres László, Nagy Sándor, Ábrahám Pál, Király Ernő, Ács József, Sáfrány Imre, Virág Mihály, Pataki László, Penavin Olga, Burány Béla, Harkai Imre, Bosnyák István, Huzsvár László és Szungyi László... nevét. És az olyan kiváló szociografikus író-költő publicistákról se feledkezzünk meg, mint például Sinkó Ervin, Majtényi Mihály,

Gál László, B. Szabó György, Pap József, Dévavári-Dér Zoltán, Fehér Ferenc, Ács Károly, Vukovics Géza, Petkovics Kálmán, Varga Zoltán, Deák Ferenc, Burány Nándor, Koncz István vagy Gion Nándor, Fehér Kálmán, Brasnyó István, Németh István... Idesorolnám azokat a nem magyar írókat is, akik ismerték, becsülték, értékelték a jugoszláviai/vajdasági magyar irodalmat, mint például Miroslav Krleža, Veljko Petrović, Mladen Leskovic, Todor Manojlović, Aleksandar Tišma, Jože Pogačnik, Danilo Kiš, Enver Čolaković vagy Lazar Merković, Ivan V. Lalić, Draško Ređep, Božidar Kovaček, Vujicsics Sztoján, Slavko Matković, Paszkal Gilevszki, Judita Šalgo... (Mikor is említettük legutóbb ezeket a neveket? Nem elszomorító, hogy haláluk után már csak nagy ritkán?)

S jöttek a változások

Elképzelhető, milyen komoly változást hozott a tizenhét éves fordulatot követően a trianoni szerződés aláírása és a határmódosítások. Egyik napról a másikra megszűnt a kapcsolat Budapesttel, ahonnan addig szellemileg a vidékünk többnyire táplálkozott. A tatóngó ürességben néhány értelmiségi igyekezett valamiféle kiutat keresni, s így jelent meg 1920 februárjában a becskerek-i fiatalok tömörítő rövid életű *Renaissance* című „irodalmi és művészeti revü”, amelynek célkitűzése „a kultúrának a világháború és a világháború romjain való újjáépítésében” való segítségnyújtás volt, mert mint a névtelen vezércikkíró fogalmazott: „A feudális világrend az egész földön csudálatos mód csak ezen a kis helyen maradt meg. Ennek a sok kör-

nyékbeli mocsárnak a gőze megfeküdte a lelkeket.” Két évre jelent meg ugyancsak Becskerekben a Somfai János (1871–1941) szerkesztette *Fáklya* című „heti folyóirat”, majd Újvidéken a Csuka Zoltán (1901–1984) szerkesztette avangárd folyóirat, az *Út*. Hosszú életűek ezek a folyóiratok sem voltak. Tekintettel arra, hogy már korábban is az irodalmi élet – már amennyire ezt annak lehetett nevezni – az újságokban folyt, így az első antológiák és folyóirat-indítási kísérletek a már tízes években is komoly napilapnak számító *Bácsmegyei Naplóhoz*, majd később, a fordulat után a *Vajdasági Írás* című folyóirathoz köthetők.

„A perifériára szorult magyarságnak meg kell tanulnia a saját fejével gondolkoznia, okosan számolni speciális viszonyaival s megalkotni az új magyar kultúrát, amelyre valóban szüksége van” – írta többek között egy Bécsben 1922 januárjában kelt, majd a *Fáklya* által átvett írásában Jászi Oszkár (1875–1957), aki emigrálása előtt a Károlyi-kormányban a nemzetiségi ügyek minisztere volt. Megítélésünk szerint ez az írás adta a tollat például Dettre János (1886–1944) és Haraszti Sándor (1897–1982) (mindketten tizenkilences magyarországi emigránsok) kezébe, hogy a *Bácsmegyei Napló* munkatársaiként kifejtésük véleményüket az itteni irodalmi-kulturális életéről. Dettre az újság 1922. október 29-ei számában jelzi, miszerint: „Ma ért ide annak híre, hogy Aradon megalakult az Ady Endre Társaság, Kolozsváron soha nem volt olyan irodalmi élet, mint most. Nagyváradon felélesztették a Szigligeti Társaságot, Temesvárott az Arany Já-

nos Társaság megkezdte működését, Marosvásárhelyen is alakult irodalmi társaság, s a többi erdélyi város magyar lakossága is kiveszi derék részét az új magyar kultúra életre hívásában. És mi történik nálunk? – teszi fel a kérdést, s meg is válaszolja. Azért időzünk hosszabban ennél a véleménynél, mert ezek után éleződik majd ki a vita a vajdasági magyar irodalomról. Dettre ugyanis ezt írja: „Fáradt kézlegyintés, elkomorult tekintet lehet csak rá a válasz. A nagy némaságot még a becskerekiek sem törték meg, pedig legtovább ők bírták lélegzettel s legelőbb ők kezdték nemes szándékkal... Hiányzik itt minden. Hiányzik a kezdeményezés bátorsága, hiányzik a tömeg helyeslő és bátorító érdeklődése, s hiányzik azokból a segítő jó szándék, akik visszhangossá tudnák tenni az ébresztő szót... Nem elégedhetünk meg azzal, hogy a magyar újságok hasábjai néha-néha fölgyújtják a halott kultúra előtt a kegyelet gyertyáját... Szítáljuk ki szívünkől a beletörődés hamuját, s amit meg tudunk őrizni a lelkesedés tüzeiből, hordjuk most össze. Mert velünk együtt meghal itt a magyar szó, s ezért az irtózatos halálért mindenkinek kell vállalni a felelősséget, aki él.”

Haraszti azonnal reagál szerkesztő- és író-társára véleményére, s felveti a kérdést, van-e vajdasági irodalom (szellemiség, kultúra – tehetnének hozzá), avagy azt teremteni kell(ene). S kimondja: „Ha igaz, hogy az irodalom az élet tükré, akkor nincs vajdasági magyar irodalom. Az élet és irodalom sehol a világon nem szakad úgy el egymástól, mint a Vajdaságban... ám az élet erősebb az irodalomnál és az irodalom kénytelen közeledni az élethez, mert különben elveszíti minden jelentőségét.” S jön is az azonnali válasz a Jean Jeudi álnévbe burkolódzó Dettre tollából (*Bácsmegyei Napló*, 1922. december 13.): „Haraszti Sándor, az írásban kedves megbecsült társam... az ő pompásan kikovácsolt, célba találó szavú stílusával. Ez az írás azonban nemcsak a helyeslés tapsait kényszeríti ki, hanem magára húzatja föl az ellenkezés szemöldökeit. Mert a szempontjai feltétlenül helyesek, de feltétlenül – használhatatlanok. Az irodalompolitika is – politika, és ha politika, akkor nem az igazság s kitervelt bölcsesség abszolút következményei irányítják, hanem az okosság, a célhoz siettető szándék és az exigenciáknak való engedelmesség. Vajdasági irodalom nincs, vajdasági irodalmat teremteni kell – ebben szent megzavarhatatlan az egyetértés... De lezárni a sorompókat s csak azokat beengedni, akik Arany János-i tehetséggel vagy egy Petőfi zsenijével fizetik le a vámot – lehet tiszteletre méltó megalkuvásnélküliség, lehet a kritikai szempontok kérelhetetlensége, csak egy nem lehet:

irodalompolitika.” Majd tovább fejtegetve gondolatait, mondja: „A csiga útjait nem fényévekkel kell mérni és a fű zsendülésének sem az égi távolságok a mérői. Más kellene ide, mást kellene sürgetni síppal, dobbal, lelkiismeret-ébresztéssel. Fórumot, nyilvánosságot, levegőt kell teremteni a hivatottak, a tehetőséggel eljegyzettek számára. Jó szóval, lelkes sürgetéssel, nemes erőszakkal össze kellene tobozni száz embert, akinek a lelkéhez nőtt a magyar kultúra ügye... Százezer dinárral megalakulhatna egy altruisztikus részvénytársaság, amelyik irodalmi folyóiratot ad ki, s könyvek kiadására vállalkozik. Ez lenne a reprezentánsa a vajdasági magyar irodalomnak, ez lenne a nyilvánossága, a levegője a vajdasági magyar íróknak... Ha életet akarunk, teremtsünk levegőt!”

Tulajdonképpen levegőért kiáltott Haraszti Sándor is, aki ugyancsak a jugoszlávai/vajdasági irodalom elméleti kérdéseit feszegette, mind a *Napló*-ban, mind az általa szerkesztett *Szervezett Munkás*-ban. *Befejezetlen számvetés* című csonka emlékirataiból tudjuk, valójában ő veti fel elsőnek a „helyi színek” elméletét. Mindketten bátor kiállásúak, s nem csoda, hogy Dettre Jánost már 1925-ben, Haraszti pedig a királyi diktatúra idején, 1929-ben kiutasítják az akkori királyi Jugoszláviából. Az akkori helyzet megértéséhez idézzük Herceg Jánost (1909–1995): „A január hatodikai diktatúra sajtótörvényének első paragrafusa kimondta, hogy a sajtó szabad. Aztán hatvan paragrafus sorolta fel a korlátozásokat s az előzetes cenzúrákat, úgyhogy a rendszer bármikor elköbzözhatta az újságot. Ezzel a jogával gyakran élt is. Harmadszori elkobzás után a lap megszűnt. Ilyenkor új címmel jelenhetett meg... A vajdasági magyar lapokra árgus szemmel nézett a rendszer nem egy helyi szerve a rendőrségtől kezdve az ügyészségig, amely az előzetes cenzúrákat végezte. Az elkobzás meg a betiltás Damoklész kardjaként lebegett szüntelenül a magyar újságok fölött. A négy magyar napilapból hármat többszöri elkobzás után betiltottak, úgyhogy csak új címekekkel indulhattak újra. A szabadkai *Bácsmegyei Napló*-ból *Napló* lett, az újvidéki *Délbácskából* *Reggeli Újság*, a zombori *Friss Újság*-ból *Új Hírek*. A becskeréki *Torontál* még a diktatúra előtt vette föl a *Híradó* nevet. Ismertebb, illetve olvasottabb hetilap volt a *Sentai Hírlap* és a *Sombori Újság*. Így: Z helyett S-sel mind a kettő. A helységneveket ugyanis az impériumváltás után csak új változatban volt szabad leírni magyar szövegben is. Nagybecskerek előbb Veliki Bečkerek lett a magyar lapokban, majd Petar Karađorđević emlékére Petrovgrad.”

Folytatás januári
lapszámunkban.

TANYÁK A HÓ ALATT

Tömörkény István

– Esik a hó – mondták odakint Förgetegék, mikor legelsőbb hullani kezdett a pihe az égből a tanyákon.

– Hát esik, bátya.

No jó. Így szokás ez már télen, s bolond ember az, aki a természet megszokott rendjében kivétlenül talál. A hó esett, vékonyan beterítte a tarlót, megakadt az elszáradt bogácsok tetején, a kútgemmen gubbasztó varjú hátán, a szalmaboglyákon.

Bizonyos fokú megnyugvást támaszt odakint mindig az, ha a hó leesik. Mert tudnivaló, hogy a hó a legjobb políció a világon. Mikor fehérbe borul a tájék, az éberséggel alább lehet hagyni: nemigen esik lopás, sőt egészen el is múlik, mintha egyetlen bűnös szándékú ember se laknék odakint a síkok végtelenjén. Valóban, a pusztázó szegre akaszthatja a rozsdás fringit, a Ráró nyugodtan heverészhet az istálló szalmáján, nem kell a gazok után futtatni éjszakának évadján. A lopások, mintha csak egy soha nem látott erélyességű belügyminiszteri rendelet vetne véget nekik, megszűnnek, eltűnnek, mint a támadó nap erős sugara előtt a szürkés ködfelleg, amely hajnalonkint a semjék vízállta helyein legel a zombékkupacok között. Mert a tolvajt, aki a más vagyonát cipelné el, elárulja a hóban a nyoma, hogy utána lehet menni a harmadik határba.

Már csak ezért is jó az, mikor néhány arasznyi réteggel szelíden borul az égből szakadt világos tömeg a fekete földre.

Azonban az ideai tél megjártassa magát ebben, s hogy hónapok óta adta a borongós szürke boltozat, valósággal elborul minden odakint a hóban, az árok egyszínűvé válik a szántófölddel, az apró házak tetején méternyi vastagon fekszik meg, s elzár a külső világtól mindeneket. Végtelen nagy alvó tenger ez, amelyen ha éjszaka a bujkáló hold előnti hideg fényét, olyan, mintha egy megfagyott országot mutogatna képzeletbeli fantom gyanánt. Egyetlen fehér tömeg minden, amit sehol se szakít meg valami vékonyka feketeség: a kocsik nyoma, keréksávok. Csak az egészen járatos országutakon van valamennyicske törés, azokon mozog lanyhán déltájban néhány szán vagy ember, kikkel valami sürgős munka hagyta el a tanyát.

Egyébként csend és mozdulatlanság van mindenütt, a havak tetején még az se siklik el a hallgató füléhez, amely nyári estéken órányi távolra elhullámszik a földek illatával terhes levegőben: a kutyák ugatása. A kisebb és nagyobb fajtájú ebállatok: pulerok, ürgefogók, nyúlhajtok, ló elébe való, kertörzök, marhára vigyázók, mind nagy elfekvésben vannak, s lépést se tesznek a tanyaudvaron kívül, azon egyszerű oknál fogva, mert a hó magasabb náluk.

Olyan vastag, hogy elmerülnének benne. Így aztán a kutya is csak megvan a szalmaboglya alján a lyukgödörben, amit nagy hozzáértéssel csinált magának, vagy a marhák között az alomban, vagy a pitvarban, esendő falatok után pislogatva fel a tűzhelyre vágyó szemmel, amíg ki nem rugatik onnan, mivelhogy kutyának kívül a helye.

Csakhogy hol van ilyenkor „kívül”. A kívül egy hóból álló Szahara, egy rettenetes lélegzetállító csöndességű fehér fagytenger, amiken itt-ott mély domborulatot váj a szél, hogy a másik oldalon habos hullámtaréj gyanánt hordja egy rakásba. Nincsen semmi, ami mozogna ebben a tájban, itt-ott lomhán kanyarog némi vékonyka feketeség a nehéz téli légben, olyan, mintha a hó füstölögne. A félig eltemetett házak kéményén, a gólyafészek venyigéi között szivárog elő olykor a füst-csomó, csak olykor természetesen, mert nem esznek mindennap meleg ételt. Gazdálkodni kell, mert ki tudja, meddig tart ez az ostromállapot. Olyan ez, mint mikor a vitorlás hajót ezer mérföldnyire a parttól előfogja a kéthetes szélcsend. Nem lehet kimozdulnia házból, nincsen semmi munka, a tanyaik későn kelnek, hogy a világot ne fogyasszák, reggel nyolc óra tájban esznek valamit, azután elcsetlen-botlanak a házban, az udvaron délután négy óráig, akkor

újra van étel, s mikor a fehér tömegek kezdenek szürkére válni, és sötétlila ködök emelkednek a föld peremén, és lassan előntik sűrű mivoltjukkal a vidéket, lefekszik a tanya gyertyagyújtat előtt.

A szegedi nagy külső terület félreesőbb helyein, ahol a földeket nem vágja keresztül valamely országút, melyen mégiscsak bódorog néha a havak tetején egy-két ügyes-bajos ember, seholl semmi nyoma annak, hogy ott ki is szokás a tanya házból járni. A hó tiszta a telepek között, amit nem szakít meg a lábnyom, amerikai hócipők keltenek ide, hogy járni lehessen, a jószágot kocsi elébe fogva istenkísértés volna kihajtani, a csilagbörtönben nincsenek jobban elzárva az emberek, mint a szabad tanyákon.

Amúgy pedig nagy hujjáhozás van a gyerekek között, mert nem kell iskolába járni. Azon oknál fogva, hogy lehetetlenség. A csöpp emberek fejénél sokkal magasabban van a hó, még belefulladna valamelyik. Az emberséges kölykök aztán rettetés nagy embereket építenek hóból, s ha készen van, fellökik, hogy újat csináljanak: országos szenvedélyeket mutatván be ezzel kicsiben. Az egyedül mozgó a katáng elszáradt törzse, ez a pusztai holt stréber, amelyet még a mostani nagy hó se tud eltemetni. Mikor már félig benne van, csak kifújja a szél, és felkergeti a hódombra. Onnan aztán a legkisebb légindulás zörögve kergeti le, s északi szeleknél veszett csatangolást visznek véghez a hó tetején az ördögcserek. A másik mozgó a szerencsétlen nyúl, amely ellen az ilyen télen a vérszomjas jágerokon kívül az idő is összeesküdik. A szerencsétlen fülesek le vannak soványodva, hogy csak éppen fityeg a csontjukon a bőr, s a különben közmondásos félénkségű állatot az éhség bekényszeríti a tanyák alá, a boglyák mellé, ahol mégiscsak akad valami kis szalma rágnivaló. A boglya mellé ássott hógödörből alkonyattájban akár bottal verheti le az elgyötört állatot a kocavadász.

Egyhangú élet ez télen odakint amiben csak két uralgó téma körül csoportosul a beszéd: a hó meg a hideg. Van mind a kettőből elég. Elhagyatott, pusztá az egész világ, vakító fehérség mindenütt, és imbolygó nehéz köd a láthatáron. Esti alkonyat után, ha fölkel néha a szürke föllegek mögül a hold, némi világos fény szalad szét a tájon, hogy azután fekete sötétbe essen megint minden, amelyben csak a hó világít. Emberhangtalan némaság fekszik a végtelen síkon, a tanyák alszanak, mintha meg volnának fagyva. Azután mély, erős döngés hangja ereszkedik szét a vidéken, s a hideg téli éjek ritka levegőjében elhullámszik messze. A fehér táj tetején hosszú sötét vonal mozog, mintha valami töltés indult volna meg. Ezután elszárgul a tanyák között két veres szörnyetegszemével a vonat, kattogó robogásával megzörrentve az ablakot. Halbör fölérzik ál-mából, s utána tekintve a morajló vastömegeknek, csendesesen mormogja:

– Mén a vonat.

(1893)

Forrás: mek.oszk.hu

képzőművészet

AZ IDŐTLENSÉG FÁTYLA

Skrabány Viktor lecsupaszított bácskai szürnaturalizmusa

Péter László

A meglepetések hiperrealista világára időről időre rácsodálkozunk, pedig a mindennapjainkban is gyakran találkozunk velük.

Különös és jó érzés megtapasztalnunk, hogy az instabil értékek korában a klasszicizmus tisztelete nem veszett el teljesen. Az időtlenség fátylával takarja el alkotásait a festőművész, aki sosem hódolt be a korszerűség divatjának, vagyis a múltó divatok hóbortjának, nem követett múló izmusokat, és világmegváltó újító folyamatoknak sem esett áldozatul. Nem engedett az avantgárd és az őt követő, egymásnak ellenszegülő, ellentmondásos stílushullámzások egyikének sem. Elkülönült a gyakran erőszakos szubjektivitások kizárólagos irányelv-magyarázataitól is.

Ha grafit- vagy ceruzarajz, a francia Ingres nyomában jár. Ha festészet, akkor a virtuóz Van Dyck kifinomult stiliztikája biztatja, és Vermeer van Delft és Caspar David Friedrich nyomdokain halad. Nem érdeklik az évszázadok során változó stílusok, csak a kifinomult ábrázolóattitűdök, amelyek különleges-kortalanná teszik az időtlenségbe burkolódzó figuráit. Skrabány Viktor kivételes rajztehetség, fura festőművésze vidékünknek, akire árnyként rávetül a visszafogottan lírai metafizika. De sem a korszerűségek divatja, sem az elvtelen, élvhajhászó, modernségével elkápráztatható társadalom újító éterhullámai nem érdeklik. A tiszta forrást ráérzéssel találja meg saját lelki rezdüléseiben: vagyis a hermetikus erkölcsi tisztaság állapotában.

Azon kevesek egyike, akiket a második világháborút követően gimnáziumi érettségi nélkül is felvettek a belgrádi Képzőművészeti Akadémiára. Kivételes rajztehetségre leltek benne. Csakhogy a meglehetősen konzervatív művészetlátása a klasszikus-realistikus múlt irányába terelte, így hamarosan már idegenként hatott az absztrakt irányzatokkal birkózó, kakaskodó fővárosi festőnövendékek körében. Hagyománykövető magatartása miatt Belgrád modernséggel átitatott művészképzőjében nem igazán találta fel magát. Ezért rövidesen átiratkozott a ljubljana Művészeti Akadémia festészeti szakára, ahol akkor még más szelek fújtak. A klasszikus rajztudás elsajátítása Skrabány Viktor számára sokkal fontosabbá vált a kétséges kimenetlű kísérletezéseknél. A hagyományos nemes művészi szakmának csínját-bínját szerette volna elsajátítani. Tanárát, Božidar Jakacot akkoriban már kiváló partizánportré-rajzolóként ismerték és ünnepelték a megszületett új Jugoszlávia minden köztársaságában. Ismét Mujezinovičnál is kitűnőbb rajzoló volt Jakac, jöttányit sem engedett a szinte túlérett, erőteljesen klasszikus rajzstílusából. A második világháborút követően így is könnyűszerrel vonult be a jugoszláv képzőművészet éllovasai közé. Tito kedvence és legkiválóbb háborús portrérajzolója volt. A tagköztársaságok iskolarendszerét közösen meghatározó szocialista típusú iskolarendszer egységesített tankönyveiben a leggyakrabban ő szerepelt, reprodukált Tito-portréival. (A vezér pazar

arcképrajzai szinte minden tankönyv első lapjain ott díszelgetek évtizedekig.)

Skrabány Vikornak kitűnő tanára volt Jakac, megkedvelte a messziről jött vajdasági magyar tehetséget. Művészünk rajzoló képességével és zenei műveltségével is kitűnt a tanítványok közül, és ő is kitűnő mestere lett a portré műfajának. Rajztudása és szakmai felkészültsége példamutató. Ceruzarajzai kiváló formaezérrel tanúskodnak. Az arckarakter felismerésének és könnyed rögzítésének sasszem-fantaszti-

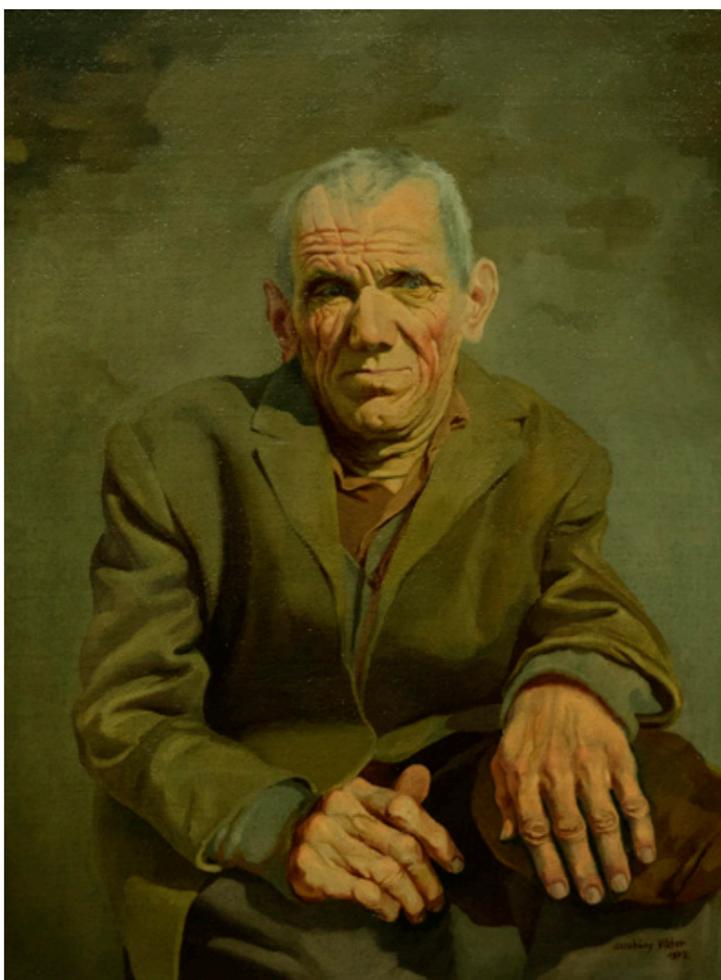
kumával mélyed bele a szenvedélyes tanulmányozásukba.

Mégsem vágyott igazi nagy karrierre vagy bőtermő babérokra: csupán a tisztességes alkotói munka vonzotta. Ebben viszont kitűnően teljesített. Az egyetem befejeztével mind a rajzi képességeit, mind a zenei műveltségét az óbecsei iskola tanáraként kamatoztatta tovább. Nyugdíjazásáig megbecsült művész és tanár volt. Ám utána is komoly elhivatottsággal foglalkozott a tehetséges fiatalok oktatásával. Művészünk szerény emberségességét

mutatja, hogy évtizedekig kitartott a szülőföldjén. Eközben pedig maga is továbbfejlesztette képességeit. Nem szorul bő magyarázatra, hogy a rajzi strukturális eszköztára a szerényebb körülmények közepette is a magasművészet kitűnő esztétikai eredménybravúrijaira alapozott.

Skrabány Viktor alkotói tehetségének fokmérőit: a pontos megfigyelésen alapuló vonalvezetés, a rejtett fényforrások kivonatolt, misztikumba hajló árnyékolástechnikája és a hiperrealista alapú, de a szürnaturalizmusba áthajló színvilág misztikus miniaturizált ága. Festői karaktere: konzervatív. Ecsetkezelése: magabiztos. Derengő-vibráló hátterei szakmai elmélyültséget és vizuális minőséget mutatnak, atmoszferikusak, lazúrosak. Azt is mondanánk, hogy Vermeer vagy Van Dyck impresszióit örökölte el, hiszen a festészeti színhatásait hasonlóképpen a leheletfinom sfumato kódéba burkolja. Ábrázolásmódja: kortalan. Divatos stílusok nem ragadhatnak rá. Művészete ugyanis visszafogott, kivételesen érzékeny valóságábrázoló művészet, és ő maga is csak a klasszikus művészi nagyság előtt hajol meg. Olyannyira öntörvényű, hogy csupán a saját belső sugallataira hallgat, a saját áthallásos megéléseire hagyatkozik. Képei komoly vállalásokról, ám magányos festőlélekről árulkodnak, a személyes meglátásokon túli zajos külvilág zűrös életvitel nem igazán érdekli. Élményességét talán még Caspar David Friedrich távolságtartó misztikus romantizmusával rokoníthatjuk.

Portréi beszédes, éteri finomságú, egy csipetnyi szomorkás lírával megfűszerezett, metafizikai

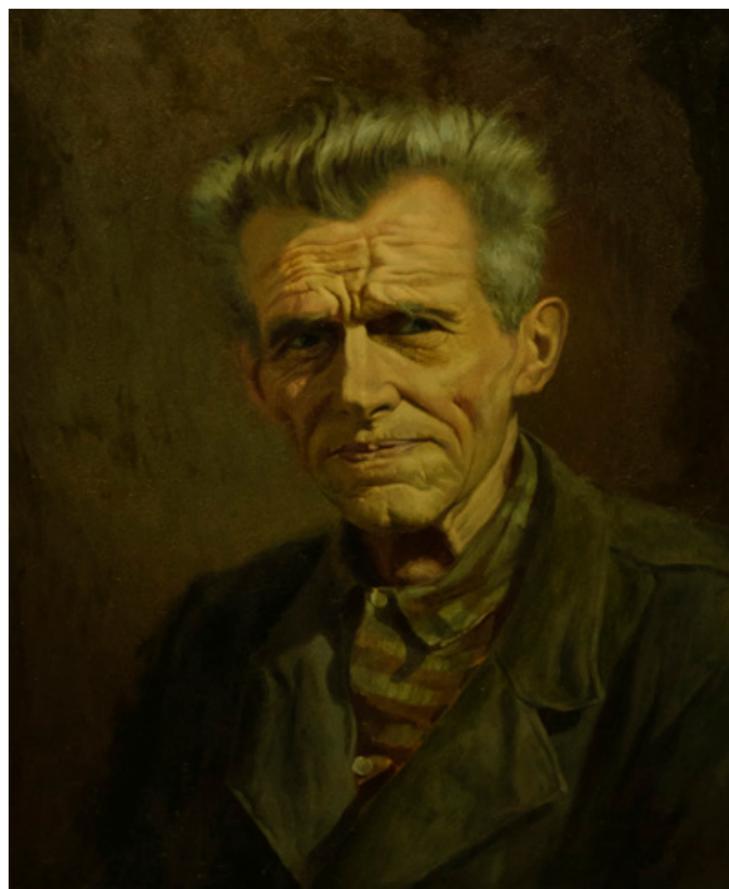
hangulatú, kortalan szürnaturalista alkotások. Legkedvesebb tájképein pedig a kibontakozó megnyesett göcsörtös fűzfák a színárnyékban pompázó, szubjektív konkretizált álmvilág és a tökéletes formai lekerekítettség ketős időtlenségében jelennek meg. A fűzfás képe adja meg a művészi érinthetlenség érzetét is, amelyet „szélsőségesen eredeti” feldolgozásai hűen képviselnek. Művészünket nagy becsben tartja a szülővárosa. Szerény hitelességét a vallásos megélései is segítik, ugyanis több remek templomképe is van. Rendkívül tiszteletreméltó teljesítményeit becsben tartják, a péterrévei Szent Imre-templom falazatán és az óbecsei Szent Margit-templomban is.

Skrabány Viktor az Óbecsei Művésztelep tagja volt 1966-tól. Ám a magányban alkotás volt az erőssége mindig. A Zentai Művésztelep munkájában is mindössze egy alkalommal (1992-ben) vett részt. Nem firtatjuk, hogy miért, mert a válasz a kérdésben magában rejlik.

Mit kereshet egy régi vágású, barokkos magányú, klasszicista művészi vonásokat örökölt, konzervatív festői attitűddel rendel-

kező festőművész a harsány, esztétikai szabályokat minduntalan felrúgó modern festők körében? Hiszen aki egész életében az áb-

rázolás hagyományos esztétikai szabályainak szeretne megfelelni, az leginkább csak a hűség esztétikumának áldoz.

Felvették a belgrádi Képzőművészeti Akadémiára, de rövidesen átiratkozott a ljubljani Művészeti Akadémia festészeti szakára Božidar Jakac osztályába. 1962-ben szerzett oklevelet. 1965-től Óbecsén általános iskolai képzőművészet szakos tanár volt. Huszonöt éven át szervezte a vajdasági Középiskolások Művészeti Vetélkedőjének képzőművészeti részét. 1967-től kiállított az Óbecsei Művésztelep évi tárlatain. 1992-ben részt vett a Zentai Művésztelep munkájában. 1999-től szerepel a 9+1 képzőművészeti csoport kiállításán.

Dolgozott a zobnaticai alkotótáborban is. Nyugdíjba vonulása után is rendszeresen foglalkozik főiskolásokkal és középiskolásokkal, hivatásos és amatőr képzőművészekkel.

1988-ban saját műtermében rajz- és festőiskolát nyitott, ahol tehetségekkel foglalkozik. Növendékeivel időnként közös tárlatokat rendez.

EGYÉNI KIÁLLÍTÁSOK

1973 – Óbecse;
1987 – Szabadka
1998 – Világkiállítás, Gornji Milanovac

OLTÁRKÉPEI, TEMPLOMKÉPEI

Szent Imre-templom, Péterréve; Szent Margit-templom, Óbecse

CSOPORTOS KIÁLLÍTÁSOK (1967-TŐL)

Óbecse, Slovenj Gradec, Szabadka, Gornji Milanovac, Ómoravica, Budapest

DÍJAK, ELISMERÉSEK

Több alkalommal kapta meg az Óbecsei Művésztelep közönségdíját
2010 – Óbecse első díszpolgára
2015 – Magyar Életfa díj

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

- Banka Gabriella** (1961) színész, költő (Csóka–Norfolk)
- Bence Lajos** (1956) költő, tanulmányíró (Lendva)
- Bolyos Miklós** (1991) zenei szerkesztő (Újvidék)
- Bordás Győző** (1948) író, kritikus (Újvidék)
- Brenner János** (1985) szerkesztő, tanár (Újvidék–Szabadka)
- Fehér István** (1960) író, értékesítő (Magyarkanizsa–Hódmezővásárhely)
- Ficsku Pál** (1967) író, szerkesztő (Budapest)
- Herczeg Ferenc** (1863–1954) író (Versec–Budapest)
- Jódal Rózsa** (1939) író, kritikus (Újvidék)
- Jókai Mór** (1825–1904) író (Komárom–Budapest)
- Lackfi János** (1971) író, műfordító (Budapest)
- Lódi Gabriella** (1978) magyar nyelv és irodalom szakos tanár (Topolya)
- Mezei Kinga** (1976) színész, rendező (Zenta)
- Mezei Zsófia** (1984) újságíró (Zenta)
- Mirtse Zsuzsa** (1967) író, szerkesztő (Budapest)
- Molnár Tibor** (1966) történész, főlevéltáros (Zenta)
- Patak Márta** (1960) prózaíró, műfordító (Leányfalu)
- Patyi Szilárd** (1987) történelem–filozófia szakos tanár, újságíró (Szabadka)
- Pejin Lea** (1996) költő (Zenta)
- Péter László** (1958) képzőművész, szakíró, tanár (Székelykeve–Budapest)
- Szőke Anna** (1948) néprajzkutató, nyugalmazott óvodapedagógus (Kishegyes)
- Tóth Eszter Zsófia** (1975) történész, társadalomkutató (Budapest)
- Tóth T. Szilárd** (2002), a zentai Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium tanulója (Szabadka)
- Tömörkény István** (1866–1917) író, néprajzkutató (Cegléd–Budapest)
- Verebes Ernő** (1962) író, zeneszerző (Zenta)

Lapszámunkat **Skrabány Viktor** alkotásaival illusztráltuk. A fotókat **Molnár Edvárd** készítette.

emberek a történelemben

VITÉZ GOMBOS ZOLTÁN

A zentai származású tábornok

Molnár Tibor

Gombos Zoltán az osztrák–magyar kiegyezés évében, 1867. augusztus 3-án nemes Gombos Lőrinc és Saray Mária gyermekeként látta meg a napvilágot. A hivatalos iratokban születési helyül Zentát jelölték meg, noha valójában Csantavéren tartották keresztvíz alá, hiszen a faluhoz közel eső, 2864-es házszámú Gombos-birtokon született.

A Gombos házaspárnak négy gyermeke élte meg a felnőttkort: két fiú, Gyula és Zoltán, valamint két leány, Mária és Róza. Édesapjuk – aki 76 évesen, 1893. január 14-én hunyt el – jogot végzett, foglalkozását az iratokban hol ügyvédként, hol birtokosként jelölték. Édesanyjuk 1900. május 4-én hunyt el.

Zoltán a gimnázium első osztályát Zentán, a másodikat és a harmadikat pedig Verbászon végezte. Az 1879/80-as iskolaévet ismét a zentai gimnázium padjain töltötte, és jeles eredménnyel fejezte be a negyedik osztályt.

1880 őszétől a budapesti Kereskedelmi Akadémián folytatta tanulmányait, ahol 1884-ben tett – német nyelvből csak a szeptemberi vizsgaidőszakban – sikeres záróvizsgát. Ez a végzettség abban az időben egyenértékű volt a gimnáziumi érettségi vizsgával.

A Budapesten töltött évek során sem szakadt el Zentától. A szünidőket rendre itt töltve bekapcsolódott a város kibontakozó sportéletébe. Jó fizikai adottságairól és kondíciójáról tanúskodik, hogy 1882. augusztus 27-én megnyerte a nem sokkal korábban alapított és bejegyzett Zentai Athletikai Club (ZAC) által 3000 méteres távon szervezett első úszóversenyt, amelyen 35 perc alatt ért célba.

1887. október 1-jén vonult be egyéves önkéntesként katonai szolgálatra a cs. és kir. 24. vadászszázalóhoz. Az egyéves önkéntesi rendszer képezte az Osztrák–

Magyar Monarchia hadserege vezetésében a tartalékoszt-képzés alapját. Olyan fiatalok részére alakították ki, akiket karrierjükben akadályozott volna a hosszabb szolgálat. Ezzel a lehetőséggel az érettségizett vagy a középiskolai végzettséggel rendelkező hadkötelesek élhettek, esetleg akik általános műveltségüket bizottság előtt bizonyították.

A tartalékos tiszti iskolát Budapesten fejezte be. Annak elvégzése lehetővé tette, hogy tovább szolgálhasson a hadseregben, így 1890. január 1-jétől hivatásos tisztként szolgált.

Tíz évet töltött a cs. és kir. 62. marosvásárhelyi gyalogezred kötelékében, majd átlépett a m. kir. 22. marosvásárhelyi honvéd gyalogezredhez, amelynek legénységét zömmel székelyek alkották.

A zentai családi házat, amely az Árpád utca 4-es szám alatt állt, az örökösök 1904-ben adták el 10 000 koronáért Steiner Lipót zentai lakosnak. Az adásvételi szerződésben mindkét eladót, Gombos Gyulát és Gombos Zoltánt is fogarasi (Fogarasz vm., ma: Făgăraș, Románia) lakosként tüntették fel. Gombos Zoltán a katonai szolgálat igényeinek megfelelően a magyar és a német mellett románul is beszélt.

Polgári házasságot 1899-ben kötött a bécsi születésű Brisker Emmával, 1912. szeptember 29-én pedig Fogarason, ahol a Brassói utca 427. szám alatt laktak, az egyházi házasságot is megkötötték. Házasságukból öt gyermek származott: két fiú és három leány.

Az első világháború kirobbanásakor őrnagyi rangban a m. kir. 22. marosvásárhelyi honvéd gyalogezred II. zászlóaljának parancsnoka.

A háború során a harc téren 36 hónapot szolgált, háromszor könnyebben meg is sebesült. Zászlóaljával a tűzkeresztségen

143

287

Matricula Baptisatorum Ecclesiae Parochialis Csantavérensis

Numerus cursum	Annus et Dies mensis		BAPTISANDI			Nomen Parentum, eorum	
	Nativitatis	Collati S. Baptismi	Nomen	Sexus	legit illeg	Conditio et Religio	
				mae foem			
	1867	3 3	Laurencius		legit	Laurencius Gombos	
	27	Aug	Zoltán	mf-ly		Mária Saray ml Nobili Cond' h' m' s'	

Gombos Zoltán születésének/keresztelésének bejegyzése a csantavéri r. k. plébánia anyakönyvébe

1914. szeptember 9-én Galíciában esett át.

A háború során kiérdemelt kitüntetései: a Lipót-rend III. osztálya, III. osztályú Vaskorona, III. osztályú Katonai Érdemkereszt, bronz és ezüst Katonai Érdemérem – valamennyi kitüntetését kardok is ékesítették.

Ezredével 1918 novemberében Magyarországra rendezetten és fegyveresen, vonaton tért vissza, és Nagyváradra vonult be.

A frontról való visszatérést követően az ezred kipróbált, vitéz harcosait újoncok váltották fel, akik sem gyakorlatozásra, sem munkára nem voltak hajlandók. Az ezrednél uralkodó siralmas állapotokról Gombos alezredes 1918. december 8-ai keltezéssel jelentést írt a hadügyminiszternek:

„A bevonult 5 legfiatalabb korosztályú 4. ezredbeli köztársasági katona leszerelését sürgősen javaslatba hozom, mert nemcsak hogy nem használhatók fel a népköztársaság által meghatározott célokra, hanem azáltal, hogy felelőtlenül izgatók és bujtogatók hatalmába kerültek, a fennálló állami és közrendre súlyos és aggasztó fenyegetést képeznek.”

1918. december 23-ától 1919. január 13-áig szabadságát töltötte, majd visszatért, és csatlakozott a Székely Hadosztályhoz.

A marosvásárhelyi honvédlaktanya

1919. január 14-e és 20-a között Zilahnál, Cigányinál és Bánffy-hunyadnál foglalt állást, február elejétől pedig a Szinérváralja–Szilágysomlyó–Csucsá–Vaskoh vonalat védte. A Tanácsköztársaság kikiáltása nem kedvezett a hadosztálynak. A Forradalmi Kormányzótanács elfogadhatatlan célkitűzései miatt, valamint támogatás hiányában kilátástalan helyzetbe került. Ennek következtében 1919. április 27-én a túlerőben lévő román csapatok előtt fegyverletételre kényszerült: tiszti kara és legénységi állománya hadifogságba került.

Gombos Zoltán ezredes előbb a Székely Hadosztály 1. gyalogezredének, később a 21., végül pedig a 24. gyalogezrednek a parancsnoki tisztségét töltötte be.

A harcok befejezését követően hadifogságba került, a románok 1919. május 1-jén Brassóba internálták, ahol június 19-éig tartózkodott. Június végén szabadult, és 1919. július 2-án Szegeden csatlakozott a Horthy Miklós kormányzó irányította nemzeti hadsereghez, 1919. augusztus 17-éig a tiszti zászlóaljban szolgált. Ezt követően augusztus végéig Balatonföldváron tartózkodott.

1919. szeptemberében Siófokon előbb az 1. számú tiszti igazolóbizottság ülnöke, később a 3. számú bizottság elnöke lett.

1919. október 6-án átvette a győri 4. honvéd gyalogezred parancsnokságát, november 1-jén ezredesi rendfokozatba léptették elő. Ebben a beosztásban érte a királypucss, amikor – noha királypártinak vallotta magát – vonakodott hűségesküt tenni mindaddig, amíg Horthy kormányzó-

nak tett esküje alól fel nem oldozták. Nem tartotta lelkiismeretével összeegyeztethetőnek, hogy egyszerre kétfelé is eskü kösse. A puccsisták letartóztatták, és a királyi vonaton magukkal hurcolták. Személyesen találkozott IV. Károllyal, de álláspontját nem változtatta meg.

Gombos Zoltán ezredest – többéves magával, ünnepélyes keretek között – 1921. augusztus 20-án a királyi várkertben Horthy Miklós kormányzó, a vitézi rend főkapitánya üttötte vitézzé. Ettől kezdve Győr megye vitézi székkapitányának tisztségét is betöltötte. Egy évvel később, 1922 augusztusában végleg nyugállományba helyezték.

Címzetes tábornokként haláláig Győrben élt: 70 éves korában, 1937. május 28-án hunyt el hirtelen tüdőgyulladás és szívelégtelenség következtében, Győrben helyezték örök nyugalomra.

Tanulmányok	Értékelés		Iskolai bizonyítvány
	I. időszak	II. időszak	
Vallás	jeles	jeles	jeles
Latin nyelv	je	je	je
Magyar nyelv	jeles	jeles	jeles
Számít. nyelv	je	je	jeles
Földrajz	je	je	jeles
Történelem	je	je	jeles
Beliskola	jeles	je	jeles
Tanulmányok	je	je	jeles
Tanulmányok	je	je	jeles
Rajzok	je	je	jeles
Tanulmányok	jeles	je	jeles
Iskolai bizonyítvány	jeles	jeles	jeles
Az iskolában tanult ismeretek	jeles	jeles	jeles
Magyar nyelv	jeles	jeles	jeles

A negyedik osztályos Gombos Zoltán bejegyzése a Zentai Gimnázium névkönyvébe az 1879/80-as tanévben (Történelmi Levéltár, Zenta)

+

Gombos Lőrincné mint hitves fájdalomtól megrett sajjal jelent, felejtetlen jó férjének

Gombos Lőrincz
hitves Gyűvőnek

É. évi január hó 14-én éjféli 12 órakor, 76 éves korában, hosszas és kínos szenvedések között történt halálát.

A boldogult hált tetemét folyó hó 15-én délután 3 órakor fogtuk örök nyugalomra tétetni.

An engedély szerint másé földem folyó hó 17-én reggeli 6-11 órákig, fog az Úrnak bemutatattani.

Zentán, 1893. január hó 15-én.

Dr. Kalmár Antal, veje.

gyermekai:
Gombos Mária
Gombos Gyula, gyalogezred
Gombos Reza, főj. Dr. Kalmár Antalé
Gombos Zoltán os. k. hadnagy.

unokái:
Dr. Kalmár Antal, veje.
Janik Róza főj. Gombos Gyuláné menyegye.
Mereányi Mariska főj. Vukics Istvánné
Mereányi Dezső gyal. tan. Gombos Gizella
Mereányi Ilonka Kalmár Ilonka
Gombos Elemer Kalmár Elemer gyal. tan.
Gombos Gyula Kalmár Róza.
Gombos Mariska
Vukics István, mint unokájának fője.
főj. Vukics István, dédunokája.

Béke lengjen sokat szenvedett porai fölött.

Nyom. Kálmár Antalé Kézirat

Gombos Lőrinc gyászjelentése 1893-ból

ÚJ NEMZEDÉK

A szabadkai magyar ifjúság irodalmi mozgalma az 1930-as évek elején

Patyi Szilárd

A délvidéki magyarság Trianon utáni első évtizedének története igen mozgalmas. Létrejött a közösség első érdekvédelmi szervezete, az Országos Magyar Párt, amely fennállása során csúfos választási kudarcot és szép sikereket egyaránt elkönnyvelhetett. 1929. január 6-án, a királyi diktatúra bevezetése után betiltották, és minden nemzeti alapú politikai szervezkedés illegálissá vált.

Közben a középiskolákban és a felsőoktatási intézményekben, immár a délszláv állam uralma alatt, felnőtt egy új generáció. E fiatal nemzedék tagjai az iskolapadokból kikerülve az 1930-as évek elején Szabadkán mozgalmat indítottak azzal a céllal, hogy összefogják a délvidéki magyar ifjúságot, és szellemi közösséget teremtsenek számára. Céljukat nem egyesület vagy ifjúsági szervezet alapításával, hanem irodalmi jellegű ifjúsági folyóiratok megjelentetésével kívánták elérni. E mozgalom végül a Híd című folyóirat alapításával érte el csúcspontját.

A CSONKA SZABADKAI MAGYAR GIMNÁZIUM

A két világháború között a szabadkai magyar ifjúság – ahogy az egész délvidéki magyar ifjúság – anyanyelvi oktatási lehetőségei igen korlátozottak voltak. A városban a magyar középiskolások számára csak egy nyolcosztályos magyar gimnázium állt rendelkezésre. Csuka János *A délvidéki magyarság iskolaviszonyai* című 1941-es tanulmánya, amelyet Mák Ferenc *Veremidő* című szöveggyűjteményében találunk, így ír erről:

„A szabadkai magyar gimnáziumnak már csak a neve volt magyar, hiszen évek óta alig két-három magyar tanára van, és a magyar nyelven és hittanon kívül az összes tantárgyat államnyelven tanították. A szabadkai magyar gimnázium alsóbb osztályába a Szabadkai és a Topolyai járás tanulóifjúsága iratkozhatott be, a felsőbb osztályokba azonban az ország bármely vidékén élő magyar nemzetiségű növendékek kérhették felvételüket. Azok, akik a szabadkai, illetve zentai iskolakörzeten kívül álló területéről valók, a báni hivataltól kérhették a magyar osztályokba való felvételüket. A magyarság számára érthetően a két csonka magyar gimnázium nem nyújtott lehetőséget arra, hogy megfelelő számú és magyar nemzeti szellemben nevelkedett ifjúság kerüljön ki ezekből az intézetekből.”

De még e csonka szabadkai magyar gimnázium megtartása is komoly erőfeszítéseket követelt meg a közösségtől.

„Ha nem is teljes a szabadkai magyar gimnázium, mégis ra-

gaszkodott hozzá a magyarság, és már eddig is minden áldozatot meghozott érte. Nem egy iskolaévben vállalta az annyira igénybe vett magyar társadalom a szegény sorsú magyar diákok eltartását, csak hogy egy-egy osztály fennmaradásához a szükséges számú tanuló beiratkozását biztosítsa. Ezt a célt három internátus is elősegítette. A legrégebb a Magyar Olvasókör [a szabadkai Népkör ekkor ezen a néven működött] diáksegélyezője, amely nélkül talán már a magyar gimnáziumnak csak az emléke maradt volna fenn. A Magyar Olvasókör diáksegélyezője a jómódú magyar polgároktól állandó hozzájárulást szerzett a diákok segélyezésére, és a magyar családoknál elhelyezte a tanulni akaró szegény magyar diákokat. Azóta a magyar társadalom szélesebb rétegeire támaszkodó két internátus létesült. A szabadkai magyar gimnázium tanulóinak a fele (nyolcvan-száz gyermek) szegény sorsú, és neveléséről, ételmezéséről a magyar társadalomnak kell gondoskodnia. A legjelentősebb a Bogner-féle internátus, míg egészen a közelmúltig Balázs-Piri Kálmán tanfelügyelő is internátust tartott fenn” – írja szintén Csuka János.

A városban egyetlen felsőoktatási intézmény működött, amely még annyira sem volt magyar jellegű, mint a gimnázium. A Belgrádi Egyetem alá tartozó Szabadkai Jogi Kart királyi rendelettel 1920. január 27-én alapították, abból a célból, hogy az SZHSZ Királyság legészakibb részein, egy többségében magyarok és horvátok lakta városban terjessze a szerb nemzeti ideológiát. Így a kar tanárainak és hallgatóinak többsége is szerb nemzetiségű volt. Mindezt alátámasztja az a tény is, hogy 1927-ben dr. Aleksa Ivic történésznek, a kar tanárának kezdeményezésére állították fel Jovan Nenad szobrát a város főterén, ami a jugoszláv eszmét és a délszláv egységet demonstrálta Szabadkán.

„Az állami statisztikai hivatal 1936. évi kimutatása szerint abban az évben a jugoszláviai egyetemeknek 15.308 hallgatójuk volt, ebből alig 300 a magyarok száma, közöttük 30 nő. Belgrádban ebben az évben 76 magyar főiskolás tanult, Szabadkán, a belgrádi egyetem jogi fakultásán 56-an, egy magyar főiskolás volt Laibachban, a többi Zágrábban. Meglepő a jogi pályára készülő magyar főiskolások nagy száma. A magyarázat az, hogy ezek túlnyomórészt szabadkai vagy környékbeli szegény szülők gyermekei, akik Szabadkán, a legkönnyebben megközelíthető egyetemi városban tanultak. A szabad-

A szabadkai gimnázium – a szabadkai magyar ifjúsági mozgalom bölcsője

kai jogi fakultás mellett nincsen a magyar egyetemi hallgatóknak egyesületük, szervezetük. A jogi fakultás húsz éve működik, és ez alatt 58 magyar fiú szerzett ott diplomát. Az 58 magyar fiú közül 21 szabadkai, a többi felső-bácskai, illetve Tisza-vidéki. A háború utáni első években évenként csak egy-két magyar hallgatója volt a szabadkai jogi fakultásnak, az elmúlt tíz évben a számuk 4–6-ra nőtt, majd 1939-ben már 14-en, 1940-ben pedig 13-an vizsgáztak. Nagyobb részük (32-en) ügyvédjelölt, a többiek pedig mint tisztviselők vagy egyéb alkalmazottak helyezkedtek el” – olvasható Csuka János fent említett tanulmányában.

Ilyen oktatási intézmények mellett nem csoda, hogy a szabadkai magyar fiatalok híján voltak az ifjúsági szervezeteknek és egyesületeknek. Egyedül a Népkör, akkori nevén a Magyar Olvasókör ifjúsági osztálya igyekezett a helyi magyar fiatalokat, főleg a joghallgatókat, a kereskedősegedeket és a fiatal iparosokat egybegyűjteni, és próbált valamilyen közösségi élményt nyújtani számukra. E tarthatatlan állapotot ismerve fel néhány szabadkai fiatal, és valóságos mozgalmat indított útjára. E mozgalom tagjai ifjúsági folyóiratok alapításával igyekeztek összefogni a délvidéki magyar ifjúságot, és közösséget szervezni számukra. E mozgalom bölcsője éppen a fent említett csonka szabadkai magyar gimnázium.

KIS JÓZSEF ŐRTÜZÉTŐL A HÍDVERÉSIG

Kolozsi Tibor *Őrtűz fényében* című visszaemlékezéséből tudható, hogy 1931-ben a szabadkai gimnázium egy érettségiző osztályának néhány diákja elhatározta, hogy egy sokszorosított

emlékkönyvet ad ki, amely sok évvel az érettségi után is emlékezteti őket az együtt töltött középiskolai évekre. Az emlékkönyvet maguk az osztály tanulói írták, illusztrálták és sokszorosították, annyi példányban, hogy mindenkinek jusson egy-egy belőle. A kiadvány *44 osztálytárs emlékének* címmel jelent meg. Az emlékkönyvkészítés körüli munka annyira megtetszett az osztály egyik lelkes tanulójának, a csantavéri születésű Kis Józsefnek, hogy elhatározta: életét az újságírásnak szenteli, és folyóiratot alapít.

Kis József akkori, Bánáti utca 21-es házszám alatt található lakásán rendezte be szerkesztőségét, és két érettségizőtársával, Tóth Bagi Istvánnal és Kovács-Sztrikó Zoltánnal együtt 1931 szeptemberében útjára indította az Őrtűz című ifjúsági-irodalmi folyóiratot, megelőzve Szenteleky Kornél irodalmi folyóiratát, a Kalangyát, amely 1932. május 1-jén jelent meg Újvidéken. Sőt, amikor a Kalangya megjelent, az Őrtűz a nagybecskereki Magyar Közművelődési Egyesület támogatásával a sokszorosításról áttért a nyomdai előállításra. Kis József az Őrtűzzel kívánt szellemi közösséget teremteni a délszláv államban élő magyar ifjúság számára, valamint a lappal kívánta bizonyítani, hogy az itteni fiatalok is tehetségesek, és fogékonyak az irodalom iránt. A folyóirat azonban anyagi nehézségek miatt mindössze négy nyomtatott szám után visszatért a sokszorosításhoz, majd a folyóirat 1933 júniusában megszűnt.

Kis József egy másik, szintén ifjúsági folyóirat, a Vajdaság szerkesztői között is ott volt. A folyóiratot Kis Hirsch-Halász Dezsővel, Atlasz Jánossal és másokkal együtt Hirsch-Halász Dezsőnek a Barátok temploma melletti lakásán készítet-

Kis József, az Őrtűz című folyóirat szerkesztője

te. A Vajdaság, az Őrtűzzel ellentétben, már nem pusztán ifjúsági folyóirat, hanem vállaltan baloldali lap, amely társadalmi kérdésekkel is foglalkozott. Az első szám megjelenése után Kis József a többi szerkesztővel támadt szemléletbeli nézeteltérése miatt otthagya a szerkesztőséget. A Vajdaság sem volt hosszú életű lap, ugyanis baloldali eszmével felkeltette a királyi jugoszláv hatóságok figyelmét. A harmadik szám után a szerkesztőségnek a folyóirat címét meg kellett változtatnia – így lett a Vajdaságból Tovább –, de az új nevű folyóiratot hat szám után így is betiltották.

Kis József, miután otthagya a Vajdaság szerkesztőségét, megvásárolta a pravoszláv templom háta mögött lévő nyomda fele részét, és 1934 januárjában megpróbálta újjáéleszteni az Őrtűzet. Az újraindított folyóirat azonban mindösszesen egy számot ért meg. A kezdeményezést ekkor a szabadkai Népkör ifjúsága vette át, szorosan együttműködve a nagybecskereki és a zombori ifjúsággal, valamint a belgrádi Bolyai Farkas Egyesülettel, a fővárosi magyar egyetemisták szervezetével.

Az új folyóirat felelős szerkesztője Lévay Endre lett, a szerkesztőbizottság tagja pedig Kis József, valamint a korábban szintén az Örtűz munkatársa, Tóth Bagi István, továbbá Nagybecskerekéről Dániel Gy. László, Belgrádból Komáromi József, Zomborból Pál Sándor és Óbecséről Faragó Imre. Az új lap társadalomtudományi és irodalmi ifjúsági folyóiratként jelent meg, és a Híd címet viselte. És miért pont ezt a címet kapta a lap? Az 1934 májusában megjelenő első száma így ír erről:

„Hidat verünk a keserű ma és az ígéretes holnap között tátongó szakadék felett, hogy elérjük a boldogabb jövőt. Hidat verünk a régi és az új kultúra, az idősebb és az ifjú nemzedék életfelfogása közé, mert meggyőződésünk szerint az ifjúságnak nem az a feladata, hogy romboló csákánnyal rohanjon mindannak, amit a régiek építettek, hanem az, hogy a munkát ésszel és erővel a saját és az eljövendő nemzedék igényei szerint folytassa. Hidat kívánunk építeni a magyar és a délszláv nép és kultúra közé, hogy

a két nemzet műveltségi kapcsolatai még szorosabbakká váljanak, Hidat akarunk építeni a korok, életfelfogások, nemzetek – hidat ember és ember közé.”

Az új folyóirat megjelenésével Kis József irodalomszervező munkássága is véget ért, sőt a Híd 1934. augusztusi számában a nevét már a szerkesztőbizottság tagjai között sem találjuk. Visszavonulását Kolozsi Tibor elhatalmasodó betegséggel magyarázta. Kis József 1949. szeptember 24-én mindösszesen harmincnyolc évesen

tüdővész következtében hunyt el. A Híd már tartós kezdeményezésnek bizonyult, hiszen a mai napig megjelenik.

Felhasznált irodalom

Híd (1934)

Kolozsi Tibor: *Örtűz fényében. Szabadkai folyóiratok és könyvek.* Szabadka, 1969. (Életjel miniatűrök 4.)

Kolozsi Tibor: *Szabadkai sajtó (1919–1945).* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979.

Mák Ferenc: *Veremidő. Magyarok a királyi Jugoszláviában*

(1918–1941). *Cikkek, tudósítások, helyzetjelentések a kisebbségi létről.* Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2018.

Gerold László: *Vajdasági magyar irodalmi lexikon (1918–2014).* Forum, Újvidék, 2017.

Kalman Kuntić: *Pravni fakultet u Subotici 1920–1941.* Hrvatsko akademsko društvo, Subotica, 2016.

A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.

novella

FÉRFIAK RÉME, ASSZONYOK JÓTEVŐJE

Patak Márta

Örzse néni megállt a kapunk előtt, kiegyenesítette fájós derekát, csípőre tette a kezét, összehúzta a szemét, és a kisajtó rácsain tekingetett befelé az udvarba, hogy van-e nálunk kint valaki, akivel leülhet egy kicsit a kapuban beszélgetni. Amikor észrevett, följebb tolta a homlokáról a fejkendőjét, csontos, görbe ujjai csak úgy remegtek, miközben kampósbotjára támaszkodva várt. Hová siessek én már, angyalom!, ezt mondta mindig, amikor ugyanígy megállt, hátha kijön hozzá valaki beszélgetni. Örzse néni sose sietett.

Kimentem a kapuig, bentről megkérdeztem, hogy van, mire Örzse néni csak a fejét ingatta, a kispad mellé támasztotta a kampósbotját, megkapaszkodott a kerítésrácsban, óvatosan ráfordult a kispadra, és várakozón nézett felém. Amennyire sajtó csontjai engedték, kényelmesen elhelyezkedett, kezét az ölébe ejtette, és sóhajtott egyet. Így jelezte, hogy bővebben is válaszol majd erre a kérdésre, mihelyt odaülök mellé. El is indultam, de mielőtt leültem, tettem még egy futó megjegyzést az időjárásra, megkérdeztem tőle, nem hasogatott-e éjjel a dereka, mert akkor tényleg igazuk lesz a meteorológusoknak, megjön a rossz idő, aztán odatepedtem mellé a kispadra.

Örzse néni boszorkány volt, legalábbis ezt állították róla a falubeliek, ki borzongós tisztelettel, ki gúnyos mosollyal. Elő tudott keríteni rég elveszett tárgyakat, de bármilyen aprósággal átszaladhattak hozzá, Örzse néni, elkeveredett valahol a kisollóm meg a házicérnám, nézze már meg, hová lett! Örzse néni pedig hozzáfogott a kereséshez, mihelyt kapott rá sugallatot. Rontást küldeni és levenni is tudott.

Hamar rájöttem, hogy nem szabad faggatni, hagyni kell, hadd beszéljen, mert ha belekérdezek, csak megzavarom, miközben gondolatban követem a pajtába vagy a dohánysimitóba, ahol a falubeli asszonyok körében sok lappangó titokra fény derült.

Eleinte a simítóban nem is nagyon értették a sváb asszonyok, hogy mit beszélek!, jegyezte meg hamiskás mosollyal, aztán csodálkozó arcom láttán úgy elkezdett nevetni, hogy kilátszott a fogatlan ínye.

Örzse néni a Felvidékről származott, lakosságcserevel kerültek a fa-

luba. Még fiatal házások voltak, alig valamicskét sikerült összegyűjteniük a hozományon felül, amikor jött a rendelet, hogy menniük kell, mert a helyükre szlovákok fognak jönni, odaát ők meg majd beköltözhetnek a svábok helyére, mert azok úgyse mennek már oda vissza. Örzse néniék pedig nem tehettek mást, szekérre rakták, amit tudtak, amit meg nem, azt ott hagyták az utánuk jövőknek.

Örzse néni hamar feltalálta magát a magukat magyarnak vallott svábok között. Ha nagyon akartam volna, én el nem jöttem volna a házamból, nem bizony!, jegyezte meg, aztán csendesebben hozzátette, ha nincs az anyósom, engem ugyan hatökrös szekérral sem vontatnak el onnan. De így, hogy nem a sajátomban voltam, az anyósom folyton a nyomomban járt, leste, merre megyek, mihez nyúlok, még örültem is. Jobb lesz ott nekem a svábok helyén, ott legalább senki sem szól bele semmibe.

Nem bántam meg, de nem ám!, mondta Örzse néni, amikor nagyanyám még gyerekkoromban a fülem hallatára megjegyezte neki, hogy talán könnyebben boldogult volna a családdal a háta mögött, mire Örzse néni kivillantotta fogatlan ínyét, és csak annyit válaszolt neki, mintha még most is hallanám, Dehogy, lányom, sose bántam én azt meg! Igaz, nem maradtam abban, amit az uram öregapja épített, de itt legalább a magam ura lettem. Eljártam napszámba kapálni, vittem a hátamon batyuban a gyerekeimet, tisztességesen fölneveltem mind a hármat, senkinek egy szava nem lehetett rám.

Odahaza mintha az egész falu az anyósom szeme lett volna, mondta nekem egyszer később. Itt meg nem volt anyós, aki lesse, mit hová teszek, merre járok. Az uram, isten nyugosztalja szegényt, nem foglalkozott mással, csak hogy minél többet összeszerezzen, gyarapítsa a portát, én meg napszámba jártam. Szerettek nagyon a férfiak, mondta sűgva, és egész közel hajolt hozzám, bizalmasan halkabbra fogta a hangját, a szemét is könny futotta el, mint amikor az idős ember fájdalmasan kedves, régi emléket él újra át, de ez csak egy pillanatig tartott, aztán megint megjelent szemében az a paj-

kos fény, amittől mindig olyan elevennek láttam.

Értett a füvekhez, otthon állandóan főzeteket kotyvasztott, jövendőt mondott kártyából, és ha azazal a kérdéssel állított be hozzá valamelyik asszony, hogy Örzse néni, mondja, tényleg megcsal engem az uram, akkor Örzse néni azt felelte neki, dehogyis csal, lányom, te viszont nyugodt szívvel megtehetnéd.

Sose felejttem el az arcát, ahogyan arról a fiatalasszonyról mesélt. A végén már nem is nézett rám, elfordította a fejét, átnézett a kövesúton túlra, a gyeprés részre, ahol a pár csenevész akácfa tövében csalán tenyészett az árokparton, azokon túl pedig már a szántó föld kezdődött. Mintha onnan, az akácuson túlról vetítenék elé a régi képeket, úgy mesélt.

Annak a fiatalasszonynak elkekedett a szeme, piros lett az arca, mint nyáron a pipacs, föl pattant, mint aki menni készül, de láttam rajta, hogy egyetlen szavamba kerül, hogy marasztalni tudjam. Nem megy az sehová, majd szétveti a kíváncsiság, hogy én ezt mégis hogyan képelem. Akkoriban is beszéltek egymás között ilyesméről az asszonyok, hogyne beszélgettek volna, krumpliválogatás, dohánysimitás közben, egyébről se ment a pusmogás, mint hogy az, aki éppen kitette a lábát, mit, mikor, kivel meg kivel nem, a magukéről pedig talán még a tulajdon nővérük előtt se mertek beszélni, énelőttem meg kinyílt az összes asszony, mint tavaszi napsütésben a bimbós virág.

Az asszonynak férfi kell, mondtam én akkor neki, márpedig, angyalom, a te urad nem elég férfi neked. Látom én, ne tagadd, előttem nem kell szégyellned magad. Ül le, és hallgass meg, mondtam én akkor neki, mire a fiatal menyecske szabadkozva visszaült, de annyira a szélére a széknak, mint aki a következő pillanatban el is menekül, ha olyasmit hallana, amit nem bír el a füle. Pedig hallhatott, mert én nem tettem lakatot a számra. Tőlem mehetett volna, én nem tartottam volna vissza, de nem mozdult, csak egyre jobban elkeskenyedett az arca, a végén még el is pityeredett. Örzse néni, szípogeta, hunnaji tuggya maga ezeket?, mert én megmondtam neki, amit gondoltam, semmit se kertel-

ve. Ne higgyél te senkinek, asszony is kívánhatja ám a férfiembert, még akkor is, ha a magáéval beérhetné. Nem vagy te boldog az urad mellett, ne bántson hát a lelkiismeret.

Örzse néni mindig megadta a felmentést a házasságtörő asszonyoknak. Azt mondta, a *Szentírásban* is benne van, a szamáriai asszony fényes délben megy a kúthoz, hogy senki ne lássa. Jézus akkor megy oda hozzá, és megadja neki a feloldozást.

Örzse néni bennem jó hallgatóságra talált, és azt is tudta, hogy veszélytelen vagyok, nem adom tovább, amit mond, és olyasmit is elmesélt, amit másnak talán sosem. Falubeli asszonyokról, akik az ő felmentésével csalták titokban vagy nyíltan a férjüket.

Kinek nagyobb, kinek kisebb a természete, nincs ez másképp az asszonynál sem, mint a férfnál, ezt vallotta, meg hogy a holtodiglan-holtomiglant ugyan emberek előtt mondják ki, de mégiscsak a Jóistennek szól, aki a mennyekben lakik. Nem jön utánad a szénaboglya tövébe, angyalom. Ha majd egyszer eljutsz odáig, megmondhatja, mit érdemelsz. De egyelőre még itt vagy, ez az egy legalább biztos, azt meg, hogy utána hová kerülsz, még soha senki se mesélte el.

Azt beszéltek, amikor meghalt, éktelen kacagás hallatszott a pajtája felől, arra szaladt össze a szomszédság, de mire bementek hozzá a szobába, már csak a kihült tetemét találták az ágyon. Szépen fel volt öltözve, keze a mellén összekulcsolva, ujjai közt a rózsafüzér. Miután elmondták mellette a *Miatyánkot*, és indultak volna a síratóasszonyokért, megint föl harsant a kacagás a pajta felől. A bátrabbja hátramerészkedett, de amilyen gyorsan csak tudtak, menekültek haza, és csak másnap voltak hajlandóak beszélni róla, hogy mit láttak. Egymás szavába vágva mesélték, miközben megállás nélkül hányták magukra a kereszteset, hogy a pajta fölött seprűnyélen lovagoltak a boszorkányok, és Örzse néni nevét kiabálták.

Igaz-e, nem-e, én azt nem tudhatom, azt ellenben biztos állíthatom, hogy Örzse néni halálával elvesztették pártfogójukat a házasságtörő asszonyok, többé nem akadt, aki e földi létükben feloldozást adott volna nekik, ha vétkeztek.

MELYIKET A KILENC KÖZÜL

Jókai Mór

Élt egyszer egy szegény csizmadia itt ebben a nagy Pestvárosban, aki semmiképpen sem tudott a mesterségéből meggazdagodni.

Nem azért, mintha az emberek összebeszéltek volna, hogy ezentúl ne viseljenek csizmát, nem is azért, mintha a magisztrátus megparancsolta volna, hogy ezentúl a csizmákat fele áron kell adni, munkát is jót csinált a jámbor, maguk a vevők panaszkodtak, hogy nem bírják elszagogatni, amit ő egyszer megvarr: volt is dolgoztatója elég, fizettek is becsülettel, egy sem szökött meg kifizetetlen árjegyzékkel, és János gazda mégis – mégis – nem tudott zöldágra jutni, ahogy németül mondják, sőt nemnéha közel volt hozzá, hogy akármiféle száraz ágat jónak találjon arra, hogy onnan nézegessen le. – Hanem persze ez csak szóbeszéd volt nála; János gazda igaz keresztyén ember volt, s keresztyén ember nem akasztja fel magát, akármiylen szorongatott állapotban legyen is.

Azért nem tudott tudniillik semmi gazdagságra jutni János mester, mert másfelől az Isten olyan különösen megáldotta, hogy minden esztendőben rendszerint született neki egy gyermeke, hol egy fiú, hogy egy leány, és az olyan egészséges volt, mint a makk.

– Ó, én uram Istenem! – sóhajtozék gyakran János mester minden újabb számnál, amint lón hat, lón hét, lón nyolc; mikor lesz már e hosszú sor után punctum? Egyszer azután eljőve a kilencedik; az asszony meghalt, és azután ott volt a punctum.

János mester egyedül maradt a kilenc gyermekkel a világon.

– Hej, sok van azzal mondva. Kettő, három már iskolába járt, egyet, kettőt járni kellett tanítani, másikat ölben hordozni, kit etetni, kinek pépet főzni; emezt öltöztetni, amazt megmosdatni és valamennyire keresni! Bizony, édes atyámfiai, ez nem csekély hivatal: próbálja csak meg valaki.

Mikor cipőt kellett szabni, egyszerre kilenc cipő! mikor kenyeret kellett szelni, egyszerre kilenc karéj! mikor ágyat kellett vetni, egyszerre az ajtótól az ablakig az egész szoba ágy, tömve, dugva apróbb, nagyobb, szöske, barna, emberforma fejekkel!

– Ó, én uram és Istenem, de megáldottál engemet; – sóhajtozék magában elégszer a jámbor kézműves, mikor éjfélén is túl ott ütötte a mustával a talpat a tőkénél, hogy ennyi lélek tésztét táplálhassa, s hurítgatta hol egyiket, hol másikat, aki álmában rosszul viselte magát. Kilenc biz ez, egész kerek kilences szám. No de hála érte az úristennek, még nincsen ok a panaszra; mind a kilenc egészséges, jó erkölcsű, szép is, jó is, épkezlábbal és gyomorral megáldva; s inkább kilenc darab kenyér, mint egy orvosos üveg, inkább kilenc ág egymás mellett, mint egy koporsó között; az úr Isten őrizzen meg tőle minden érzékeny apát, anyát, még akinek nyolc marad is, ha egyet elvesznek belőle.

Nem is volt János mester gyermekeinek semmiféle szándékuk a meghalásra; az már el volt végezten, hogy ők mind a kilenc keresztyéndolgozók magukat az életen, s nem engedik át helyüket senkinek; nem ártott azoknak sem az eső, sem a hó, sem a száraz kenyér.

Egy karácsonyestén János mester későn tért haza a nagy szaladgálásból, mindenféle kész munkákat vitt haza, kevés pénzecskét szedett be; ami ismét a mesterségéhez, meg a napi szükségek fedezésére kellett. Hazafelé futtában minden utcaszegleten látott aranyos, ezüstös báránykákkal, cukorbabákkal rakott asztalokat, amiket jámbor kofák árulgatnak olyan gyermekek számára, akik magukat jól viselik; meg is kérdik elébb, hogy a rossz gyermekeknek ne adjanak el belőle; János mester egy-egy helyen meg is állt: talán venni kellene belőle? micsoda? mind a kilencnek? Az sok volna. Egy-

nek vegyen? Hogy a többi azután irigykedjék rá. Nem; majd ad ő nekik más karácsonyi ajándékot, szépet is, jót is, ami el sem török, el sem kopik, s aminek valamenynyire örülhet, mégsem veheti el a másiktól.

– No gyerekek: egy, kettő, három, négy; mind itt vagytok, – szólt, hazaérkezve kilencfajú családjá körébe. – Tudjátok-e azt, hogy ma van karácsony estéje? Ünnepe am ez. Nagyon örvedetes ünnep. Ma este nem dolgozunk semmit, hanem örülünk valamennyien.

A gyerekek úgy örültek annak, hogy ma örülni kell, majd felvették a házat.

– Megálljatok csak, hát még ha megtanítalak benneteket arra a nagyon szép énekre, amit én tudok ám; erre a napra tartogattam, karácsonyi ajándéknak!

Az apróságok nagy zsvajjal kapaszkodtak apjuk ölébe, nyakába; majd lehúzták azért a szép énekért.

– No! mit mondtam! Ha jól viselitek magatokat. Aztán szépen sorba kell állni. Így ni, amelyik nagyobb, előbbre, amelyik kisebb, hátrább.

Úgy szépen sorba állította őket, mint az orgonasípokot. A két legkisebb az apa térdére és karjára jutott.

– Már most csendesség! Majd én előbb elénekelem: ti pedig majd aztán utánam.

Azzal komoly áhítatos képpel, levéve zöld sípkáját fejről, elkezdé János mester azt a szép hangzatos éneket, ami így kezdődik:

„Krisztus urunknak áldott születésén...”

A nagyobb fiúk és leánykák az első hallásra megtanulták a dallamot, több baj volt a kisebbekkel, azok mindig félrevitték a dalt, s ki-kimentek a taktusból, végre mindnyájan tudták azt, s az volt aztán a nagy öröm, mikor mind a kilenc egyszerre vékonyan és vékonyabban zengette azt a szép dalt, amit maguk az anyalok énekeltek azon az emlékezetes éjszakán, s talán még most is énekelnek, amidőn ilyen szép kilenc ártatlan lélek őszinte örömeinek harmóniás hangja kéri onnan felülről a visszhangot tőlük?

Bizonyára a gyermekek énekének örülnek ott fenn a mennyben.

Hanem annál kevésbé örülnek odafenn az első emeleten. Ott egy gazdag nőtelen úr lakik, egymaga kilenc szobában: egyikben ül, a másikban alszik, a harmadikban pipázik, a negyedikben ebédel; ki tudná, mire használja a többit?

Ennek sem felesége, sem gyermeke, hanem van annyi pénze, hogy maga sem tudja, mennyi?

Ez a gazdag úr éppen nyolcadik szobájában ült ez este, és azon gondolkozott, hogy miért nincs az ételnek íze? miért nincs a hirlapokban semmi érdekes? miért nincs e nagy szobákban elég levegő? miért nincs a ruganyos ágy-

ban csendes álmom? amidőn János mester földszinti szobájából elkezdett elébb lassan, aztán mindig erősebben hangzani föl hozzá ama vidámságra ösztönző ének.

Eleinte nem akart rá ügyelni, hogy majd vége szakad, hanem a mikor már tizedszer is újakezdtek, nem állhatta tovább a dolgot.

Összemorzsolta kialudt szivarát, s lement maga hálókabátban a csizmadia szállására.

Éppen végezték azok a verset, amint benyitott hozzájuk, s János mester egész tisztelettel kelt fel a nagy úr előtt háromlábú székéről.

– Kend János mester a csizmadia, ugye? – kérde tőle a gazdag úr.

– Igenis szolgálójára, nagyságos uram, parancsol egy pár fénymázás topánkát?

– Nem azért jöttem. De sok gyermeke van kendnek.

– Van biz, nagyságos uram, kicsiny is, nagy is. Sok száj, mikor évésre kerül a dolog.

– Még több száj, mikor énekelnek. Hallja kend, János mester, én kendet szerencsés emberre akarom tenni. Adjon nekem egyet ide a gyermekei közül, én azt fiammá fogadom, felneveltetem, eljár velem utazni külföldre, lesz belőle úr, a többieket is segítheti.

János mester szörnyű szemeket meresztett erre a mondásra; nagy szó volt az! egy gyermeket úrrá tenni. Kinek ne ütne ez szegyet a fejébe?

Hogyne adná? Persze, hogy odaadja! hiszen az nagy szerencse.

– No válasszon kend közölők hamar egyet; aztán menjünk. – János mester hozzáfogott a választáshoz:

– Ez a Sándorka. No ezt nem adom. Ez jól tanul; ebből papnak kell lenni; a második: ez leány, leány nem kell a nagyságos úrnak; a Ferencke: ez már segít nekem a mesterségben, enélkül nem lehetek el; a Jánoska: lám, lám, ez meg a nevemre van keresztelve, nem adhatom oda; a kis Józsi: ez meg egészen az anyja formája, mintha csak ötlet látnám, ez ne lenne többet a háznál? No most megint leány következik, ez semmi; azután itt van a Palika. Ez volt az anyjának legkedvesebbje; ő, szegény asszony, megfordulna a koporsójában, ha ezt idegennek adnám; no ez a kettő meg még nagyon kicsiny, mit csinálna velők a nagyságos úr?

Úgy járt, hogy már a végére ért, még sem tudott választani. Azután alulról kezdte felfelé; de csak az lett akkor is a vége, hogy ő bizony nem tudja melyiket adja oda, mert ő valamennyit szereti.

– No porontyok! válasszatok magatok; melyitek akar elmenni, nagy úr lenni, kocsiban járni? szóljatok no; álljon elő, aki akar.

A szegény csizmadia majd elfakadt már sírva, ahogy ezt mondta; a gyerekek azonban e biztatás alatt apródonként mind a háta mögé húzódtak; ki kezét,

ki lábát, ki bőrkötényét fogta meg apjának, úgy kapaszkodott bele, s bujt a nagy úr elől.

Utoljára János mester nem állhatta tovább, odaborult közéjük, átnyalabolta valamennyit, s elkezdett a fejükre sírni, azok pedig vele együtt.

– Nem lehet, nagyságos uram, nem lehet. Kérjen tőlem akármit a világon, de gyerekeimet egyiket sem adhatom senkinek, ha már az úr Isten nekem adta őket.

A gazdag úr azt mondta rá, hogy ő látta, hanem hát legalább annyit tegyen meg a kedvéért, hogy ne énekeljen többet gyermekeivel ide alatt, s fogadjon el tőle ezer pengőt ezért az áldozatért.

János mester soha még csak kimondva sem hallotta ezt a szót „ezer pengő”, és most a markába nyomva érzé.

A nagyságos úr megint felment a szobájába unatkozni, János mester pedig nagyot bámult azon az ismeretlen alakú ezer forintos banknótán, s azután elcsukta azt félelmesen ládjába, a kulcsot zsebébe tette és elhallgatott.

Hallgatott az apróság is. Nem volt szabad énekelni.

A nagyobb gyerekek mogorván kuporodtak le a székre, a kisebbeket csitítgatva, hogy nem szabad énekelni; a nagy úr odafenn meghallja.

Maga János mester hallgatva járt fel s alá a szobában, s gorbombán kergette el magától azt a kis porontyot, aki feleségének kedvence volt, mikor odament hozzá, s arra kérte, hogy tanítsa meg őt újra a szép énekre, mert már elfelejtette.

– Nem szabad énekelni.

Azután leült duzzogva a tőkéhez, elkezdett buzgón szabdalni; addig faragott, addig szabdalt, míg egyszer azon vette észre magát, hogy maga is elkezd dudolni: „Krisztus urunknak áldott születésén”.

Először a szájára ütött, hanem azután megharagudott, nagyot ütött a mustával a tőkére, kirugta maga alól a széket; kinyitotta a ládat, kivette az ezerforintost, s futott fel az emeletre a nagyságos úrhoz.

– Nagyságos jó uram! instálom alá, vegye vissza a pénzt, hadd ne legyen enyim, hadd énekeljek én, mikor nekem tetszik; mert az több ezer forintnál.

Azzal letette az asztalra a bankót s nyargalt vissza az övéihez, sorba csókolta valamennyit, sorba állította orgonasíp gyanánt, közéjük ült alacsony székére, s rákezdé tiszta szívből újra:

„Krisztus urunknak áldott születésén.”

S olyan-olyan jó kedvük volt, mintha övék volna az a nagy ház. Akié pedig volt az a nagy ház, nagy egyedül járt kilenc szobáján keresztül, s gondolkozott magában, hogy vajon mi örülni valót talál más ember ebben a nagy unalmas világban.

(1856) Forrás: mek.oszk.hu

ÚTON

(ballada)

Ott jöttem világra, s lettem azzá, aki vagyok; ott nőttem fel, ismertem minden falubélit, s amikor megemberesedtem, már engem is emlegettek hébe-hóba, beszédükbe szóttak, mert hiszen tettem már jót s rosszat, mint bárki más, vagy ha éppen tétlenkedni látszóttam, hát pusztán lételem nyugtázták a rólam ejtett szavak. Eljött az idő, amikor esténként én is közéjük ülhettem. Hallgattam történeteiket, amelyeket továbbadni érdemesnek tartottak: zimankók, háborúk történetét; figyeltem, mit mondanak régmúlt, szűk esztendőkről, élőkről s holtakról, jövő-menő idegenekről, tűzvészekről, leányanyákról... Szórol szóra megtanultam mindent, ültem a körben, elrendelt sorsomtól nyugalomba ringatva, és elképzelve, hogy egyszer én leszek az, akinek szavát isszák majd a hozzám hasonló legények.

De megbolondul néha az ember.

Miért keltem útra, máig sem tudom. Azon az éjjelen nem aludtam. Égő szemmel néztem a szoba árnyait. Hajnalodott, s olyannyira elcsendesedett a világ, hogy majd összeroppantam e csend alatt. Gondoltam volna kedvesemre, de azokban a percekben még a képét sem tudtam felidézni. Gondoltam volna a történetekre: egy sem jutott eszembe. Fullasztó némaság uralkodott, s kibíratatlan légszomj... Felkeltem, óvatosan, hogy zajt ne üssek. Fogtam néhány rongyomat, és elindultam, amerre pacsirta hangja szakította fel a hajnali csendet, ahol bíborra váltott már az ég.

Maradhattam volna, tudom, mint bárki más, jutott volna nekem is talpalatnyi hely, fedél, szeletnyi kenyér – de mire meggondolhattam volna magam, hét határon túl voltam már.

Éhezni keveset éheztem vándorlásom során, hálni is mindig tudtam hol, hiszen vannak jó emberek, sok a magányos szív, az üres ágy, sok az aprítani való fa, kigánézandó istálló, munka, amelyért jár egy falat kenyér, s pihenésre akad mindig szalmakazal, hús bokoralj, mindig érik valami gyümölcs, és sül valami az idegen kemencékben... Ahonnét – munkám végeztével, tarisznyám teltével – elbúcsúztam, ott másnap már a nevemre sem emlékeztek.

Így kell élni, biztattam magam, pillangó módra érinteni csupán ezt-azt, és tovalibbenni.

Néha persze alaposabban megnézett valaki: akadt olyan, aki feljelenített, a másik kirabolt, s előfordult, hogy – urambocsá! – valaki a vállamra tette a kezét, a szemembe nézett, és feleségül kínálta vénecke lányát... Hát persze. Sok szép, komoly lányt láttam, takaros házat, teli kamrát... Sok apával borozgattam alkonyattól késő éjjelig. Ó, a lányok, akik lámpást gyújtottak asztalunk fölött, s vacsorát melegítettek...!

Ám az óarany színű borban megtört a fény, és néma rosszkedv süllyedt kábán a pohár fenekére. Később, a vendégszobában, rendre álmatlanul hanykolódtam a fullasztó sötétben, vagy faltól falig mértem lépteimmel a szűk teret. A falakon túl lerészegedett apák horkoltak, lányok sírtak, mindenhol egyformán, reménytelenül. Hosszú éjszakák... Mégis mindig megvirradt, s eljött az alkalom a bőséges reggelit megköszönve odébbállni. Ilyenkor mit hagytam hátra, nem tudom...

Nem jó így élni, gondoltam. Vágyaikkal hogy bearanyoznának, de komor, nyughatatlan lényem rozsdálló váza átüt e leheletnyi mázon... Tovább, tovább, csak el innét...!

Nem panaszkodtam. Másnak sem volt rossz szava rám. Nem mondhatom ugyan, hogy érkeztemre felragyogott valahol a nap, kifényesedtek az orcák, édes, vérbő ajkak csillantak, ám itt-ott azért rózsállott egy-egy arc, pihegett egy-egy forró mell, megpihent homlokomon egy-egy szelíd tekintet, s itt-ott talán még emlékeimet is őrizte valaki, ha csak addig is, mint a feliasztott nyúl fészke az állat melegét.

Sokszor szögre akaszthattam volna tarisznyámat, hogy késemmel én oszszam immár a kenyeret. Csupán szólnom kellett volna néhány jó szót, hangommal elűzni a szobák, szívek csendjét, a faliórák csontszáraz ketyegését, a szű percegését, amely, mint a fájdalom, minden pillanatban jelen volt közöttünk. Hosszú utamon azonban elhagytak a szavak. Kikoptak belőlem. Nem volt mit mondanom. Elmentem inkább, búcsú nélkül is akár, s csak messze, az éjféli dűlőúton térdeltem le, és üvöltöttem, mint aki megveszett. Hát emberből vagyok én...?! – kérdeztem a holdtól, a sötét lomboktól, az út porától, amelyet végül már a számba tömtem... A langyos, lisztes por... Ismerem a por ízét – csak ezt mondhattam volna, amikor elem tetet valaki ebéd után a kancsót. – Ismerem a port, amely elfojtja az üvöltést, ismerem az üvöltést...!

Hát persze. Mindenki ismeri a magátét. A másé csak édes szó-sziruppal kell, hasas mondatok hasába rejtve, leleményes álcában... Tovább, tovább innét...! Illendően elköszönni, mondani még persze ezt-azt, dicsérni kertét, konyhát, lovat, helyére tenni még egy leszakadt kerítéslécet, azután biccenteni, hátat fordítani: isten veletek!

Egyszer csak hazaértem. Hogyan lehetséges? Hurkot vet talán, és magába tér vissza minden út?

Csodálkoztam csak, öröm és bánat nélkül, amikor, feltekintvén, ráismertem a faluszéli kútra. Vályúja felett aranyló délelőtt őrizte a reggel ott itatott tehének fanyar-meleg szagát, s a kávaról szitakötő rebent fel rávetülő árnyékomtól. A vödör fölé hajoltam: duzzadt, kialvatlan arcom képe akárha az égből hullott volna a sötétlő vízre. Rémulten néztem szembe magammal.

– Ha megjöttél, hát megjöttél... – mondta este egy az öregek közül. Éppen hogy csak végigmértek, s már el is fordultak. Egy idegenről beszéltek. Néven nevezték, furcsállották, hogy nem ismerem.

– Úton voltam – mondtam –, mindenféle történhetett, sokan jártak-keltek azóta e vidéken, honnan is ismerhetném?

– Igaz is... Hisz csak ma jött meg ő is, hírt hozott messzi vidékekről. Derék ember!

– Honnan tudják? Hiszen ha ma jött...

– Nem érted te ezt, fiam! – legyintett az öreg. – Sokáig voltál el közülünk... No, aztán mit végeztél?

Nem feleltem. Mit is mondhattam volna? Szótlatlanul néztem, János bácsi kutyája hogyan fúrja mohó orrát a földön heverő tarisznyámba: prűszkölt, majd csalódottan elkullogott. Felálltam.

– Hol van az az ember?

– Nálunk – szolt mögöttem valaki. Márta volt az. – Hozzánk tért be, vízért, éjjelre szállásért. Mari nénémától most viszek orbáncfűolajat: csupa seb lábára. Te is megjöttél? – ejtette puha, meleg kezét ökölbe szorult kezemre. – Gyere...

Belém karolt. Elsétáltunk a sötét kertek alatt csörgedező érig, s aztán csak álltunk ott, szótlatlanul, hallgattuk a csobogást, békanászt.

– Mit hoztál nekem? – törte meg a csendet.

– Semmit.

– Miért mentél hát el?

– Nem tudom...

– Jól van... – suttogetta. – Jó éjszakát! – és zaklatott léptei elenyésztek a sűrűsödő éjben.

Csak a víz locsogott, csak a békák cuppogtak; valahol felsírt egy nyúl, bagoly karmaiban talán, s itt is, ott is felugattak a kutyák.

Visszaindultam. Szülőházam előtt megálltam kicsit: a léckerítés mögött nem mozdult semmi. Csukott ablakok villantották rám a holdfényt. Továbbmentem, oda, honnan még sápadt lámpavilág csordogált: Márta ablakához. Az üvegre tapadtam, mint egy kiterjesztett szárnyú, fekete pillangó.

Az idegen az asztalnál ült, vacsorázott. Hosszú haját füle mögé simította, a tál fölé hajolt, szájához emelt egy kanál kását, aztán egy falat halat, majd újra kását. Márta a tűzhelynél ült, ölében összekulcsolt kézzel, tekintetét az idegenen pihentette. Amikor rájuk törttem az ajtót, és késsel a kezemben az asztalhoz rontottam, e szívdobbanásnyi idő alatt láttam, amit soha nem feledek már: hogyan változik Márta szemében, hogyan izzik fel az addig szelíd fény, hogyan lobban fel a rémület lángja... A férfi nem védekezett. Némán bukott a padlóra. Fehér ingén éppen csak nyiladoztak még a vér sötét szirmai, amikor kihátráltam a szobából. Márta sikolya lökött az utcára. Futásom zajára veszett ugatással feleltek a kutyák, de az itatóhoz érve már csak egy-egy vakkantás tépte fel ismételtlen a csend leplét.

A kést a kútba dobtam. Megmosakodtam, hús vizet locsoltam arcomra, újra és újra... Ittam is, bőségesen. Víz sem kívántam azóta... két napja pedig, hogy az országúton vagyok. Ételért sem álltam meg: visznek csak, visznek fásult lábaim.

Pihenni csak az imént pihentem, míg félrehúzódtam egy gyászmenet elől, s kezemben kalappal vártam, hogy elhaladjon a halottas kocsi. Egy öregasszony mormolta a koporsó mögött: jöjjön el a Te országod, legyen meg a Te akaratod... Rám pillantott. Elhallgatott.

– Ámen...! – suttogetta.

BOLOND TATÁRY

Herczeg Ferenc

Egy pár esztendővel ezelőtt történt, éppen karácsony napján, hogy Dunamostor község behavazott főutcáján egy furcsa külsejű és még furcsább viselkedésű úriember jelent meg. Elszánt és gögös arcú ember volt. Szemében haragos, sötét tűz lobogott. Különös szabású, de elegáns téli vadászruhát viselt. Kezében sárga kis bőrtáskát hozott.

Senki sem tudta, honnan cseppent ide az idegen. Elvezettette magát a község-házára és parancsoló hangon rárivallt a bíróra, hogy vitesse át csónakon Dunafüzesre, amely falu szemben fekszik Monostorral, a folyam másik partján. Ez azonban képtelen kívánság volt, a Dunán javában zajlott a jég és a faluban nem akadt halászember, aki egy pár forint kedvéért kockára tette volna életét. Az úr ekkor nagy haragra gerjedt. Mérgeiben nemcsak a paraszt bírót, hanem a jegyzőt is tegezte.

– Miféle hitvány nép lakik ebben a faluban? Hát magyarok vagytok ti? Hát férfiak vagytok, hogy annyira féltitek a rongyos életeteket?

A derék monostoriak nem tudtak erre mit válaszolni.

– Kit tiszteljünk az úrban? – kérdezte végül a bíró.

– Tatáry vagyk! Tatáry Gida!

– A bolond Tatáry? – szaladt ki önkéntelenül a jegyző száján.

Az idegen félelmetesen kacagott.

– Igenis, a bolond Tatáry! A dunafüzesi földesúr! Most már tudjátok a nevetem és azt is tudjátok, hogy a bolond Tatáry mindig meg szokta tenni azt, amit egyszer a fejébe vesz... Én a fejembe vettem, hogy ma átevezek a zajló Dunán és át is fogok evezni...

A szíves olvasó bizonyára ugyancsak ismeri a Tatáry nevét. Minden újságolvasó ismeri, mert hiszen esztendőkönn át a lapok állandó rovatot vezettek Tatáry viselt dolgairól. A cikkek rendszeren így kezdődtek:

A vakmerő bravúrjairól ismert magyar sportember...

Ő volt az, aki egyszer párbajra hívatta egy dragonyosrezd egész tisztikarát, az ezredestől a kadétig, mivel a faluján átvonuló ezred elég kíméletlenül feltrombitálta őt hajnali álmából. Egyszer meg beszállt a margitszigeti helyi hajóba és mivel a gőzös Óbudára ment, Tatárynak pedig az Akadémia téren volt sürgős dolga, revolverrel a kezében arra kényszerítette a kapitányt, hogy forduljon vissza a Duna közepén. Több esztendővel ezelőtt perbe keveredett Dunafüzes községével, akkor felfegyverezte béreseit, rohammal elfoglalta a falut és kitűzte családi lobogóját a faluházára.

Gondolom, ugyanabban az esztendőben történt, hogy a lapok nyílttéri rovatában – nem tudom már, mi okból – legyá-vázta az európai vívóbajnokok szövetségének összes tagjait. Hogy a vendéglőben hangosan viselkedőket revolverlövésekkel szokta ildomoságra inteni, hogy a gyorsvonaton meg szokta hűzni a vészféket, ha valamelyik nevezetlen útítársa levetette a kabátját, vagy a csizmáját, hogy specialista megvadult lovak megfékezésében, aszfaltbetyárok megalázásában és mindennemű árvíz- és tűzvészügyekben, azt minden gyerek tudja.

A bolond Tatáry nevének olyanféle félelmetes hangzása volt, mint a tigris

vagy a dinamit szónak. Nem lehet tehát csodálkozni, hogy a jámbor monostoriak nem igen örültek a vendégüknek. Tatáry közben pattogva és fenyegetőzve járt fel-alá a folyam partján.

– Tudjátok, mi van ebben a szatyorbán? – rikácsolta, miközben meglóbálta kezében a sárga bőrtáskát. – Melinit. Azért szereztem, hogy felrobbantsam a dunafüzesi hegyet, mely elzárja házam előtt a kilátást... Ha méregbe hoztok, hát a levegőbe röpítem az egész falutokat! Ilyen pernahajder-fészek nem is érdemli meg, hogy rajta legyen Magyarország mappáján!

Miközben Tatáry így garázdálkodott, egy úriember közeledett a behavazott monostori nyaralók felől. Az újonnan érkezett is elég feltűnő alak volt. A csikorgó hidegben könnyű selyemsapkát és nyári ruhát viselt. Kabátja nyitva volt, mellény nem is volt rajta. Melle olyan domború volt, mint a kazán. Hosszú gémynyakán kötélvastagságú inak feszültek. Kopaszra nyírott feje alig volt nagyobb két összetett férfiökölnél. Zárkózott, komor és szögletes arcából két parányi, szúrós szem csillogott elő. Idősebb ember volt már, de azért oly keményen és peckesen mozgott, mintha acélrugók tartanák össze tagjait.

– Ez az úr akar általmenni a Dunán? – kérdezte az újonnan érkezett. – Majd én általviszem!

Tatáry, akinek életbölcssége a nil admirari elvében összpontosult, fagyosan bölintott a fejével. A halászok pedig sietve vízre eresztettek egy bárkát, azután evezőket meg csáklját hoztak.

– Mehetünk!

Tatáry még jóformán el sem helyezkedett az ülésen, mikor a gémynyakú már nekifeszült a csákljának és belelődította a csónakot a jégtáblák közé. A bárka minden bordája megroppant, Tatáry megingott helyén és jeges vizet törült le arcáról... A kopaszfejű ott állott a hajó farán és szinte démoni erővel hajtotta előre a bárkát. Most elkapta őket az ár és sodorva vitte tovább. Már vagy százlépésnyire lehettek a parttól...

– Hohó! – kiáltotta Tatáry – hiszen maga engem lefelé visz? Így Malomszegre jutunk, nem Füzesre.

A gémynyakú nem válaszolt, hanem letette a csáklját és levetette a kabátját. Talán melege volt a kriminális téli időben. Kabátját gondosan összehajtogatta, majd kivette kurta matrózpipáját és rágyújtott. Aztán nyugodtan szembeült Tatáryval. Az meg növekedő haraggal nézte minden mozdulatát.

– Megbolondult maga? – fakadt ki végül türelmetlenül. – Hiszen így leúsztatunk a Vaskapuig.

A másik megint nem válaszolt, csak egy hatalmas füstmacsokát fújta Tatáry szeme közé.

– Hallja, velem ne packázzon – pattant fel helyéről Tatáry. – Tudja, hogy ki vagyok? Tatáry vagyok, Tatáry Dunafüzesről.

A másik ekkor kivette szájából a pipát és nyájas mosollyal mondta:

– Téged is bolondnak mondanak az emberek? Akkor az én emberem vagy. Engem hét esztendeig tartottak fogva a Lipótmezőn. Az éjjel azonban kiszabadultam.

Tatáry meghökkenve mérte végig az idegent.

– Hét évig volt a Lipótmezőn? Hiszen jó révészt választottam!

– Holtomig ott fogtak volna a nyomorultak, ha az elmúlt éjjel meg nem fojtom az ápolót és el nem vágom a doktor torkát...

– A torkát?

– Megérdemlik ezt a kis büntetést! A jövő tavasszal megkegyelmeznek nekik, akkor kiásom őket és újra föltámasztom mind a kettőt.

A gémynyakú ekkor fölkelt és magasztos hangon mondta:

– Mert én Sajtár vagyok, a vizek istene. Húszezer esztendővel ezelőtt születtem és még húszezer évig élhetnék, ha a gaz Csám-Páz, a felhőisten nem üldözne... Ő vesztegette meg a doktorokat is.

Tatáry kezdte magát igen furcsán érezni. Ez az ember sült bolond, láthatóan a veszedelmes fajtából...

A vizek istene most hangosan felkacagott.

– Hehe! Most végleg kiszabadulok Csám-Páz kezéből! Tudod, hogyan? A víz alá merülök és megfagyok. A tavasszal, ha enged a jég, én is felolvadok... Nyáron nincs hatalma fölöttem a felhőistennek. Én már húszezer év óta mindig a jég közt telelek... Ennek köszönhetem erőmet. Hét évvel ezelőtt akkor fogtak el Csám-Páz pribékjei, amikor éppen a Dunába akartam menekülni...

A bolond ember megint felugrott.

– Vetkőzz le! – kiáltotta dörgő hangon.

– Minek? – kérdezte Tatáry.

– Magammal vislek a Dunába. Majd meglátod, milyen kellemes téli álom esik a jég alatt! A tavasszal felkeltelek. Húszezer évig fogsz élni velem együtt!

Az örült nekivetette magát a csónak falának és erősen himbálni kezdte.

– Ülj le tüstént! – kiáltotta Tatáry. – Ülj le, vagy hozzád vágom a melinites táskát!

– Ide vele! – ujjongott Sajtár, a vizek istene. – Ide vele, hiszen én nemcsak a víz, hanem a tűz istene is vagyok! Semmit sem szeretek annyira, mint a lobogó lángot, a robbanó puskaport! Hát még a dinamitot, a melinitet! Tartsad a táskát, majd én ráütök a csákljával!

Tatáry ijedten rejtette a melinitet az ülése alá. Ezzel a futóbolonddal nem lehet bírni. Ha nála volna a revolvere, akkor lelőhetné... De nincs nála semmi fegyver, csak egy körömvágó bicska! Azt mondják azonban, a legdühösebb bolondon is ki lehet fogni ravaszúsággal... Meg kell próbálni.

– Sajtár, te hatalmas isten, örülök, hogy szerencsém lehet hozzád! – mondta Tatáry édes fuvola-hangon. – És boldog vagyok, hogy magaddal akarsz vinni hullám-birodalmadba! Hidd el, évek óta nincs is más vágyam, mint hogy egyszer egy telet a Duna jege alatt tölthessek... Álmodozva úsztatni a hűvös jégtáblák alatt, vidám halacsok társaságában, mily nagyszerű lehet!

– Nos, akkor gyerünk! – mondta jókedvűen Sajtár isten, miközben a ladik párkányára lépett.

– Eredj előre, majd én rögtön követlek! – biztatta mosolyogva Tatáry.

Erre az örült is elmosolyodott.

– Tatáry, te be akarsz csapni! Nem szégyenled magadat, egy istennel így komiszkodni? Ha istenfélő ember vol-

nál, akkor alázattal követné parancsamat... Én pedig azt parancsolom, hogy gyerünk együtt... Legcélszerűbb lesz, ha megfogom a torkodat és felfordítom a csónakot. Nem gondold?

Az örült a karmaival Tatáry toroka után kapkodott.

– Nagyon helyes! – örvendezett Tatáry, miközben sápadt arccal meghátrált.

Aztán egyszerre a homlokára ütött.

– Ni! – mondta – milyen feledékeny is vagyok! Hiszen nekem egy percre haza kell még ugranom, hogy a gazdaszonym ne várjon hiába a vacsorával... Hatalmas isten, kérlek, menjünk tán mégis Dunafüzesre! Te megvárhatsz a csónakban, én egy percre beugrom a kastélyba, de aztán rögtön visszajövök... Meglátod, rögtön visszajövök!

A bolond ember elkomorodva rázta fejét.

– Ejnye, ejnye, a te viselkedésed nagyon gyanús! Te lóvá akarsz tenni ilyen hatalmas istent? Te nem lehetsz közönséges ember! Talán csak nem te vagy a kakasember? Tízezer esztendővel ezelőtt megjósolták nekem, hogy majd eljövend a hatalmas kakasember, kinek vak engedelmességgel tartozom... Mondd meg őszintén, nem te vagy a kakasember?

– Megfogtalak, bolond! – ujjongott magában Tatáry. Azzal fölkelt a helyéről és magasztos hangon monda:

– Te mondad, én vagyok a hatalmas kakasember!

– Hát akkor kukorékolj!

Tatáry kukorékolta és azt mondta:

– Most már tudod, ki vagyok. Parancsolom tehát, hogy vigyél Dunafüzesre! Az örült engedelmesen kezébe vette a csáklját és a part felé irányította a csónakot. Közbe félénk tisztelettel sandított Tatáry felé:

– Ha te vagy a hatalmas kakasember, akkor hadd halljam mennyei hangodat!

– Hiszen ha csak ez kell neked! – gondolta Tatáry.

A dunafüzesi parton összecsdültek az emberek. Valami nagyon furcsa dolgot láttak. Csónak közeledett a jégzajlásán át, a csónak orrán egy ingujjra vetkőzött ember állott, a farán pedig egy másik ember, aki szakadatlanul kukorékolta, közben ég felé emelte orrát és a két karjával csapkodott, mint kakas a szárnyával...

Mikor már elérték a partot, Tatáry egyszerre abbahagyta a kukorékolást és egy hatalmas ugrással künn termett a parti jégen. Akkor tekintett csak vissza, mikor már fenn volt a töltésen.

A bolond éppen újra tömte a pipáját. Mikor farkasszemet nézett Tatáryval, a furcsa merev arcán különös mosoly vonyult végig. Most udvariasan megemelte sapkáját és így szólt:

– Engedje meg, Tatáry úr, hogy most már komolyan bemutassam magamat. Rankó Benő nyugdíjas sorhajóhadnagy vagyok... Azért hoztam önt át a Dunán, mert meg akartam győzni, hogy akadhhat ember, aki még jobban szimulálja a bolondot, mint ön!

Szólt és csáklója után nyúlva, eltaszította csónakját a parttól...

A párbaj, mely harmadnapra a két úriember közt lefolyt, sokkal ártatlannabb lefolyású volt, semhogy érdemes volna részletesebben megemlékezni róla.

(1905)

Forrás: mek.oszk.hu

EGY HAMVAIBÓL TÉPETT SZÁRNYÚ FÖNIXMADÁRKÉNT ÚJRAÉLESZTETT MÁSIK, ISMERETLEN CSÁTH!

Jódal Rózsa

Lovas Ildikó *Amikor Isten hasba rúg* című regényéről

Az 1967-ben Szabadkán született Lovas Ildikó József Attila-, Szirmai Károly- és még számtalan más díjas vajdasági magyar írónak, kritikusként, műfordítónak és szerkesztőnek eddig három novelláskötete, egy prózakötete és öt regénye látott napvilágot. Az idén a Forum kiadásában jelent meg a hatodik, szerintem eddigi legjobb regénye. Talán élete fő műve. Habár ezt egy élete legtermékenyebb éveit taposó alkotó esetében nehéz megjósolni. Elvégre a jövőben írhat még jobbat is...

Lovas Ildikó *Amikor Isten hasba rúg* című regénye fenekestül felforgatja majd az olvasónak eddigi, Brenner Józsefről, illetve Csáth Gézaról alkotott véleményét. A sikeres, oly sokoldalú, egyszerre zeneszerzői, zeneesztétai, írói, festői, kísérletező szakorvosi ambícióktól fűtött, nőfaló, mérhetetlen számú koituszáról naplót vezető, a kábítószeres „jóvoltából” egyszerre „több trillió” életet megélt „Wunderkind”, akinek csodásan alakuló karrierjét az olvasó agyába beszüremkedő elérhető művek, adatok, hírforrások szerint csak az immár megfégezhetetlen, kontrollálhatatlan kábítószer-fogyasztás dönti látványosan romba – váratlanul teljesen új megvilágításba kerül. Élete mintha a szemünk előtt váratlanul 180 fokos fordulatot venne! Mintha nem is egy és ugyanaz a sors bontakozna ki!

Az író okosan és jó megfontolásból persze már alcímül is a *Rekonstrukció* kifejezést választja. Mert szent igaz, hogy Lovas Ildikó hosszú évek során át tanulmányozta a Csáth-műveket és a Csáth-életrajtot. Erről bizonyosságot tett már a 2008-ban *Spanyol menyasszony* címmel megjelent regényében, amelynek nagy sikerű színpadi változatát a szabadkai Kosztolányi Dezső Színházban is láthattuk. A *Spanyol menyasszony* első része inkább énregény, a második része pedig a sokkal sikerültebb, „ütősebb”, véres és kemény megfogalmazású, mozgalmas, pszichológusi/pszichiáteri elemzéseket is megkockáztató, bevetően a Géza–Olga gyöttrődőn elhúzódó leszámolás megörökítése. A házaspár „végjátéka”, amelyben az egyre elborulóbb agyú, meghasonlott

férj krétával jelöli meg a kört, amelyen belül a felesége még mozoghat, székhöz köti, számtalan módon, testileg/lelkileg kínozza, bántalmazza, s végül végez vele. Megrázó könyv ez a javából.

Az *Amikor Isten hasba rúg* című regényének megírása előtt Lovas Ildikó tovább folytatta Csáth-kutatásait. Ő ugyan csak a „Kisolgának”, Székely Endréné Brenner, később Csáth Olgának, Csáthék lányának 1997-ben Kelevéz Ágnes számára adott interjúja felhasználását említi, de ennél nyilván sokkal többről van szó. A Brenner és a Kosztolányi családról annyi új adatot, fontos részletet tudunk meg, amely csak hosszú és fáradságot nem ismerő kutatás eredménye lehet. No meg persze a fantáziáé, a megérzéseké. Mennyi a valós tény, s mennyi az írói képzelet és empatikus beleélés? Talán majd az is kiderül.

Új regényéhez érdekes és sikeres formát választott. Ő maga és a könyvét méltatók is párbeszédesebb regénynek nevezik, de szerintem inkább súlyos, belülről fakadó vallomásokról, nagyon mélyről, a lélek legmélyéről „felszakadó” önvallomások sorozatáról, állandó váltakozásáról, egymás mellett való felvonultatásáról van benne szó, amelyekre nincs, nem is lehet (konkrét) válasz. Esetleg csak a felépítésnek, csoportosításnak köszönhetően annak látszó. Valóságos rövidebb-hosszabb, olykor többoldalas, mélylélektani töltésű, tragikus felhangú kis monodráma-szerűségek váltogatják egymást, amelyeknek a gyakori, szándékos mondat- és helyzetismétlések bizonyos állandó belső lüktetést kölcsönöznek, s még drámaibbá varázsolják. Az író négy szereplőt, vallomástevőt beszéltet. Engem egy kicsit zavart, hogy megnevezésük nem egységes. Ifj. Brenner József, illetve Csáth Géza három néven szerepel: Gyerek, Fiú, Apa. Ő mindenkor jól fel is ismerhető, hiszen csak a korát, családi helyzetét variálja a névváltoztatás. Az viszont, hogy Brenner Józsefné született Decsy Etelka hol Anya, hol Nagymama néven szerepel, felesleges, az pedig, hogy Csáth Gézáé született Jónás Olga is Anyaként

szólal meg, méghozzá sűrűn váltakozva a másik, az Etelka Anyával, nagyon zavaró. Persze a szövegből egy idő után rá lehet jönni, ki beszél, panaszkodik, emlékezik, jajong éppen szívet-tépően, de az olvasó szempontjából célravezetőbb lett volna valami más megoldás. Például, mondjuk Anya I. és Anya II. vagy valami hasonló. Kisolga is hol Kisolgaként szólal meg, hol Lányként. Hiszen megértem én az író szempontját: mivel a legtöbb esetben valós eseményeket rögzít, ám ezeket fiktív, csak megérzéseken, írói látóki áthallásokon alapulókkal variálja, nem merete, nem akarta mindig Kisolga néven szerepeltetni. Akkor is. Ezt a sokféle nevet elég lett volna csak az első oldalon, mint afféle eligazítást vagy „szereposztást” feltüntetni, a szövegben viszont egységesíteni. Ám ez tényleg csupán formai kérdés, kár ennél tovább elidőzni mellette.

A regény hét részből, fejezetből, „jelenetből” áll, s tulajdonképpen bizonyos időrendiséget is sugall, legalábbis Kisolga fejbe kólintó „megfajlásával” mintegy lezárva a rengeteg, sokáig nyitottnak látszó kérdéskört.

Megrázó a korán elhunyt Brenner édesanyja és a fia közti elemi erejű tartozás érzésének kivetítése, amelyben a kifelé sandító fényérzékeny bal szem (először olvastam róla, hogy Csáth kancsal lett volna) szerelmesen tapadt születésének vágyott helyére, ahová üzőtségében legszívesebben sokszor visszabújt volna. Potyka szájáról is elragadtatottan áradozik az édesanyja, s javasolja, bajusszal takarja el majdan. S a számtalanszor hideg-lelősen elismételt jóslat: szénásszekéren viszik ki majdan a városból az ő szerelmes Józsikáját! S a mardosó büntudat, hogy elhagyta! Nem lett volna szabad olyan korán meghalnia, s magára hagynia imádott Józsikáját, aki „két embernek” született!

Szinte ősasszonyi a Feleség ragaszkodása, teljes önfeladása. „Puccinija nem nyerte meg a Greguss-díjat, a jól fizető állást sem kapta meg, színdarabját a Vígyszínház visszautasította, tanára magára hagyta, elfordult tőle a gyönyörű, vállveregető város. Én betakartam a hajammal. Betakartattam. Nem kérdeztem, nem válaszoltam. Szőnyeg voltam, hogy lépkedjen rajtam. A föld voltam, ami megtartotta. Rabszolgája voltam, akinek nincs hova mennie tőle, mert hozzá igyekezett. (...) Nekem egyetlen gondolatn függött az életem, őrajta. Ötven levelet írtam hozzá. Talán többet, talán kevesebbet. De mindegyikben csak ő volt. Meg én is voltam, mint eszköz, mint papír és toll, mint egy anya, aki megpróbálja levenni róla azt a nagy, fekete fedőt, amit rája borítottak, hogy ne lássák, hogy ő ne lásson, hogy fulladjon bele saját mocskába. Mocsoknak látták az életét.” S a feleség felismeréses félelmei és megvédeni akarása: „Talán a rémültség. Ami nem engedte el. Magához szorította. Rémültség az élettől. Rémültség a haláltól. Rémültség attól, hogy a lányoknál nem állt fel. Rémültség attól, hogy nem állt fel, mert homoszexuális. Rémültség attól,

hogy halott anyjával hálna, azért nem állt fel. Rémültség attól, hogy csak impotens, minden magyarázat híján. Rémültség attól, hogy okos és szép lányok, öreg szerkesztők szabad szellemű lányai megkedvelik, aztán kevesnek, vidékiesnek találják. Rémültség attól, hogy elegendőnek találják, de neki nem lesz ehhez elegendő pénze. Rémültség attól, hogy semmire sem lesz elegendő pénze. Rémültség attól, hogy férfiként nem becsüli az apja. Rémültség attól, hogy ő nem becsüli az apját, mert egy amatőr, puha pöcs. (...) Rémültség a betegségtől. Rémültség a haláltól. (...) Vonító, tobzódó, minden oldalról és minden okból támadó rémültség. És nem vagyok ott, hogy átöljem, hajammal betakarjam, míg elmúlik a roham, az élet lázgörce. És mindig újra.”

Az az érzésem, mintha a három erőteljes és számtalan oldalról, szemszögből megvilágított, gyakran felfokozottan szenvedélyes női vallomás mellett, között, maga Csáth Géza ritkábban szólalna meg. Akkor azonban drámai erővel. Ezúttal csak egy apai büszkeségét megcsillogtató idézettel élek: „Azonban visszatarok kislányunkra, súlya 3300 gm. Ez rendes közép súly. Én se voltam nagy csecsemő. Igen szép hosszú ujjai vannak az édes kis – Olgának (más néven Rutuszkának, Maguskának), aki rendkívül muzikális. Sirt »G«-ből. Én erre hegedültem Fist – Erre ő lecsúszott akaratlanul »Fis«-re, majd F-re. Utánam jött a hanggal, mert érzéke, ösztöne van reá, és a hangbeidegzést örökölte tőlem.” S néhány mondat, amely rávilágít arra, mekkorát tévedett, amikor Kosztolányiban látta a legigazabb barátot, a harcostársat, a Mindent, aki majd utólag gondosan feldolgozza és a világ elé tárja mindazt, amire ő, a halál szelét érző szegény, beteg ember már nem képes: „Az átdolgozást csakis Desiré végezze! Neki mondj el mindent chronologice. És a naplót gondos átolvasás után add ki neki. (...) Az összes neked szóló levelet, amiket halálom után kapni fogsz, olvastad el D.-vel. Neki mindenről kell tudni.” Nem sejtette, hogy éppen a legigazibbnak hitt barát fogja legelőször hátba döfni...

FOLYÓK FÖLÖTT

Bolyos Miklós

Kisolga magatartásában éppen az a legmegrázóbb, hogy olyan erős, hideg, megfontolt, szinte szenttelen tud lenni. Ilyenné nevelte az élet. „Nekem jó volt. Nekem minden jó volt. Nem hiányzik az, ami nincs.” Tőle tudjuk meg a legtöbb újdonságot. Azt, hogy nagybátyjának, a nőtlen, gyermektelen Brenner Dezső patikusnak köszönheti, hogy egyáltalán megmaradt. Ő nevelte fel, ő pénzelte, amíg csak saját lábára nem állhatott, férjhez nem ment, zenetanár-nő nem lett belőle. Először zárdában neveltette, ahol Kisolga jól érezte magát, s ahonnan vasárnaponként ebédre vitte a nagyapjához és annak második feleségéhez, a szépasszony Mostohához, ám amikor már nem bírta elviselni, hogy nem szólnak a kislányhoz, átnéznek rajta, félhangosan lezsidózzák, először Újvidéken, majd Pesten taníttatta, hogy magyarnak neveljék. Hideglelős felfedezés, amikor Kisolga arról számol be, hogy szülei halála után negyven évvel (!) egy hivatalos felszólításra reagálva hozza el neki zongoraművész és zeneszerző férje Szabadkáról az apai hagyatékot – kottákat, kéziratokat, feleségének dedikált könyveit –, amelyet egy huza-tos fészkerben, egy egérszaros vesszőkosárban „öriztek meg” a rokonok, s férje egy kofferbe begyömöszölve végre elhozza őket az egyetlen élő, közvetlen leszármazottnak, a feleségének! Elhozta neki a múltját, elhozta neki soha nem ismert szüleit. Borzongva terítették szét az ágyukon az ismeretlen kincseket. „Itt szortírozta aztán Dezsőapám. Rö-gyvest jött. Remegett, lángolt, csoportosított, jegyzetet írt, a margóra a keltezést, mindent lejegyzetelt, amire emlékezett. (...) Titokban elolvastam azt is, amiről nem akarta, hogy tudjak.” S az olvasó megdöbben a felismeréstől, hogy Kisolgának a család sosem említette azt, hogy az apja író volt, különleges, nagy tehetség! Mintha ők maguk sem akartak volna erről tudomást venni. Édesapja egy kicsit mindig is mintha féltékeny lett volna a fiára. Tanulásra biztatta, kívánta az előmenetelét, de csak annyira, hogy mindig az ő árnyékában maradjon. Pedig a felesége szerint is csak egy kisvárosi, joviális amatőr volt. S a második feleség, a Mostoha! Aki óvatos finomkodással, de elidegenítette férjét a saját gyerekeitől, s ahelyett, hogy azok karrierjét egyengette volna, az unokahúga opera-énekesnői karrierjét pénzeltette az öreggel, aki, sokak szerint, titokban szerelmes is volt a fiánál csak két évvel idősebb lányba. „Józsika” pedig, megalázkodón, reménytelenül egyre csak szeretetükért kuncsorogott. Titokban órákig a nagybácsival gyakorolt, hogy az apja születésnapján megrendezett nagy ünnepségen a hegedűjével ő is ott cincoghasson. Udvariasan megtapsolták, de sosem álltak ki érte. – Amikor utólag, nagy késéssel

végre híressé válik a Csáth név, Kisolga összehúzza a szemét: „Megdöbentett engem az a nagy felhajtás. Magamban mindig úgy gondoltam, semmi hisztéria. Azzal ugyanis előbbre nem jutunk. Mindig újra nekifutnak apámnak. Már nincs egy ép része. Agyonszurkálták szavaikkal. Magyarázataikkal. Szeretik a nevét használni. Éppen úgy, akár egy létrát. Dicsőségilétrát.” Amikor Szabadkán édesapjának szobrot állítanak, emléktáblát helyeznek el a szülői házára, utcát neveznek el róla, és megkösörözzük a sírját, Kisolgát is meghívják. Kalapban, zsabós blúzban, kesz-

Ősszel jelent meg a zentai Mécsvirág együttes *Folyók fölött* című lemeze. A formációnak immár a negyedik hanghordozójáról adhat hírt a krónikás, és ahogy az előző három alkalommal tehetné, most is megírhatja: egyedi gondolatfonalat szőttek, ezúttal huszonhét számban, egy korongra az alkotók. Énekelték ők már Radnóti verseit – valójában innen eredeztethető a név is, Mécsvirág –, meghallgathatja az érdeklődő a Fehér Ferenc költeményei nyomán született válogatásukat, valamint egy lemez erejéig eveztek már a népiesebb vizekre is. Ezúttal a vajdasági magyar kortárs költők művei jelentik a közös nevezőjét a Verebes Krnács Erika, Baráth Hajnal Anna és Zsoldos Ervin alkotta, idén fennállásának tizenötödik évfordulóját ünneplő kisegyüttes legújabb munkájának.

Radnóti Miklós 1943 augusztusában írt a mécsvirágról, amely az ősznek mintegy megjósolója, a borongós alkonyba hajtja virágát. Mit sem tudva erről a kicsike szegfűféléről, hasonló képek vonalai rajzolódtak bennem, kezemben tartva az idei vajdasági magyar hanghordozótermés egyedüli darabját. Végre beszámolhatok egy új lemezről, amely ennek a vidéknek a talajából sarjadt, napjaink nyakatekert és ellehetetlenülő helyzetének ellenére. Verseik olvasásával, tudom, egyre kevesebben foglalkoznak. Kortárs vajdasági magyar versek olvasásával pedig még kevesebben. Aki azonban lepergeti ezt a korongot, azzal most ezek közül huszonhét jön szembe, mutatva, sőt bizonyítva, hogy nemcsak léteznek és él ez a műfaj, de vannak, akik dalba foglalva tolmácsolják is.

A Mécsvirág vidékünk talán legtöbbet koncertező kisegyüttese. Erről azért is merek így nyilatkozni, mert például a *Folyók fölött* hanganyagával az iskolás korosztályt már megajándékozták, tájolva a legkisebb magyar közösségektől egészen a tömbö-kig, mint megtudtam, nyolcvanhat előadással. Így a megjelentetés folyamatának egyik része már korábban megvalósult. A stúdiózás és a hangrögzítés azonban az élő előadásnak bizonyos értelemben az ellentéte. A közönség azonnali visszajelzésének hiányában, a spontán hangulat szülte dinamikai finomságok nélkül az elszigetelt stúdióban kizárólag az emlékekből táplálkoznak. Első hallgatásra, amely egy egyórás autótúr során történt, az a benyomásom támadt, hogy ez akár élő felvétel is le-

hetne. Legkevésbé sem érződött az a bizonyítási kényszer, amelybe nagyon sok előadó akkor kerül, amikor a rögzített zeneszámok csak egy steril közegben, adott esetben papíron születtek meg, és nem kapták meg a közönség áldását vagy átkát. A tizenöt együtt eltöltött év, a szinte családdá összekovacsolódott kis csapat jellege és a felvételeket megelőző témérdek előadás tapasztalata – ez mind-mind áthallatszik.

A későbbiekben alkalmam adódott részleteiben is megismerkedni a lemezen elhangzó versekkel, illetve zenei anyaggal. Szembeötlő, sőt kétséget kizáró, hogy az összes elhangzó szám zenei nyelvezetében rokon egymással, még annak ellenére is, hogy közülük néhány, Verebes Ernő művei születésüktől fogva dallammal léteznek. Ettől függetlenül ezek is hangzásukban „mécsvirágosak”, ami jellemzi azt az irányt, amelyet az együttes követ, s amelyet az együtttestől évek óta meg is kap a nagyerdemű. Egy vers megzenésítéséhez olyan készség kell, amelyet évek hosszú gyakorlata során sajátít el az ember. A munkát lehet százféleképp csinálni, mégis mindig ugyanazon alapszik, s ez a költemény alapos megismerésén és a szöveg belső lüktetésének megérezésén át vezető út a kottapapírig. Idővel intim kapcsolattá érik, amelyből ezúttal az állandó, barokkos motorikával megszólaló, szőnyegszerűen kigördülő harmóniák születtek, amelyek játékosan követik a szöveg hangulatát és

annak minden nyilvánvaló és rejtett árnyékát. A gyakorta hármass lüktetésű ütemekben megálljt csak egy-egy hangsúlyozott gondolat int. Teszi ezt ez esetben az ütőhangszereknek is, amelyek egyébként a Mécsvirágban gyakran közreműködő Szerda László által szólnak meg. Az egymáshoz közel intonáló női és férfi énekhang keveset találkozik, de akkor okkal, egy-egy olyan szövevényes szakaszban, ahonnan már más út nincs is tovább, csak a feloldást, feloldozást hozó próza. Egy kis csibészi vonalat – ami még éppen jóleső – kapunk Szerda Árpádtól, aki szájharmonikájával fújja ezt bele. A hangszerek színének és kavalkádjának azonban itt még nincs vége, hiszen a stúdiómunka nyújtotta lehetőségek kiaknázását a szoprán saxofonon, klarinéton vagy tangóharmonikán a felvételre utólag rájátszott frázisok adják meg. Amikor másodjára hallgattam az egész lemezt, még tisztábbá vált a kép, mert úgy éreztem, amellet, hogy egyesével is megállják a helyüket a megénekelt versek, itt egy egészet is kapunk. Persze, besegít magának a korongnak a címe is. Sőt... olykor már szinte létfontosságú kérdések áradatát éreztem, amelyek egyenesen a hallgatónak szegeződnek. Éppen megválaszolva az elsőt, jött a következő, majd megint a következő. Beláttam én is: papírdobozomba nem zárkozhatok, fel sem gyűjthetem azt, marad a kiállás és a mindenki számára érthető módon való megválaszolás.

szé hasztalanul: „Én egy hétig hánytam akkor. Eltemettem a férjemet és eltemettem az apámat. Hetven évvel a halála után eltemettem. Nem csöndesen, nem gyászolva, hanem okádva. Megrohángálva és követelőzve, hogy zúzzák be az összes példányt, ne árusítsák. Nem tehetnek ilyet! Dehogynem tehetek. Nagy harcom volt az. Nem bánom, mert nincs mit szégyellnem.”

Nagy volumenű, feltáró erejű és újraértelmező szándékkal, nem a megszokott formában, hanem sajátos, a mondanivalóhoz szervesen, szinte élő szövetként tapadón íródott megrázó,

lebilincselő regény az *Amikor Isten hasba rúg*, négy kiválóan, mélylélektanilag alapossággal, empátiával és drámai erővel ábrázolt „főszereplővel” a „színen”, akik mellett koruk és társadalmuk is éles, hiteles, sokszínű „díszletet” alkot.

S ehhez az újraálmódott életrajzi regényhez az illusztrációkat – szintén az írónak köszönhetően – éppen Csáth Géza fellelt dédunokája, Czér Fanni festette!

* Elhangzott az Újvidéki Rádióban 2020. november 24-én.

„...DE BENN AZ ÉLET”

Desiré Life 2020

Az idén november 23. és 30. között ismét lezajlott az életünkbe immár több mint egy évtizede lendületet és lelkesedést hozó kortárs színházi fesztivál, amely az őszi kódok és a téli fagyok közötti lehángoló átmenetet teszi színesebbé, sőt izgalmassá és várakozással, találkozásokkal telivé.

Ilyenformán kezdődhetne egy hagyományos fesztiválbeszámoló, amely a tágabb értelemben vett régió legizgalmasabb és legprogresszívebb meghívott előadásait tekinti át, hogy tiszteljen a törekvés előtt, amely a kulturális haladás jegyében, nehézségeket nem ismerve hoz megannyi áldozatot értünk, a közönségért. Ám az ideai Desiré nemzetközi regionális kortárs színházi fesztivál, csakúgy mint maga a 2020-as év mindenestül, más volt, mint az eddigiek. A szervezőgárda valószínűleg nem véletlenül határozta meg a fesztivál mottójaként a legelemibb fogalmat, amit csak választhatott: *Life – Élet*. Most nyert csak igazán értelmet az előretekinő koncepció, az emberi és művészi kitarítás, amikor valóban a bőrünkre megy a játék.

A fesztivált megelőzően az utolsó pillanatig kétséges volt, hogy a kötelező egészségügyi korlátozások betartása mellett megtarthatják-e az előadás-sorozatot. A külvilág és a belföldi vezetőség kaotikus rendelkezései ellenére, illetve a pillanatnyi helyzet mérlegelése után több programbeli változtatást követően aztán mégis zöld utat kaptak a Desiré fesztivál előadásai. A Kosztolányi Dezső Színház és a Desiré Fesztivál igazgatója, Urbán András pedig köszöntőbeszédében kiemelte, hogy nemcsak a szervezőcsapatot tekinti hősnek, hanem azokat a nézőket is, akik az ismeretlen és sokszor rémisztő helyzet ellenére is a színházat, ergo az életet választották a félelemmel és a bezártsággal szemben. A nagy találkozások és beszél-

getések ugyan idén elmaradtak – leginkább csupán a maszkok takarásából fűrészoló tekintetek maradtak helyettük –, a jellegzetes desirés hangulat viszont, ha kissé távolságtartóan is, de adott volt. A nézőtér (az engedélyezett létszámban) minden alkalommal megtelt.

A fesztiválnyitó előadás, *A nézés költészete* (Urbán András rendezésében) ugyan a kényszerű programváltozások miatt került előadásra, ám visszafogott, lassan hömpölygő menete olyannyira illett a rendezvény hangulatához, mintha kifejezetten erre a rendkívüli alkalomra készült volna. A szereplők állandó némasága, illetve a számtalan behozott kellék líraian megkomponált elhelyezése mind olyan hatást keltettek, akárha korábbi, már megszűnt normalitásunkból válogatták volna össze őket. Letűnt színházi létünk relikviáiként, mint megrendítő emlékképek bukkantak fel a múlt művészi élményei közül. A Kosztolányi Színház színészcsapatának némajátékát Mezei Szilárd kifinomult, zenekarra komponált zenéje tette teljessé.

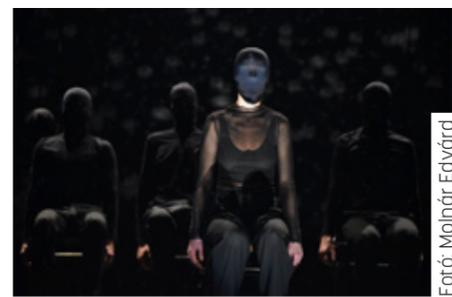
A később előadott produkciónak pedig szintén illeszkedtek a bezártság, a magány és az elidegenedettség szikár témáihoz. A Zombori Népszínház három színésznője, Biljana Keskenović, Ivana V. Jovanović és Milijana Makević előadásában, illetve Jana Maričić rendezésében láthatta a közönség Werner Schwab *Elnőkök* című darabját. Az 1994-ben elhunyt osztrák drámaíró édesanyja és barátnői bizalmas beszélgetései ihlették a dráma megírására. A háziasszonyok konyhai párbeszédéből fokozatosan bomlanak ki a női egyedüllét kínzó problémái és a családért vívott mindennapos harc sokszor kicsinyes játszmái. Miközben a színpadon elkészül az ebéd, az elszigeteltség állapotában is teljes életet mímelő asszonyok levetkőzik korlátaikat, majd kibontakoznak vágyálmaik. A feszültség egyre csak nö-

vekszik bennük és körülöttük, hogy végül lemeztelenedve, álarcuktól megszabadulva szembesítsék közönségüket a hétköznapok kietlenségével.

A fesztivál véletlenszerűen módosult repertoárja mögött az esetlegesség ellenére is kirajzolódott a szervezők művészi koncepciója, hiszen a fent említett fogalmak újra és újra kapcsolatba hozták a meghívott előadásokat egymással, ugyanakkor témáikkal utaltak a külvilág aktuális közérzetére is.

A belga születésű Jan Fabre a kortárs művészeti és színházi élet legsokoldalúbb és legizgalmasabb személyisége napjainkban. A képzőművészet, a tánc, a színház és a filmművészet területén egyaránt alkotó művész munkásságát leggyakrabban a megosztó és meghatározhatatlan jelzőkkel illetik kritikuskai. A Desiré fesztiválon való részvételét most mégis inkább a személye, mint művészete tette érdekessé, mivel a Belgrádi Nemzeti Színház művésze, Slobodan Bešić az *Éjszakai napló* című, naplóbejegyzésekből felépített monodrámáját adta elő. A komor hangulatú előadás során a rövid bejegyzések felfedik írójuk alkotói módszereit, sőt betekintést engednek Fabre legintimebb gondolataiba, érzéseibe, amelyek családjához, életéhez és a világhoz fűződnek. A több évtizedet felölelő jegyzetek mellőzték az időrendet, így az olykor destruktív szövegrészletek nem állítottak a közönség elé semmiféle naiv alkotói fejlődéstörténetet, inkább Slobodan Bešić erőteljes és koncentrált játéka által adtak képet egy kivételes művészi pálya és személyiség rejtett belső tereiről. A sóval elfedett játéktér és az egyetlen áttetsző íróasztalból álló díszlet egyaránt a külvilág sivárságára utalt, illetve a darab szereplőjét helyezte középpontba. Bešić pedig zseniálisan uralta a teret, érzékenyen, ugyanakkor energikusan megjelenítve a hétköznapinak semmiképpen sem nevezhető naplóbejegyzések íróját.

Mezei Zsófia

A nézés költészete

Fotó: Molnár Edvárd

A fesztivál zárónapján a magyarországi Látókép Ensemble három előadását nézhette meg a közönség matinéhangulatban, hiszen a korlátozások miatt már délelőtt megkezdődött a trilógia bemutatása. A Hajdú Szabolcs által írt és rendezett előadások azokat a helyzeteket vizsgálják, amelyek a kapcsolatok vagy barátságok végleges változásait előzik meg, amikor már lehetetlenné, elviselhetetlenné válik a további színlelés. Családi kötelek bomlanak fel, házasságok, barátságok fulladnak ki, amelyek, habár mindennapos események, esszenciális tisztánlátással ábrázolva és testközelből szemlélve mégis megrázóan hatnak, mert a képlet mindenhol ugyanaz, csak a részletek különböznek. Az *Ernellák Farkaséknál*, a *Kálmán-nap* és az *Egy százalék indián* című előadások mikroközösségeink ismerős válságait szemléltetik úgy, hogy a néző személytelen kívülállóként mégis aktuális problémái kényelmetlen közelségbe sodródik. A kis létszámú társulat gyakorlati összjátéka belső elszámolásra készíti, valamint megtépzott, elhídegült viszonyaival szembesíti a közönséget.

Az ember elidegenedettsége, illetve magánya az előadás-sorozat produkciónál jóval továbbig elötrében maradt. Lehetséges, hogy a kortárs színházi darabok és új értelmezések jelen vonulatának tekinthető a közösségi lét általános krízise? Ne bízz senkiben, úgy nem érhet baj! Fájdalomcsillapítónak pedig ott az internet.

könyv

IRODALMI MEDITÁCIÓK

Sándor Zoltán: *Korunk lenyomata. Könyv az olvasásról*. Életjel, 2020.

„Az író-olvasó kétszeres világot teremt akkor is, amikor elolvas egy művet, és egyéni olvasatában jogosan félreértelmezi azt, és akkor is, amikor véleményét monitorra vagy papírra vetve egy új világ tervrajzát kínálja fel saját olvasójának, arra ösztönözve őt, hogy életet lehessen bele a konstrukcióba.” (Fekete J. József)

Sándor Zoltán író, szerkesztő, publicista, a vajdasági magyar irodalmi élet egyik meghatározó egyénisége. Nyolcadik novelláskönyve után most esszé-kötettel jelentkezett, amelyben olvasmányélményeinek lenyomatát veheti kézbe az olvasó, a folyóiratokban megjelent recenziók, tanulmányok gyűjteményét. A szerző 2000 és 2007 között a muzslyai Sziveri János Művészeti Színpad elnöke volt. Alapító főszerkesztője a 2004-ben indult

Sikoly irodalmi és művészeti folyóiratnak. A Magyar Szó újságírója és szerkesztője. Munkásságát Herceg János Irodalmi Díjjal jutalmazták. 2011-ben Gion Nándor írói ösztöndíjat kapott.

Csík Mónika recenziójában azt olvashatjuk, hogy a kéziratba gyűjtött esszék egyszerre vizsgálják az adott könyvet, és reflektálnak a szerző belső világára. Valóban, maga Sándor Zoltán is így nyilatkozott egy beszélgetés során az irodalmi művek létrejöttéről, hogy ez mennyire meghatározó tényező: „Mindannyian abból merítünk, ahonnan érkezünk, illetve abból a kulturális alaphoz, amelyet a magunkénak tudhatunk. Nemcsak arra a helyre gondolok tehát, ahol születünk, a helyre, ahol élünk, vagy a társadalomra, amelynek tagjai vagyunk, hanem arra is, amilyen könyveket olvasunk, amilyen filmeket nézünk. Ezek mind kihatnak egy-egy alkotás megszületésére.” (A mindent

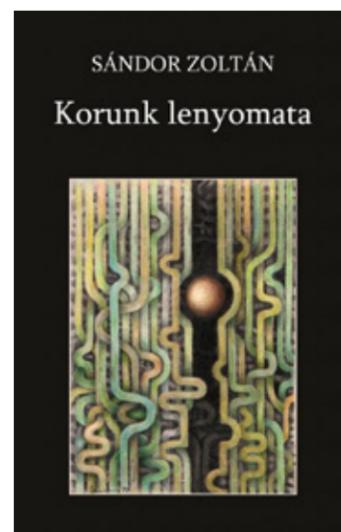
átható gonosz. Magyar Szó, 2018. december 20.)

A kötetben fellelhető esszék kilenc fejezet alatt találjuk (*Társadalmi háttér, Az alakváltás breviáriuma, Sorsalakító történelem, A rendszer ellenségei, Jelenbe ágyazott jövőkép, Nem gyengéknek való vidék, Magányra ítélték, Irodalmi meditációk, Leszámolás az illúziókkal*), amelyekben tanulmány-, esszé-, novella- és verseskötetek olvasatai sorjáznak. Elek Tibor, Fekete J. József tanulmánykötetei, Dragomán György regényei, Bodor Ádám, Gion Nándor, Majoros Sándor, Grendel Lajos novelláskönyve – hogy csak néhányat emeljünk ki – helyet kap a kiadványban. Sándor Zoltán, aki maga is prózaíró, a műveket úgy elemzi ki, hogy „az elsődleges szempontot mindig szem előtt tartja: kedvet csinálni az olvasónak, hogy kezébe vegye az adott művet, amellyel írásában foglalkozik, amelyről megosztja velünk azt az élményét, amelyet

a szöveg keltett benne”. (Mihályi Katalin: Könyv az olvasásról. Magyar Szó, 2020. október 22.)

„Számomra az irodalmi alkotás mindig egyéni tevékenységnek számított. Hiszem, hogy minden igazi alkotó külön világ, és a maga módján más” – írja *Az értékpluralizmus szövszólója* című tanulmányában. Sándor Zoltán azon túl, hogy író, értő filmrajongó, -kritikus is. A gyűjtemény „olvasásesszéit” – amelyek a Magyar Szó hasábjai mellett jelentek a Kortársban, az Új Forrásban, a Nagyításban, a Vár Ucca Műhelyben is – mintha kamera vagy fényképezőgép objektívján át néznénk, miközben egy-egy alkotást értelmez, elemez, továbbgondol, vagy továbbgondolásra készíti. Egyik esszéjében írt a moziról mint „egy eltűnőfélben levő világ itt felejtett szentélyéről”, amely, akár csak a halott vajdaságiakról szóló költemények olvasása, fájó nosztalgiát ébreszthet

Lódi Gabriella

bennünk „egy letűnt kor után, amely időbelileg talán sohasem létezett, csupán kiváló egyéniségek szellemi közössége éltette gondolatban és képzeletben”... (S. Z.: Megfagyott harangszó. Fenyvesi Ottó: Halott vajdaságiakat olvasva.) Csak az irodalmi művek állják ki az idő próbáját, megszólítanak, olvasni és értelmezni vágyókat egyaránt.

AZ ÚJRA ÉS ÚJRA MEGÚJULÓ VAJDASÁGI BETLEHEMEZÉS SOKSZÍNŰSÉGE

Szóke Anna

A szocialista rendszerben eltöltött negyvenöt év alatt a jómód csodálatában élő vajdaságiakat nem foglalkoztatta hagyományaik megőrzése. Pedig a keleti szocialista államok közül egyedül csak Jugoszláviában nem tiltották a tradíciók – köztük a betlehemezés – életben tartását. Az oktatási rendszer viszont ügyesen építette új, kitalált ünnepeit, amelyekre azután főgékonnyá vált a fiatalság. Érdekvényesítő ideológiai politikáját az anyagi jólét biztosításával sikerre vitte.

Az elnemetlenítési politika, az életforma nagyarányú változása halálos dőfést adott folklórhagyományainknak. Egyházi ünnepeink az elvallástalanodás következtében a családi szférába szorultak, sok helyen még innen is kiűzték, így a nyilvánosság előtt játszódó utcai körmenetek, betlehemezések elsőként váltak a feledés áldozatává.

A kistelepülések a rendszerváltást követő években tudatosan törekedtek a néphagyományok felújítására. A néptáncmozgalmak után a legtöbb faluban a betlehemezést szerették volna felújítani. Lejegyezve kevés település őrizte meg e dramatikus szokás eredeti formáját. Elsőnek a közép-bácskai kisvárosban, Topolyán élesztették újjá 1989-ben az utcai, házról házra bekopogtató betlehemesek játékát. Úttörőnek számítottak a Vajdaságban. Brezovszki Eszter néptáncoktató érezte meg elsőként azt a rést, amely azt sugallta: most lehet. Hátterül az akkor már több éve folklórhagyományokkal foglalkozó Cirkalom néptáncsoport szolgált. A résztvevők tizenöt–tizennyolc éves középiskolás tanulók voltak. A topolyai betlehemi szokás nem tudott gyökeret ereszteni, mindössze három évig élt. Az akkori háborús évek áldatlan körülményei játszottak ebben szerepet. 1993-tól már csak pásztorjátékkal léptek fel a karácsonyi éjféli misén, de 1998-ban ez is megszakadt.

A megújuló betlehemezés következő helyszíne Székelykeve, ahol az eredeti, Bukovinából hozott dramatikus népszokást nem bizonyult nehéznek felidézni, hisz Penavin Olga és Matijevis Lajos néprajzkutatók Botka József kézirata alapján a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeiben 1970-ben különnyomatban megjelentették. Botka József plébános 1983-ban könyv formájában is kiadta a székely betlehemes teljes, hiteles anyagát. E forgatókönyv alapján élesztették újjá 1991-ben. Ámulatba ejtő, hogy százhusz év elmúltá-

val is megőrizték, megtartották a játék hittelességét, úgy, ahogyan őseik játszották.

A székelykeveiek életében mindig is talán nagyobb hangsúlyt kapott a „huszárok” karácsonyi játéka vagy másként a „lányok megéneklése”, mint maga a betlehemezés. December 24-én este indultak a lányos házakhoz. Két előfutár ment lámpával a kezében megtudakolni, beengedik-e a huszárokat, hogy köszönthessék a ház leányát/leányait. Az adományból farsangi bált rendeztek, ahova meghívták azokat a lányokat, akik beengedték, vendégül látták őket.

A játékot betanító személyt nevezik gazdának. Ezt a szerepet csakis jó hangulatú, tréfás ember vállalhatja. Többnyire a valamikori játékos köréből kerül ki. Általában öt-hat csoporttal is foglalkozik. Tizenhárom-tizennégy éves korúakkal kezdik a betanítást, hogy legénykorukra sajátjuknak érezhessék e hagyományt. Öt-hat éven át csak tanulják a szöveget és a dramatizálás módját. Talán ezért is ereszett a huszárjáték és a betlehemezés ilyen mély gyökeret a faluban.

1997-ben a Dél-bánati Karácsonyi Játékok és Betlehemes Szokások Találkozóján ez még élő néphagyomány volt a faluban. Legutóbb négy évvel ezelőtt adták elő. Azóta a találkozón csak részleteket szoktak bemutatni.

Karácsony napjának legszebb pillanatát jelentette, amikor sokszor a késő esti órákban beszóltak a huszárok: előadhatják-e huszáros játékukat. Hajnalban – mire összeverődtek – a csoportok a gazdánál találkoztak, itt megpihentek, és karácsony másnapján, december 26-án a pásztorok miséje előtt a plébánia kertjébe mentek, majd együtt vonultak be huszáros jelmezükben a szentmisére. A hívők állítása szerint a legszebb pillanat az volt, amikor úrfelmutatásra kalapjukat a mellükre szorították, a kardot keresztbe rakták, egyet jobbra léptek, egyet balra, és a pap megáldoztatta őket. (Előtte való napokban mindegyik elvégezte a szentgyónási kötelességét.) Ekkor, karácsony másnapján zsúfolásig megtelt a templom hívőkkel, talán többen is megjelentek, mint az éjféli misén. Azt hiszem, a közösségi érzés ápolásának, az együvé tartozásnak a legszebb példája ez. A fiatalok közül többen másutt tanulnak tovább, sokan elköltöztek, sajnos ma már ez a szép szokás szünetel.

Kontinuitását megőrizte a családok megéneklése. Három-négy család együtt indul karácsony estéjén megénekelni a ko-

mákat, szülőket, rokonságot. Ennek zenei anyaga nem azonos a kántálós énekekkel, nem kötött forgatókönyv alapján történik. A rokonság megbeszéli, melyik évben kitől indulnak megénekelni testvéreiket, komáikat, s ha még élnek a nagyszülők, náluk fejezik be az énekes-dalos köszöntőt. Itt még elidőznek, általában megvacsoráznak, és késő éjjel indulnak haza, ugyancsak énekszóval haladnak az utcákon. Ha magatehetlenek már a szülők, akkor a gyermekek batyuban viszik az elfogyasztanivalót.

Továbbra is Dél-Bánátban maradva, a székelységtől eltérően egy vegyes etnicitású közegben, Versecen is felelevenítették a betlehemezést. A többi bácskai és bánati településhez viszonyítva ők kezdtek legkésőbb felidézni. Székelykeve településtől eltérően Versecen az ott élő magyarság nem nyelvszigetként van jelen, hanem a szórványosodás kemény példájaként él meg önazonosságukat. Lantos Ilona 1999-ben jegyezte le a verseci betlehemezést Csorba Lászlótól (szül. 1919) és Tóth Máriától (szül. 1922). Eredete 1870-re vezethető vissza.

Az eredeti dramatikus népszokásban hat szereplő vett részt, három pásztor, az öregapó és két angyal. Ma annak örülnek, ha minél többen vesznek részt, azaz, ha van jelentkező, aki betlehemezni szeretne. Az eredeti forgatókönyv alapján csak férfiak jártak a kis Jézus születésének történetét bemutatni. Ma a lánykákat is beveszik a csoportba, ők az angyalok, és ők éneklék a szövegkörnyezetbe illő énekeket. A befogadó családok száma kevés, hisz Versecen él a magyarság leginkább asszimilálódott közössége. Ezért csak december 24-én betlehemeznek, a plébánián nyilvántartott magyar katolikus családokat keresik fel, majd a csoport együtt megy az éjféli misére.

S még mindig a Bánságban maradva, említést kell tennünk a Dél-bánati Betlehemes Játékok és Karácsonyi Szokások Találkozójáról, amely vándorjellegű, a dél-bánati települések közösen határozzák meg, melyik évben hol tartásák meg.

Gondolatban látogassunk el Bókára, arra a Szécsány melletti kistelepülésre, ahol az 1992 lakosból 590 volt magyar az 1991-es népszámláláskor. Szándékosan vettem alapul ezt az adatot, mert ebben a vegyes összetételű közegben, ahol a lakosságnak csak 29 százalékát képezte a magyarság, 1990-ig megszakítás nélkül jártak betlehemezni a fiatalok, magyarok és szerbek együtt. Barátságokon alapult az együtt járás, ki kinek a barátja, szomszédja, bevették a „bandába”, még akkor is, ha nem beszélte tökéletesen a magyar nyelvet. A balkáni háborúval mindennek vége szakadt. Bókán ma 482 magyar él (2011-es népszámlálási adat), a lakosság 27,80 százalékát teszik ki, ami nem kis szám, mégsem folytatják a téli ünnepkör tradícióját.

Papp György *Betlehemenek nyissunk ajtót* címmel jelentette meg a betlehemes játékok gyűjteményét, e kötet húsz gyűjtést tartalmaz, ebből tíz vajdasági, többségük Észak-Vajdaság területéről eredeztethető. A kötetbe foglalt betlehemes anyag a megjelenésének évében, 1994-ben több népművelőt számos településen a téli dramatikus népszokás betanítására készített. Az eredeti anyag felgyűjtése a legtöbb helyen elmaradt, talán kényelemből, talán tudatlanságból. A könyvből kiválasztottak egyet, azt betanították, és színpadon, esetleg házaknál előadták. Ez történt Kishe-

gyesen is, ahol debreceni betlehemes játékot mutattak be, a falu viszont nem fogadta el az idegen, tőlük távol álló betlehemezési formát, és a következő évben már nem tartották igényt a betlehemezők előadására. Pedig ez a falu a század első felében igazán gazdag tradíciót ápolt a téli ünnepkörrel kapcsolatban, beleértve a betlehemjárást is. A királyhalmi (Szabadka környéke) betlehemezés a legelterjedtebb Bácskában. Napjainkban is ez a legkedvesebb és legtöbbet újrájátszott betlehemes játék. Hagyományos felépítéséből következtetve az észak-bácskai és az észak-bánati játékok egyazon töről fakadnak. Legteljesebb szövegjegyzésünk Horgosról maradt fenn, aminek okát Horgos kedvező fekvésében kell keresnünk, hiszen közel esett a nagy kulturális központhoz, Szegedhez. Már az 1972-ben megjelent *Magyar Népköltési Gyűjtemény* című sorozat kötetébe is bekerült a horgosi változat.

A bánati Egyházaskér (Verbica) betlehemes játékot Kálmány Lajos jegyezte le, ez a gyűjtés a *Szeged népe* III. kötetében jelent meg. A játéknak szintén négy szereplője van, és a pásztorok mókái szó szerint megegyeznek a horgosival.

A téli ünnepkör szokásvilágának leggazdagabb őrzője napjainkban a Tisza mente. A kétevente megrendezésre kerülő moholi Betlehemesek Találkozója 1993-ban, nyolc csoport, összesen harminc fő részvételével indult, 2001-ben háromszáz fellépőt fogadott a találkozó. Kezdeményezője és fő szervezője Miklós Ilona magyar nyelv és irodalom szakos tanárnő volt. Háttérintézménye a Csobolyó Művelődési Egyesület. Ennek a találkozóknak köszönhető, hogy sok helyütt elindult az archaikus betlehemi anyag felderítése, lejegyzése.

A moholi Betlehemesek Találkozója műfajilag nem kizárólagos, bemutatásra kerülhet a karácsony havának jeles napjaihoz fűződő szokás bármelyike: bölcsőcske, kántálás, háromkirályozás, kecskészás, huszárjáték.

A Duna–Tisza közéről Szenttamást kell kiemelnünk. A 3715 magyar polgár a település lakosságának 28 százalékát alkotja. Erős hagyományápoló egyesületük nem hagyja feledésbe merülni a téli ünnepkör egyetlen szokását, így a betlehemezést sem. Az egyesülethez tartozó gyerekek betanulják a játékot, amely saját gyűjtésük, s amellyel már Budapesten többször is felléptek. Régi szép szokás volt Szenttamáson az utcai éneklés. Csoportba verődve a fiatalok járták az utcákat, megálltak a magyar házak ablakai alatt, megkopogtatták az ablakot, és beszóltak: Meghallgatják-e az angyali vigasságot? Kinyíltak az ablakok, és akkor elénekelték a *Csordapásztorok* kezdetű éneket.

A báltáncoltató betlehemezésnek nincs múltja környezetünkben. A kilencvenes évek közepén két évig élt mindössze, mert a báltáncoltató betlehemezés igazi befogadó közegre nem talált, ismeretlen lévén a lakosság körében.

Népszokásaink, hagyományaink variánsokban élnek tovább. Állandóan változnak, így van ez a betlehemi szokásaink esetében is, hiszen minden hagyományra hatnak a környezeti változások. Szokásaink nem tűnnek el, csak átalakulnak. Amit őseink elültettek, újból és újból kihajt, a mi feladatunk pedig öntözni, táplálni és életre kelteni őket.

TÖRTÉNET A SZÍNHÁZBAN IV.

Mezei Kinga

Történet nélkül, avagy az abszurdok

A félig román, félig francia származású Eugène Ionesco állítólag nem szerette a színházat. A róla szóló anekdota szerint első színművének megírására egy egészen prózai esemény ösztökéli: meg akar tanulni angolul. A nyelvkönyv közhelyes példamondataiban – amelyeket a tananyagban egy Smith nevű házaspár ismételtetett – felfedezi azokat a felszínese, semmitmondó, tartalmatlan kliséket, amelyek a valóságban is alkotóelemei a kispolgári otthonok kiüresedett társalgásának. Ez adja az alapötletet *A kopasz énekesnő* című darabja megírásához 1948-ban, amely darabnak a főszereplői az angol közép- és felsőosztálybeli Mr. és Mrs. Smith.

Ezzel majdnem egy időben az ír származású, angol és francia nyelven alkotó író, költő és esszéista, Samuel Barclay Beckett megírja filozófiai fogantatású színművét, a megváltás mítoszának paródiáját *Godot-ot várva* címmel. A dráma meghatározatlan időben és térben, egy kiszáradt fa tövében játszódik, ahol két csavargó, Vladimir és Estragon az egész darab alatt várakozik.

A köztudatban ezekhez az eseményekhez kapcsoljuk annak az avantgardista drámai irányzatnak a megszületését, amely – Brechtet is túlszárnyalva – minden meglévő szabályt fölülír, és teljesen új szintre hozza a drámairodalom palettáját. Ennek megfelelően pedig új szemléletű színházi előadásokat teremt, amelyekben gyakorlatilag megszűnik a színház mindennemű hagyományos jellege: nincs klasszikus színpadi helyzet, konfliktus, megoldás, helyszínbázis, eltűnnek a szabályos drámai hősök, nincs világosan körülhatárolt cselekmény, sőt igazából történet sincs. A történekek sorozata (első érzetre) érthetetlen, észszerűtlen, képtelen. Staud Géza szavaival: „Valahol, valamikor, valakik beszélgetnek, néha inkább csak beszélnek a spektakulum minden igénye nélkül.”

Az irányzat Martin Esslin, a műfaj első teoretikusa nyomán az *abszurd* nevet kapta (absurdus: rossz hangzású, képtelen, balga stb.), de hívjuk *antidrámának* (így jellemezte az akkori kritika Beckett *Godot-ját*) vagy *ellenszínháznak* is (ez áll Ionesco első művének alcímében). Az *abszurd darab* a klasszikus dramaturgia, a brechti epikus rendszer és a realista népszínmű ellendarabjaként jelenik meg. Az *abszurd színház* ennek értelmében lemond minden pszichológiai vagy gesztikus utánpótlásról, az illuzórikus hatásokról. A nézőnek el kell fogadnia egy fikcióba ágyazott univerzum fizikai konvencióit.

A műfaj nem talált elsőre túl sok pártfogóra, főként az évszázados hagyományokat tisztelő táborában váltott ki komoly ellenszenvet. Többen még ma is úgy vélekednek, hogy az abszurd helyzet nem színpadi szituáció, inkább irodalmi absztrakció. Az antidráma kifejezés tehát a mai napig hordoz egyfajta pejoratív felhangot. A műfaj sajátosságait tekintve azonban az elnevezés igen találó és pontos, hisz mint tudjuk, a *dráma* görögül *cselekvést* jelent, az antidarab szereplői viszont nem cselekszenek, passzív, tehetetlen, vegetáló lények. Másrészt az abszurd forma logikája – elmentésben a hagyományossal – nem oksági viszonyokon alapul. A cselekményt itt sokszor a véletlen irányítja. Am ez nem jelenti azt, hogy ez a logika nem lehet következetes. Szélsőségesen hihetetlen ugyan, de nem feltétlenül értelmetlen. A kifordított logikai rend viszont magával vonja a nyelv deformációját is. Az abszurd művek legtöbbje a kommunikáció általános zavarára épül (sőt, némelyikük csak erre), ami szintén ellene megy a drámaírás klasszikus követelményeinek.

Az *antiszínház* mint terminus az 1950-es években szárnyra kapó abszurd színház kapcsán bukkan fel először, egy olyan fajta dramaturgia és játékstílus átfogó elnevezéseként, amely tagadja a színházi illúziókeltés elméletét és gyakorlatát. Olyan gyűjtőfogalom, amelyben remekül megfér egymás mellett az epikus dráma, az abszurd színház, a cselekmény nélküli darab és a happening. Am maga a jelenség nem a 20. század leleménye. Minden korszaknak megvoltak a maga ellendarabjai – olyan színházi hagyományok, mint például a farce, a romantikus színház groteszk közjátékai vagy a 18. századi vásári színházak, amelyek a klasszikus tragédiákat parodizálták. Az irodalmi hagyományokkal, a fennkölt dialógusokkal, a pszichológiai drámával való teljes szembehelyezkedés az avantgárd mozgalmak megjelenésével, a futuristákkal, szürrealistákkal következik be a 20. század elején, tehát még az abszurd korszaka előtt. Az antiszínház esetenként magát a művészetet tagadja, a művész önnön alkotótevékenysége ellen lázad (mint például a futuristák, dadaisták), olykor csupán a divatjamúlt dramaturgiai megoldások, a fennálló normák ellen tiltakozik (mint például Brecht esetében, aki az arisztotelészi dramaturgiával hadakozik, vagy Ionescónál, aki azért csinál antiszínházat, mert nem szereti a „régit”).

Az abszurd tudatosan az irracionálisra törekszik. E. Jacquart

francia teoretikust idézve „minden pontos definíciót igyekeznek megkerülni, tapogatózva halad a kimondhatatlan, vagy beckett-i terminussal élve, a megnevezhetetlen felé”. Az irányzatot átható világszemlélet a lét totális céltalanságát tételezi, és az ezzel járó bizonytalanság, szorongás élményét közvetíti, de miután az abszurd jellegében erősen kötődik a *groteszk* ábrázolásmódoz, így a lét értelmetlenségével és végességével való szembeállítás nem tragikus, pesszimista látószögéből tárul elénk, hanem komikus mozzanatokkal vegyítve, gúnyval ellenpontosítva. Jacquart például az abszurd színházat a „kinevetés”, a gúny színházának nevezi (théâtre de la dérision).

A mozgalom Franciaországból indult, a nagy gazdasági világválságot és a világháborúkat követő események idején. Egy olyan világhelyzetben születik tehát, amely önmagában képtelen, abszurd, a kisember számára követhetetlen és elfogadhatatlan; ahol értelmét veszti az emberi lét, értelmezhetetlenné válik az ember helye a világban, nehezen kibogozhatóak az események, az ember elveszetté válik. Kialakulását olyan egzisztencialista gondolkodók nevéhez és műveikhez fűzhetjük, mint Albert Camus (*Közöny*, *Sziszüphosz mítosza*) vagy Jean-Paul Sartre (*A lét és a semmi*), akik a világháború és az azt követő idők kontextusában egy konfliktusok és ideológiák miatt megbomlott és megosztott világ kiábrándultságának a képét vázolják fel. Szótárunkban az abszurd az, ami ésszel fel nem fogható, meg nem indokolható, és az emberi cselekvés mindenféle filozófiai vagy politikai magyarázatának ellenáll.

Az emberi sors abszurditásából következő metafizikai szorongás tehát közvetlenül az egzisztencialista filozófiából öröklődik át a francia abszurd drámába. A szorongásban mint alaphangulatban feltárul létünk esendősége, megnyilvánul benne az ember magánya, hontalansága. Am míg Camus és Sartre a lét értelmetlensége feletti aggodalmukat észérvekkel, logikus okfejtéssel mutatják be, addig Ionesco, Beckett vagy Arthur Adamov magának a nyelvnek a széthullását ábrázolja. Az elidegenedett társadalomban már nincs mód arra, hogy megértsük egymást, az emberek közötti kommunikáció hiányában pedig maga az irodalmi nyelv is lefokozódik. A fent említett írók a műfajon belül egy szélsőségesebb, elvontabb irányvonalat rajzolnak ki, természetesen léteznek kevésbé absztrakt variánsok is, így például a *szatirikus abszurd* művek (Dürrenmatt, Frisch, Grass) az ábrázolt világ-

ról mind megfogalmazásban, mind bonyodalomban jóval realistább módon adnak számot.

Már ebből is kitetszik, hogy az abszurd kapcsán nem beszélhetünk egységes irányzatról, inkább jelenségek irányzatává való szerveződéséről, ahol az egyes műveket stílusbeli, esztétikai, de legfőképpen formai hasonlóságok kapcsolják össze. A nyugati abszurd képviselői (a már említettek mellett J. Genet, B. Vian, R. Pinget, J. Tardieu, H. Pinter, E. Albee) elvontabb szimbólumokkal operálnak. A közép-kelet-európai változat – jelképszerűsége ellenére – mind témaválasztásban, mind ábrázolásmódban sokkal konkrétabb. Mrożek, Gombrowicz, Rozewicz, Havel, Hrabal és a mi Örkényünk művei is magukban hordozzák az ember elidegenedéseményét a világban, a lengyel–cseh–magyar vonulat azonban nem a teljes kilátástalansággal küzdő, a semmi felé tartó embert ábrázolja, hanem az egyént a társadalommal szemben mutatja be, parabolisztikus, ironikus vagy groteszk jelleggel. Itt az abszurdítás főként a történelmi, társadalmi, politikai mechanizmusok terméke (ahogy Örkény mondja: „kelet-európainak lenni maga is abszurd helyzet”), és kevésbé az emberi lét metafizikus kérdéseinek függvénye (mint például a francia kortársaknál). A *nyugati abszurd* és a *kelet-európai groteszk* ily módon két, önmagában meghatározó, külön műfajnak tekinthető.

A mai groteszk fogalmát térségünkön leginkább Örkény és Mrożek nevéhez kapcsoljuk. A groteszk mint esztétikai minőség azonban valójában egykorú az irodalom- és művészettörténettel, bárhogy is nevezték a jelenséget korábban. A tragikum és a komikum vegyítésére, a gúnyolódásra, torzításra megannyi példát találunk a művészetek terén korokra visszamenőleg. Számos hozzá hasonló jelenséget, minőséget ismerünk, mint például az ironia, szatíra, burleszk, karikatúra stb. A tragikomédia és a groteszk egészen közeli

rokonok, azzal a különbséggel, hogy míg az előbbi folyamat, az utóbbi állókép. Ahogy Berkes Tamás írja: „A tragikomikusban nem olvad össze a két komponens: egyszer sírunk, egyszer pedig nevetünk. A groteszkben viszont az arcunkra fagy a mosoly.” A komikus és a tragikus klasszikus fogalmait itt nem egyszerűen egymás mellé rendelődnek, hanem elveszítik eredeti értéküket, kölcsönösen kioltják egymást.

A magyar abszurd néhány évvel lemarad a nyugati áramlattól. Az első modern kori abszurd mű 1957-ben születik meg Mészöly Miklós tollából *Az ablakmosó* címmel, amely mű azonban visszhang nélkül marad. Magyar színháznéző a műfajjal majd csak 1967-ben találkozhat Örkény *Tóték* című művének ősbemutatóján (Thália Színház), amely egyaránt zavarba ejti mind a közönséget, mind a kritikát. Mivel a mű számos értelmezésbeli lehetőséget rejt (a műfaj pedig ekkor még tájunkon ismeretlen), eltérnek a vélemények, hogy a darabot abszurd, groteszk, avagy realista műként kell-e értelmezni. Cselekménye konkrét, időben és térben történelmileg behatárolható, szereplői a lélektani realizmus szabályai szerint is érvényes alakok – legalábbis egy adott pontig. Örkény azonban túllendül a realizmus síkján, egyes szituációkat, jellemeket a végsőkéig eltúloz, sőt olykor olyanra eltorzít, hogy az már inkább a groteszk, sőt az abszurd közegében lesz értelmezhető. Kétségkívül a fekete humor páratlan nagymesterével van dolgunk, aki a számunkra is jól ismert helyzeteket egy csapásra képes olyan szokatlan, morbid megvilágításba helyezni, amelytől visszadöbbenünk. A groteszk Örkény szerint nem stílusirányzat, nem művészi forma, sokkal inkább látásmód. Nem értelmezni igyekeznek a világot, hanem új világot teremtet. „Egy megálmodott, képzeletbeli világot, amely emlékeztet ugyan a realitásra – részlemei sokszor azonosak vele –, mégis egy másik koordináta-rendszerben létezik.”

